T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ANABİLİM DALI
MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BİLİM DALI

MANEVİ DANIŞMANLAR GÖZÜYLE HASTANELERDE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK UYGULAMALARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

İhsan DEMİR

BURSA – 2023

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ANABİLİM DALI
MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BİLİM DALI

MANEVİ DANIŞMANLAR GÖZÜYLE HASTANELERDE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK UYGULAMALARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

İhsan DEMİR
Orcid:

Danışman
Prof. Dr. Mehmet Emin AY

BURSA – 2023

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

…….Anabilim / Ana sanat Dalı, **……..** Bilim Dalı'nda **……** numaralı **……..'**ın hazırladığı ": …….." konulu **Yüksek Lisans Çalışması** tez savunma sınavı,

...../...../ 20.... Günü …… - ……..saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ……..….. (başarılı / başarısız) olduğuna

…… (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve SınavKomisyonu Başkanı

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye Üye

...../...../ 20.....

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİSOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

…… ANABİLİM/ANASANAT DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: "Manevi Danışmanlar Gözüyle Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulaması (2019-2021)"
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam …… sayfalık kısmına ilişkin, ……/……/.....tarihinde şahsım tarafından
..... (Turnitin)* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 'tür. Uygulanan filtrelemeler:1- Kaynakça hariç
Alıntılar hariç/dahil
5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: İhsan Demir

Öğrenci No: 702031008

Anabilim Dalı: Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik

Programı: Tezli Yüksek Lisans Programı

Statüsü: Y.Lisans ☐ + Doktora ☐ Sanatta Yeterlik: ☐

Danışman

(Adı, Soyad, Tarih)

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Manevi Danışmanlar Gözüyle Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları Üzerine Nitel Bir Araştırma" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza
12.07.2023

Adı Soyadı : İhsan DEMİR
Öğrenci No : 702031008
Anabilim Dalı : Manevi Danışmanlık ve Rehberlik
Programı : Manevi Danışmanlık ve Rehberlik
Statüsü : Yüksek Lisans Tezi

ÖZET

Adı soyadı	İhsan DEMİR
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	Manevi Danışmanlık ve Rehberlik
Bilim dalı	Manevi Danışmanlık ve Rehberlik
Tezin niteliği	Yüksek Lisan Tezi
Mezuniyet tarihi	… /… /2023
Tez danışmanı	Prof. Dr. Mehmet Emin AY

MANEVİ DANIŞMANLAR GÖZÜYLE HASTANELERDE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK UYGULAMALARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen bu araştırmada ülkemizde hastanelerde yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmetlerinde yaşanılan problemleri incelemek ve bu problemlere ilişkin çözüm önerileri sunmak; ayrıca muhatap kitlenin (manevi danışmanların) hizmete ilişkin sorunlarını, ihtiyaçlarını, zorluklarını, beklentilerini, önerilerini vs. ortaya koymak hedeflenmektedir. Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk iki bölümünde konuyla ilgili kavramların ve Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR)'in tanımı, ülkemiz ve dünyadaki örnek uygulamaları kısaca konu edinilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmanın bulgularına ve yorumlarına yer verilmiştir. Çalışma grubunu 63 Manevi Danışman oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniğinin kullanıldığı çalışmada veri toplama aracı olarak Google Formlar aracılığıyla oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Değerlendirme aşamasında ise yüzdelik bilgilerin bulunduğu kısımlar yine Google Formlar aracılığıyla oluşturulmuştur. Diğer açık uçlu soruların değerlendirilmesi ise amaçlı örnekleme yöntemine başvurularak araştırmaya katılan manevi danışmanların doğrudan ifadelerine yer verilmek suretiyle betimsel analiz yöntemiyle araştırmacı tarafından yorumlanarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda hastanelerde yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmetlerinde manevi danışmanların eğitim düzeylerinin yeterli seviyede olmaması, kaynak, program, müfredat vb. sistemsel eksikliklerin olduğu görülmüştür. Kurumsal olarak da statü, özlük hakları, kadro, vb. eksiklikler ve tanıtımların yeterli olmaması, denetim mekanizmasının yeterli düzeyde olmaması, bazı kesimler tarafından kabul görmemesi, manevi danışman sayılarının yetersiz olması ve bu sebeple de her bölüme yetişebilmede sorunların yaşanması gibi çeşitli problemler ile karşılaşılsa da tüm manevi danışmanların hastanelerde yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmetlerinin işlevsel ve gerekli bir ihtiyaç olduğu düşüncesine sahip oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, Manevi Danışman, Manevi Destek, Hastane

ABSTRACT

Adı soyadı	İhsan DEMİR
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	Manevi Danışmanlık ve Rehberlik
Bilim dalı	Manevi Danışmanlık ve Rehberlik
Tezin niteliği	Yüksek Lisan Tezi
Mezuniyet tarihi	… /… /2023
Tez danışmanı	Prof. Dr. Mehmet Emin AY

A QUALITATIVE RESEARCH ON SPIRITUAL COUNSELING AND GUIDANCE PRACTICES IN HOSPITALS FROM THE PERSPECTIVES OF SPIRITUAL COUNSELORS

This research, conducted using a qualitative research method, aims to examine the problems encountered in the provision of Spiritual Counseling and Guidance services in hospitals in our country, and to propose solutions to these problems. It also aims to identify the issues, needs, difficulties, expectations, and suggestions of the target audience (spiritual counselors) regarding the service. The first two sections of the study, which consists of three parts, briefly discuss the concepts related to the topic and the definition of Spiritual Counseling and Guidance (SCG), as well as examples of practices in our country and around the world. The third section presents the findings and interpretations of the research. The working group consists of 63 Spiritual Counselors. The study, which utilizes the interview technique as a qualitative research method, used a semi-structured interview form created through Google Forms as the data collection tool. In the evaluation phase, the sections containing percentage information were also created through Google Forms. The analysis of other open-ended questions was conducted by the researcher through descriptive analysis method, using purposive sampling to directly interpret the expressions of the participating spiritual counselors. The research revealed that in the provision of Spiritual Counseling and Guidance services in hospitals, there are deficiencies in the educational levels of spiritual counselors, as well as systemic shortcomings in terms of resources, programs, curriculum, etc. It was observed that there are also institutional deficiencies such as status, benefits, positions, etc., insufficient promotion and awareness, inadequate control mechanisms, lack of acceptance by certain groups, insufficient number of spiritual counselors, resulting in difficulties in reaching every department. However, it was determined that all spiritual counselors believe that the provision of Spiritual Counseling and Guidance services in hospitals is functional and necessary.

Keywords: Spiritual Counseling and Guidance, Spiritual Counselor, Spiritual Support, Hospital

ÖNSÖZ

En güzel şekilde yaratılmış olan insan, fizik ve metafizik âlemlerin boyutlarına sahip bir varlıktır. Bu bakımdan insanın içinde yaşadığı dünyayı ve ebedi yurdu olan ahireti anlamadaki en büyük başarısı, doğru ve sarsılmaz bir imanı benimsemesidir. Bu inancı ile kazanacağı istikamet doğrultusunda da önce kendisini, sonra dış dünyayı ve nihayetinde de yaratıcısını mutlak manada tanıyıp anlamlandırmasıyla hayatına bir anlam katmış olacaktır. Ruh ve beden faktörlerinin her ikisinin de sağlam ve sağlıklı olması insana huzur ve mutluluk getirirken, tam tersi bir durumun oluşması insanı mutsuz eder. Hiç şüphe yok ki insan, ruh ve beden sağlığını oluşturmak ve sürdürmek için bilgi, deneyim ve rehberliğe ihtiyaç duyar.

Çağımızın en büyük sorunu, ruhu bedenden ayırıp, maneviyatı göz ardı ederek insanları tanımaya, anlamaya ve yönlendirmeye çalışmaktır. Ancak bir kişiyi kalıcı bir temel parçadan mahrum etmek imkansızdır ve bunu yapmaya çalışmak ise bir hata olacaktır. Başka bir deyişle, maddede bunalmış bir kişiyi tasvir etmek, sürekli olarak o kişinin yarısından daha azını görmek anlamına gelir. Ancak insan doğasında var olan hayatı anlamlandırma ve güçlü varlıklarla bağ kurma arzusu göz ardı edilemez.

Bu ve bunun gibi birçok sebeplerden dolayı dünyada ve ülkemizde, bu durumlara çözüm olacağı düşüncesi ve ümidi ile manevi danışmanlık alanına bir yöneliş olmuş, çok farklı alanlarda bu hizmet sunulmaya çalışılarak insanın kendini anlama ve anlamlandırmasına katkı sağlanmak istenmiştir. Ülkemizdeki hastane manevi danışmanlık çalışmaları da bunlardan biri olarak resmi anlamda 2015 yılında Sağlık Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında imzalanan protokol ile başlamış bulunmaktadır.

Elinizdeki çalışmada, zikredilen tarihte başlamış bulunan hastanelerdeki manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasının son yıllardaki (2019-2022) durumunu ortaya koyabilmek açısından, Marmara Bölgesi özelinde görev yapan manevi danışmanlarla görüşmek suretiyle bir durum değerlendirmesi yapmaya gayret edilmiştir.

Çalışma giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi, sınırlılıkları, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin toplanması, analizi ve alanla ilgili geçmiş literatüre dair bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde konumuzla alakalı kavramlar kısaca açıklanmıştır. İkinci bölümde, yine konumuzla alakalı literatür taramalarından alınan bilgileri aktarmaya çalışarak ve bu bulgular üzerinden hareketle manevi danışmanlık ihtiyacını ayrı bir başlıkla ortaya koymak istenmiştir. Diğer yandan hem ülkemizde hem de dünyadaki hastane dışında diğer alanlarda uygulanan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmetlerinden de bahsedilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda Hz. Peygamber (sas)'in hastalara MDR açısından yaklaşımlarına da kısa bir yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise manevi danışmanlarla yapılan görüşmelerden alınan bilgiler doğrultusunda hastane MDR hizmetlerinin dününü ve bugününü değerlendirmeye çalıştık. Bunu yaparken de tamamen ilgili literatürden ve manevi danışmanlardan alınan bilgiler doğrultusunda kısa yorumlamalarla bu bulgular değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise araştırmamıza dair bulgular özetlenmiş ve alanla ilgili öneriler ortaya konulmuştur.

Bu çalışmamda konumun belirlenmesinden sonuçlanmasına kadar bana gösterdiği sabır, ilgi ve özveriden; tezin her aşamasını okuyarak yapıcı eleştirileri, görüş ve önerileriyle sunduğu katkılarından dolayı çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Emin Ay'a gönülden teşekkürü bir borç bilirim. Verilerin toplanması aşamasında çalışmamıza katılan manevi danışmanlara da ayrıca teşekkür ederim. Son olarak da tezimizin son aşamalarına geldiğimiz zaman diliminde kaybettiğim ve benim bugünlere gelmemde maddi-manevi en büyük emeğe sahip olan, bu süreci de başarıyla bitirmiş olmamı görmeyi arzu eden ancak buna ömrü vefa etmeyen kıymetli babamı rahmetle yâd ediyorum.

İhsan DEMİR
Bursa – 2023

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **iii**
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **iv**
YEMİN METNİ ..... **v**
ÖZET ..... **vi**
ABSTRACT ..... **vii**
ÖNSÖZ ..... **viii**
İÇİNDEKİLER ..... **x**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **xiii**
GRAFİKLER LİSTESİ ..... **xiv**
KISALTMALAR ..... **xv**
GİRİŞ **1**
1. Araştırmanın Konusu 4
2. Araştırmanın Amacı 5
3. Araştırmanın Önemi 5
4. Araştırma Yöntemi 6
5. Araştırma Sınırlılıkları 7
6. Çalışma Grubu 7
7. Veri Toplama Aracı 7
8. Verilerin Toplanması 8
9. Verilerin Analizi 8

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Maneviyat 11
1.2. Danışmanlık 15
1.3. Manevi Danışman 16
1.4. Din/Dindarlık 18
1.5. Rehberlik 22
1.6. Sağlık ve Maneviyat İlişkisi 23

İKİNCİ BÖLÜM

2. MANEVİ DANIŞMANLIK ve REHBERLİK NEDİR?

2.1. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik 30
2.2. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik İhtiyacı Üzerine 37

2.3. Dünyada Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları 44
2.3.1. Amerika'da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları 47
2.3.2. İngiltere'de Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları..... 48
2.3.3. Fransa'da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları 50
2.3.4. İsviçre'de Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları 51
2.3.5. Almanya'da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları 53
2.3.6. Hollanda'da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamalar..... 56
2.4. Ülkemizde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmet Alanları 59
2.4.1. Hastaneler 61
2.4.2. Cezaevleri 67
2.4.2.1 Ceza infaz kurumlarında tutuklu ve hükümlülere yönelik hizmetler şunlardır: 69
2.4.3. Çocuk Esirgeme Kurumları ve Yetiştirme Yurtları 70
2.4.4. Huzurevleri 72
2.4.5. Aile ve Dini Rehberlik Büroları (ADRB)..... 74
2.4.6. Engellilere Yönelik Çalışmalar..... 77
2.4.7. Öğrenci Yurtları..... 80
2.4.8. Bağımlılara Yönelik Çalışmalar 83
2.4.9. Göçmenlere Yönelik Çalışmalar..... 85
2.5. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Hz. Muhammed (sas)' in Hastalara Yaklaşımı 87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Bulgular 93
3.1.1. Manevi Danışmanlara Ait Kişisel Bilgiler..... 93
3.1.1.1. Yaş 93
3.1.1.2 Cinsiyet 94
3.1.1.3 Medeni Durum 95
3.1.1.4. Mesleki Bilgileri 96
3.1.2. Manevi Danışmanların Eğitim Bilgileri 97
3.1.3. Manevi Danışmanların Aldıkları ve Almak İstedikleri Eğitimler..... 99
3.1.4. Manevi Danışmanların Kullandıkları Yöntemleri..... 101
3.1.5. Manevi Danışmanların Hizmete Yönelik Görüşleri..... 105
3.1.6. Manevi Danışmanların Pandemi Tecrübeleri..... 108
3.1.7. Manevi Danışmanların Karşılaştıkları Sorunlar..... 111
3.1.8. Manevi Danışmanların Danışanlardan Aldıkları Geri Dönüşler..... 118
3.1.9. Manevi Danışmanlık Tecrübeleri 122

SONUÇ VE ÖNERİLER..... 133

KAYNAKLAR 142

EKLER.....152

Ek-1. Araştırma Görüşme Formu.....152
Ek-2. Bursa Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurul Onayı.....157
Ek-3. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sağlık Bakanlığı Arasında Hastanelerde Manevi Destek Sunmaya Yönelik İşbirliği Protokolü.....158

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Manevi Danışmanlara Ait Meslek Bilgileri.....96
Tablo 2: Manevi Danışmanların Yüksek Lisans Eğitim Bilgileri.....99
Tablo 3: Manevi Danışmanların Almak İstedikleri Eğitimler 101
Tablo 4: Manevi Danışmanların Kullandıkları Yöntemler 102
Tablo 5: Manevi Danışmanların Karşılaştıkları Sorunlar. 117

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Manevi Danışmanlara Ait Yaş Bilgileri 94
Grafik 2: Manevi Danışmanlara Ait Cinsiyet Bilgileri 95
Grafik 3: Manevi Danışmanlara Ait Medeni Durum Bilgileri 96
Grafik 4: Manevi Danışmanlara Ait Eğitim Bilgileri 97
Grafik 5: Manevi Danışmanlara Ait Yüksek Lisans Bilgileri 98

KISALTMALAR

AAPC	: American Association of Pastoral Counseling
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADÜ	: Adnan Menderes Üniversitesi
APA	: American Psychological Association
APCC	: Association For Pastoral Care and Counseling
b.	: Baskı
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviri
DGFP	: Deutsche Gesellschaft für Pastoralpsychologie
DHYS	: Din Hizmetleri Yönetim Sistemi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİBBYS	: Diyanet İşleri Başkanlığı Bilgi Yönetim Sistemi
ed.	: Editör
Hz.	: Hazreti
KSA	: Klinische Seelsorgeausbildung
KYK	: Kredi Yurtlar Kurumu
md.	: Madde
MD	: Manevi Danışman
MDR	: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik
MYK	: Mesleki Yeterlilik Kurumu
NHS	: National Health Service
s.	: Sayfa
sas	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
ss.	: Sayfa sayısı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
sy.	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
ts.	: Tüm Sayfalar
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
VGVZ	: Vereniging Van Geestelijk Ver Zorgers
vs.	: Vesaire

GİRİŞ

Aslında insanın anlam arayışı kendi tarihi kadar eskidir. Anlamın yapısı maddede tamamlanamadığı için, her zaman anlama dikkat etmek ve insanı madde ve anlam birliği içinde düşünmek zorunlu hale gelir. Çünkü insan hayatına anlam verme ve daha yüksek varlıklarla bağlantı kurma ihtiyacını göz ardı edemeyiz. Her iki durumda da insan bu ihtiyacı fark etmeden ve tatmin etmeden kendini fiziksel, duygusal ve ruhsal olarak tam olarak ifade edemez.

İslam'a göre din, hayatın doğal bir parçasıdır, umut ve kurtuluş rehberi, sabır ve enerji kaynağıdır. Dinin insan için "hayat" anlamına geldiğini düşünürsek, o zaman din hizmetinin tanımı bambaşka bir karaktere bürünür. İbadethaneler ve din eğitimi kurumlarının yanı sıra, hayatın farklı alanlarında din hizmeti için mekanların oluşturulması, insanın varoluşsal mükemmelliğini tanımanın ve buna karşılık verecek stratejiler geliştirmenin sonucudur. Bu tanım aynı zamanda manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarını da içerir.[1]

Manevi ve dini kavramlar Türkiye vatandaşlarından birçok insan için önemlidir. Örneğin 2008-2009 yıllarında geniş çaplı bir araştırma sonucunda hazırlanan uluslararası bir sosyal araştırma raporuna göre "%93 oranında Türk insanı “Allah'ın gerçek olduğuna inanıyor ve şüphe duymuyor." %92’si de “Allah'ın varlığının hayatında anlamı artırdığına inandığını” belirtmiştir.[2] Bu da insanların aslında maneviyatın özellikle ülkemiz insanları için ne kadar önemli olduğunun ve ondan ne kadar faydalanabileceklerinin bir göstergesidir.

Güçlü maneviyat, bireyleri cesaretlendirir, güven verir ve karşılaştıkları sorunlarla baş etmelerine yardımcı olur.[3] Bu sebeple maneviyatın göz ardı edildiği psikolojik yardım ilişkilerinde insanın sorunlarına tam anlamıyla çözüm bulunamadığı gibi, kendisine yardım etmesi konusunda da tam olarak cesaretlendirilemez.

---

[1] Huriye Martı, “Din ve Maneviyat Desteğiyle Hayatı Yaşanılır Kılmak”, *Diyanet Aylık Dergi* 338 (Şubat 2019), 7.
[2] Ali Çarkoglu - Ersin Kalaycıoğlu, *Türkiye’de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma*, 2009, 8. (Erişim 27 Aralık 2022)
[3] Suat Cebeci, *Dini Danışma ve Rehberlik* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015), 60.

Hem insanların ve ülkemizin maneviyata olan bu bakışı hem de inancımızın hayatımızın içinde bizlere sunduğu bu denli destekleri dikkate alınarak hastanelerde bulunan hastalar, hasta yakınları ve hastane personeline yönelik bir manevi danışmanlık uygulamasına gidilmiştir. İlk olarak doksanlı yıllarda uygulanmaya çalışılmış ancak çeşitli nedenlerden dolayı yürütülememiştir. Bunlardan ileride daha ayrıntılı bir şekilde bahsedilecektir. Daha sonra farklı yıllarda gündeme gelse de en son 2015 yılında DİB ile Sağlık Bakanlığı arasında yapılan protokolle pilot illerde uygulamaya konulmuştur. Özellikle bu tarihten sonra da alanla alakalı çalışmalar artma eğilimi göstermeye başlamıştır.

Literatüre baktığımız zaman alanın yeni olması bu alanda yapılmış olan çalışmaların sayısını da epey düşürmektedir. Özellikle bizim araştırmamızı da ilgilendirmesi sebebiyle baktığımız zaman; hastanedeki manevi danışmanlık ve rehberlik uygulaması ile ilgili yapılmış çalışma sayısı birçok alan ve konuya nazaran oldukça düşük görülmektedir. Bu çalışmalardan ilki olarak 1997'de Nurullah Altaş'ın Mualla Selçuk danışmanlığında hazırlamış olduğu "Hastanelerde Din ve Moral Hizmeti" adlı yüksek lisans tezi görülmektedir. Bu çalışmasında Altaş, 1995 yılında hastanelerde başlatılan manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasını ele almak amacıyla hastanede yatan hastaların aldıkları din ve moral hizmetlerini etraflıca incelemiş ve daha sonraları da bu alanla ilgili çalışmalar yaparak alana da olumlu katkılar sağlamıştır.

Daha sonra bu çalışmayı bizim kaynak olarak da kullandığımız şu çalışmalar takip etmiştir ve her geçen gün de yapılan çalışmalar artmaya devam etmektedir:

- 2013 yılında Hasan Mollaoğlu "Hastane Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım, New York Healthcare Chaplaincy Örneği" adlı yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

- 2015 yılında Garip Aydın'ın "Hadislerde Hastalara Yönelik Manevi Destekler" adlı doktora çalışması; Dilek Bal Koçak'ın "Çocuk Hastalara ve Yakınlarına Uygulanan Manevi Bakım (Hollanda Örneği)" isimli yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

- 2016 yılında Nihal Esendir tarafından "Sağlık Çalışanlarının Maneviyat ve Manevi Bakım Algısı, İstanbul Örneği" adıyla yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

- 2017'de Hatice Kılınçer'in "Tıp, Psikoloji ve İlahiyat Öğrencilerinin Türkiye'deki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamalarına Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma" isimli yüksek lisans tezi; Arif Durgun'un "Hastanelerde Bakım Hizmeti

Veren Meslek Elemanlarının Manevi Bakıma İlişkin Düşüncelerinin Belirlenmesi (Bolu Örneği)" isimli yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

- 2018 yılında Mehmet Şerif Kaya tarafından "Sağlık Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım (Hollanda ve Türkiye Örneklerinin Karşılaştırılması)" adıyla yüksek lisans tezi; Mehmet Pehlivan tarafından "Sağlık Çalışanlarına Göre Hastanelerdeki Manevi Destek Ve Rehberlik Projesi Uygulaması: Afyonkarahisar Devlet Hastanesi Örneği" adıyla yüksek lisans tezi; Zeynep Usta tarafından da "Türkiye'de Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri (Manevi Destek Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma)" isimli tezi olmak üzere üç farklı yüksek lisans çalışması yapılmıştır.

- 2019 yılında da Aysun Özkan "Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması" adıyla doktora tezi; Beren Karci Aksan "Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Ankara İlinde Bulunan Bir Kamu Hastanesi Örneği" ismiyle yüksek lisans tezi; Hüseyin Kızıltuğ "Sağlık Çalışanlarının Palyatif Bakım Tecrübesinin Manevi Destek Açısından Değerlendirilmesi (Konya Eğitim Araştırma Hastanesi Örneği)" adıyla yüksek lisans tezi; Rukiye Ssrı'nın "Hastane Hizmetleri Kapsamında Kadın Doğum Bölümünde Manevi Danışmanlık (Konya Dr. Ali Kemal Belviranlı Kadın Doğum ve Çocuk Hastanesi Örneği)" adlı yüksek lisans tezi olmak üzere yine dört çalışma yapılmıştır.

- 2020'de Hilal Kurtoğlu "Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi (Marmara Bölgesi Örneği)" adıyla yüksek lisans çalışmasını tamamlamıştır.

- 2021'de Özgür Şentürk "Hastanelerde Manevi Destek Algısı ve İhtiyacı Üzerine Bir Çalışma (Bolu Örneği)" adlı yüksek lisans çalışması ve Emine Kurt tarafından "Kanser hastalarında manevi danışmanlık uygulamalarının kaygı ve yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin incelenmesi" adlı doktora tezi hazırlanmıştır.

- 2022 yılında ise, Mükerrem Saliha Kars tarafından "Manevi Destek Uzmanlarına Göre Hastanelerdeki Manevi Destek Hizmetinin Psiko-Sosyal Uyuma Etkisi" adıyla yüksek lisans tezi; Ayşe Gül Güler Ünal tarafından da "Hastanelerde Manevi Destek Uygulamaları Türkiye ve Almanya'da Mukayeseli Bir Araştırma" adlı doktora tezi yayınlanmıştır.

Tüm bunların yanında birçok tez ve makalenin de günden güne yayınlandığı görülmektedir. Bizim ise bu çalışmalar içinden en fazla istifade ettiğimiz ve karşılaştırmalarda kullandığımız çalışmalar; 2018 yılında Zeynep Usta tarafından yapılan[4] ve 2020 yılında Hilal Kurtoğlu tarafından yapılan[5] çalışmalardır. Bunun sebebi ise, Usta'nın hastanedeki manevi destek görevlileri üzerinden çalışmasını yapmış olması ve bunu da 2015'de pilot illerde (İstanbul, Ankara, Erzurum, Ordu, Kayseri ve Samsun) başlayan ve 2018 yılına kadar olan hizmetle sınırlamasıdır ki biz araştırmamız için bu çalışma sonrasını ele alacak 2019 sonrasını belirlemiş bulunuyoruz. Kurtoğlu'nun ise bizim de araştırma alanımız olan Marmara Bölgesi sınırlamasıyla hastane manevi danışmanlığına destek görevlileri üzerinden genel bir bakışla çalışma yapmış olması bizim için önemlidir. Yalnız bizim bu iki çalışmadan farkımız hem yıllar bazında son dönemi dikkate almamız hem de sayısal fazlalık ve gelişen hizmet anlayışı ekseninde direk danışmanlar gözüyle bölgedeki hizmeti değerlendirmeye çalışmamızdır. Bu sayede de benzer iki çalışma olan bu çalışmalarla birtakım sonuçları karşılaştırma imkanımız da oluşmuş olacaktır.

Aynı zamanda bu çalışmamızın farklılığı da 2015'de pilot illerde uygulanmaya başlanan bu hizmetin son yıllarda geldiği konumunu ortaya koymaktır. Bunu yaparken de değerlendirmemizi yine sahada çalışan manevi danışmanlardan aldığımız ve kendilerinin ifade edebildikleri bilgiler doğrultusunda yapmaya gayret gösterilmiştir. Ancak çalışmamızın sınırlandırılmış tarihleri arasında (2019-2022) görev yapmakta olan manevi danışmanların sayısının epey artmasını da dikkate alarak, ulaşılabilirlik ve daha sağlıklı bilgi toplayabilmek açısından çalışmamızı Marmara Bölgesi'nde görev yapan manevi danışmanlarla sınırlandırmış bulunuyoruz.

1. Araştırmanın Konusu

Ülkemizde yeni uygulamalardan olan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmetinin birçok kurumda yürütüldüğü ve gün geçtikçe de bu sayının arttığı mülahaza edilmektedir. Bu alanın yeniliği ve kaynakların azlığı dikkate alınarak hizmetin

---

[4] Zeynep Usta, *Türkiye'de Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri (Manevi Destek Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma)* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

[5] Hilal Kurtoğlu, *Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi (Marmara Bölgesi Örneği)* (Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

araştırılması kayda değer görülmüştür. Ve aynı zamanda da bizim için bu yetersizlik bir problem olarak görülmüş olup, yapılacak çalışmayla bu problemin giderilmesine bir araştırmayla daha destek olmak konumuzun seçiminde etkili olmuştur.

Buradan hareketle araştırmamızın konusunu, ülkemizde giderek artmakta olan manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyetlerinin bir kolu olan hastane MDR'si ile ilgili sorunları ve olumlu yanları yanında, çalışanlar açısından oluşan beklentilerinin belirlenmesi oluşturmaktadır. Bununla beraber günümüz itibariyle birçok hastanede uygulanan bu hizmet kolunun hem yeterli akademik kaynak sorununun olması hem de uygulamanın daha işlevli hale gelebilmesi, kurumsallaşması, yaygınlaşması için beklentilerin ve bu konudaki problemlerin objektif bir şekilde ortaya koyulabileceği çalışmalara ihtiyaç olduğunun görülmesidir. Biz de bu gibi sebeplerle "Manevi Danışmanlar Gözüyle Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları Üzerine Nitel Bir Araştırma" adıyla önce çalışanların temel bilgilerini ortaya koyabilmek, sonra da bu problem ve beklentilere bir nebze cevap vermek ve destek olabilmek arzusundayız.

Yine daha önceden aynı konuda yapılmış çalışmalara baktığımızda ortaya koydukları bazı sıkıntıların devam ettiği düşüncesi ve yeniden bu gibi sorun ve beklentileri ortaya koyabilme isteği de araştırmamızın konusunu belirlemede etken olmuştur.

2. Araştırmanın Amacı

Araştırmamızın amacı; hastanelerde görev yapan manevi danışmanlarla görüşülerek; sorunları, ihtiyaçları, zorlukları, beklentileri, önerileri vs. belirlemek suretiyle bir alan araştırması yapmaktır. Zira bu tip araştırmaların artmasına ihtiyacın olduğu alan taraması yapılırken fark edilmektedir. Henüz yeni bir uygulama olması ve yeni yeni ülke çapında genişliyor olması bu tür çalışmaların ihtiyacını artırmaktadır. Bizim bu çalışmamız vesilesiyle de alana bir katkı daha sağlanmış olacağı da amaçlanmaktadır.

3. Araştırmanın Önemi

Ülkemizde henüz yeni olan ve önemli bir alan olarak gördüğümüz Manevi Danışmanlık ve Rehberlik uygulamasının hastane ayağının uygulanması ile ilgili hem olumlu yönlerin ve dönütlerin olduğunu, hem de bazı sorunların ve beklentilerin olduğunu düşünüyoruz. Bu çalışmamızda da bunlardan en azından bir kısmının direk sahada çalışan manevi danışmanlardan alınacak bilgi ve tecrübeler aracılığıyla ortaya koyulabileceğine inanıyoruz. Ayrıca bu çalışmamızla bizden sonra çalışma yapacak

arkadaşlar için ilgili literatüre bir destek; aynı zamanda bu göreve yeni başlayacak arkadaşlarımıza da halihazırda görev yapıyor veya yapmış olan manevi danışmanların görüşleriyle de bir ön rehberlik yapmış olabileceğimizi umut ediyoruz.

4. Araştırma Yöntemi

Nitel araştırma olarak bilinen yöntem son dönemlerde yoğun bir şekilde Sosyal Bilimlerde kullanılmaya başlanmış bir yöntemdir. Bu yöntem; sosyal olayları kendi ortamlarındaki doğal hallerinde görüşme, gözlem veya belgeleri değerlendirmek suretiyle bilgi toplama ve bu bilgileri analiz etmeye dayalı bir araştırma yöntemidir.[6] Biz de araştırmamızda ülkemizdeki hastanelerde uygulanmakta olan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmetlerinin günümüzdeki durumunu, eksik yönlerini, beklentilerini görevlilerin çalışma ortamlarındaki görüş ve önerilerinden hareketle tespit etmek ve gelişmesine katkıda bulunabilmek amacıyla nitel araştırma desenleri içinden, bir veya daha fazla durumun kendi sınırları içinde analizini amaçlayan durum çalışması yönteminin[7] veri toplama araçlarından "yarı yapılandırılmış elektronik mülakat yöntemi"ni kullandık. Çünkü nitel araştırmadaki soruların asıl amacının araştırma grubunun basit cevaplar vermekten ziyade hikayelerini dinlemeye imkan vermiş olması[8] sebebiyle açık uçlu soruları da destekleyen yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi tercih edilmiştir. Bilgileri toplamak ve saklayabilmek için de görüşmeler kayıt altında tutulmuştur. Konuya dair de literatür taranmış ve manevi danışmanlardan elde edilen verilerle birlikte yorumlanmıştır.

Yarı yapılandırılmış mülakat, araştırmacı tarafından önceden konuya ilişkin belirlenen sorularla görüşme gerçekleştirilen bir usuldür. Bu sorular genel anlamda tek düze değil, kişinin kendini doğal olarak ifade edebileceği açık uçlu sorulardan oluşmaktadır.[9] Yarı yapılandırılış görüşme usulünde verilerin analizinin kolaylığı, derinlemesine bilgi elde

---

[6] Ahmet Hamdi İslamoğlu - Ümit Alnıaçık, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı* (İstanbul: Beta, 2019), 220.
[7] Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin, 2018), 73-75.
[8] Ayşe Polat, "Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları: Soru Form ve Türleri, Nitelikler ve Sıralama", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22/Özel Sayı 2 (31 Aralık 2022), 167.
[9] Polat, "Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları", 167.

edilebilmesi ve araştırmaya katılan bireylerin kendini ifade etmesine imkan tanınması gibi avantajların bulunduğu bir tekniktir.[10]

5. Araştırma Sınırlılıkları

Söz konusu çalışma Marmara Bölgesi'nde çeşitli hastanelerde hizmet veren 63 manevi danışman ile sınırlıdır. Aynı zamanda bu çalışma 01.02.2023 – 01.05.2023 tarihleri arasında katılımcıların vermiş olduğu bilgilerle sınırlıdır. Araştırmada elde edilen bulgular da formda bulunan sorular ve bunların ölçme kapasite oranlarıyla, bir de araştırmacının bunları analizleri ile sınırlıdır. Hastanelerde uygulanan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti ile sınırlıdır. Diğer taraftan sosyal olayların değişkenliği esasına dayalı olarak bu çalışma verileri, araştırmanın yapıldığı kişiler, zaman ve mekanlar ile sınırlıdır. Bulguların zamanla değişebileceği kabul edilmektedir.

6. Çalışma Grubu

Araştırmamızda amaçlı örnekleme yöntemleri arasından tipik örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem eğer araştırmacı yeni bir uygulama veya yeniliği tanıtmak isterse, uygulama veya yeniliğin bulunduğu bir dizi durum içinden en tipik olan veya olanlarını saptamak suretiyle çalışılabilecek bir yöntem çeşididir. Genellikle bu durumların tespiti bilgi sahibi kişilerin yardımcı olmasıyla olabilir. Amaç ise ortalama durumları çalışarak bir alan hakkında bilgi sahibi olmak veya olmayanları bilgilendirmektir, evrene genellemek değildir.[11] Bu doğrultuda araştırmanın çalışma grubu, Marmara Bölgesi'ndeki çeşitli hastanelerde görev yapan 63 manevi danışmandan oluşmaktadır. Bu kişilerle bizzat telefonla iletişim kurulmuş ve formu doldurmaları hususunda istişare yapılarak tutarlı bilgilerin alınmasına özen gösterilmeye çalışılmıştır. Nitel araştırma yöntemine göre çalışma grubu sayısının ise biraz fazla tutulmuş olması daha özgün ve çeşitli bilgilere ulaşmanın arzu edilmesinden kaynaklanmaktadır.

7. Veri Toplama Aracı

Araştırma için veri toplama aracı olarak nitel araştırmalarda çok sık kullanılan ve doküman analizi dahil birçok veri toplama araçlarından yararlanabilen görüşme

---

[10] İslamoğlu - Alnıaçık, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 221.
[11] Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 120-121.

usulünü[12] kullanmak amacıyla "Google Forms Programını" kullandık. Verilerin toplanması için yarı yapılandırılmış mülakat sisteminde temel teşkil eden görüşme sorularının sınırlı sayıda tutulması[13] gerekliliğinden hareketle 19 ayrı sorudan oluşan elektronik görüşme formu[14], kısa cevaplı metin, formda yer alan 4 soru 2 ve 5 şıktan oluşan soru seçeneği ile oluşturulmuş, kalan 15 soru açık uçlu olacak şekilde sunulmuştur.

Bu soruları oluştururken hastane ortamında çalışan manevi danışmanların demografik durumları, imkanları, çalışma alanları, sorunları, beklentileri gibi faktörler göz önünde bulundurularak hazırlanmış ve Marmara Bölgesi içinde bir il olan Bursa özelindeki manevi danışmanlara uygulanarak test edilmiş, eksik veya fazla görünen kısımları düzeltilerek son şekli verilmeye çalışılmıştır. Bunlar hem test öncesinde hem de test sonrasında tez danışmanı ile de paylaşılmak suretiyle onaya sunulmuştur. Daha sonra da form için Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan onay alınmıştır.[15]

8. Verilerin Toplanması

Verilerimiz, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda (DİB) görev yapan ve hastanelerde 'manevi danışman' olarak çalışan 63 kişinin dahil edildiği elektronik görüşme uygulamasından alınmıştır. Bu görüşmeler gönüllülük esasına dayalı olarak, kişilerin kendilerini daha iyi ifade etmelerine imkan vermek ve soruları anlamalarına yardımcı olmak amacıyla bizzat iletişime geçilerek form gönderilmiş ve 01.02.2023-01.05.2023 tarihleri arasında yapılan görüşmeler neticesinde toplanmıştır. Her seferinde gelen yanıtlar incelenmiş ve farklı kayıt yerlerine de kaydedilerek kaybolması veya bozulmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

9. Verilerin Analizi

Araştırmanın cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, meslek, kullandıkları yöntemler gibi bağımsız değişkenlere ilişkin yüzde bilgileri, ölçüm aracı olarak kullanılan Google Forms uygulaması aracılığında oluşturulmuştur. Geri kalan açık uçlu sorular için ise

---

[12] Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 73-75.
[13] Polat, "Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları", 168.
[14] Ek-1 "Görüşme Formu", ts.
[15] Ek-2 "Bursa Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurul Onayı", ts.

araştırmaya katılan manevi danışmanların vermiş olduğu cevaplara ilişkin doğrudan alıntılara yer verilmiş ve bunun üzerine de amaçlı örnekleme yöntemiyle[16] geçerliliği sağlanmaya çalışılıp, betimsel analiz yöntemiyle değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmelerde temel manevi danışmanların görüşleri olmuştur. Aynı zamanda doğrudan alıntılarda kişisel hiçbir bilgiye yer verilmeksizin manevi danışmanlar 'MD' olarak kodlanmıştır. Betimsel analizde veriler gözlem ve görüşme sürecinde kullanılan sorular dikkate alınarak sunulmuştur. Bu analizde görüşülen kişilerin görüşlerini yansıtabilmek için sık sık doğrudan alıntılara yer verilir. Bu tür yapılan analizlerde amaç bulguları düzenli ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Ortaya çıkan sonuçların ilişkilendirilip anlamlandırılması ve ileriye dönük tahminlerin ifade edilmesi de araştırmacının yorumlarının boyutları içinde yer alabilmektedir.[17]

Araştırma kapsamındaki kişilerin kişisel birtakım bilgilerine de yer verilerek katılımcılar betimlenmeye çalışılmış, bu sayede de bölgede çalışanlardan hareketle genel anlamda bu görevi sürdürenlerle ilgili bir bilgi sağlanması arzu edilmiştir. Bununla beraber açık uçlu sorulara kişilerin etki altında kalmadan cevap vermeleri formların gönderilmesi yoluyla, kendi doğal ortam ve zamanlarında doldurmaları imkanı verilerek sağlanmaya çalışılmıştır. Son değerlendirmelerde ise araştırmacı eski çalışma bilgilerinden de hareketle bir sonuç değerlendirmeleri oluşturmaya gayret göstermiştir.

Ayrıca ülkemiz genelinde henüz yeni bir çalışma alanı olan manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasıyla ilgili olarak, özellikle hastanelerdeki durumuyla alakalı yapılan literatür taramasından ve bilinen tecrübelerden hareketle konuyla alakalı bazı düşüncelerimizi ifade etmemiz mümkündür. Uygulamanın sorunları, olumlu yanları, beklentileri gibi yönlerini dikkate alarak kısaca bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Hastane manevi danışmanlarının eğitim düzeylerinin en az lisans derecesinde bir düzeye sahip olduğu düşünülmektedir.

2. Hastanelerde devam eden manevi danışmanlık ve rehberlik uygulaması için verilen eğitimlerin yetersiz kaldığı düşünülmektedir.

---

[16] Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 118.
[17] Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 239-240.

3. Manevi danışmanların uygulamalarının henüz tam anlamıyla danışmanlık uygulaması şeklinde oluşmadığı düşünülmektedir.

4. Uygulamanın henüz tam olarak olgunlaşmadığını, hem kurumsal bazda hem de yöntemleri, sistem ve müfredatları açısından sorunlarının olduğunu düşünmekteyiz.

5. Hastanelerdeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetinin artık yeterli düzeyde tanınıyor ve biliniyor olduğu düşünülmektedir.

6. Ne kadar sıkıntılar olsa da manevi danışmanlık hizmetinin herkes tarafından gerekli olan bir uygulama olarak görüldüğü düşünülmektedir.

7. Manevi danışman olarak çalışan tüm personelin bu işe gönüllü oldukları düşünülmektedir.

8. Ayrıca 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi[18] sürecinde tıbbi bir müdahale ve tedavi olmayan bu uygulamanın genel olarak hastanelerde uygulanamadığı ve görevlendirmelerin durdurulmuş olduğu düşünülmektedir.

---

[18] "Etimolojik olarak; pan'' eski Yunancada tüm anlamına geliyor, insanlar anlamına gelen 'demos' ile birleştirilerek 'pandemi' yani dünya yüzeyinde geniş bir alanda etkisini gösteren salgın hastalık anlamında kullanılıyor. Bir hastalığın Pandemi tanısına girmesi için insanlar arasında kolayca yayılması, daha önce maruz kalınmamış olması, hastalığa yol açan etmenin insanları etkilemesi, bulaşıcı ve tehlikeli olması gerekir. Pandemi Nedir? Geçmişten Günümüze Salgınlar | estethica" (Erişim 07 Ocak 2023).

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Maneviyat

Sözlükte manevi kelimesi maddenin zıddı anlamına gelir ve görünmeyen, soyut ve ruhani anlamları ifade eder.[19] Maneviyat ise Arapça "kelimelerin anlamı" anlamına gelen "ma'na" kelimesinden gelir. Terim geniş anlamıyla; manevi ihtiyaçlar, inançlar, dini, insani ve ahlaki değerler, barış, güvenlik ve mutluluk gibi konular maneviyat içinde ele alınır.[20] Ayrıca Türkçe sözlüklerde "manevi" kelimesi "görünmez, algılanabilir, tinsel, zihinsel, ruhsal" kavramlarıyla ifade edilen "antimadde(madde karşıtı)" olarak yer bulmaktadır.[21] Maneviyat ise şu şekilde tanımlanır: "soyut, manevi." "yürek kuvveti, moral", "ruhla ilgili olanlar" olarak ifade edilmektedir.[22]

Maneviyatın İngilizce karşılığı, Türkçe'de "nefes alan ve hayat veren" olarak tercüme edilen Latince "spiritus" kökünden türetilen "spirituality" olarak ifade edilir. Latince kökenli maneviyat kavramı göz önüne alındığında, yaşam, canlı olma ve yaşamın özü olarak yorumlanabilir.[23] Üstün bir güce olan inanç ve bağlılıktan kaynaklanan "direniş", "moral", "ruh kuvveti" anlamlarına da gelir. Maneviyat kelimesinin Türkçe karşılığı "ruhsallık" olan İngilizce "spirituality"dir. Yine, Vaughan maneviyat terimini "Kutsalın öznel tecrübesi" olarak, Dolly "varoluşsal anlam arayışı" olarak ve Schafranske ve Gorsuch "insan deneyiminde aşkın bir boyut" olarak kullanır. Charles T. Tart, "Nihaî hedefler, yüce varlıklar, Tanrı, aşk (sevgi), merhamet ve amaçla ilgili geniş insan potansiyeli" olarak tanımlamıştır.[24] Erol Göka tarafından, çeşitli zorluk ve tehlikeler

---

[19] Recep Toparlı, Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu. 2005. s. 1339 (Nakleden: Habil Şentürk, "Hastanelerde Manevi Danışmanlık Hizmetleri İhtiyacı Üzerine Pilot Bir Araştırma: SDÜ Hastanesi Örneği", *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)* 10/2 (17 Temmuz 2020), 374.)
[20] Muhammed Kızılgeçit, *Din Psikolojisinin 200'ü* (Ankara: Otto, 2017), 59.
[21] "Manevi Ne Demek? TDK Sözlük Anlamı" (Erişim 23 Kasım 2022).
[22] "Maneviyat Ne Demek? TDK Sözlük Anlamı" (Erişim 23 Kasım 2022).
[23] Arslan Karagül, "Manevi Bakım, Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi 'Hollanda Örneği'", *Dini Araştırmalar* 15/40 (01 Haziran 2012), 27.
[24] Mükerrem Saliha Kars, *Manevi Destek Uzmanlarına Göre Hastanelerdeki Manevi Destek Hizmetinin Psiko-Sosyal Uyuma Etkisi* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 17.

karşısında iman ve ahlaki ilkelere olan bağdan gelen azim, ruh ve ahlak gücü olarak da tarif edilmiştir.[25]

Özdoğan'a göre maneviyat, insan ile Yaratıcısı arasındaki bağlantıdır ve bu nedenle ilahi kökenlidir, çünkü onun özünde ilahi bir doğa vardır. Allah, "Ona ruhumdan üflediğim zaman"[26], diyorsa; insan kendisiyle, varlığıyla iletişim kurduğunda, ayrıca İlahi güç ile de iletişim kurar.[27] Bir başka tanımlamada ise maneviyat; hayatın anlamını, bireyin kendisiyle ve başkalarıyla olan ilişkisini, evrendeki yerini anlama ve kabul etme çabası şeklinde tanımlanmaktadır. Yaşamın anlamını oluşturan ve birey için manalı olan unsurları içerir.[28] Maneviyat, kişinin fiziksel, duygusal ve ruhsal bütünlüğünün ifadesidir ve kişinin yaşamında değer, amaç ve anlam arayışı ile ilgilidir.[29]

İnsanın maddi varlıklarına duygusal, yaratıcı, sanrılı ve ruhsal yaklaşımlar Mana aracılığıyla ele alınır. Örneğin, "ruhaniyet" terimi, fiziksel "bedenin" insan tarafından anlaşılmazlığına karşılık gelir.[30] Seyyar ise; Maneviyat, "maddi olmayan, soyut, ruhani, mücerret" kavramlarla tanımlanmakta ve duyu organlarına ihtiyaç duymadan gönül (kalp) tarafından algılanan ve tanınan olguları ifade etmektedir. Akıl, fikir, bilgi, inançlar, yetenekler ve zevkler gibi kavramlar bu nedenle manevidir.[31] Diye ifade etmektedir.

Hristiyan geleneğinde de İslam inancında da maneviyat, 'İlah/Tanrı/Yüce ile ilişki' olarak tanımlanır.[32] Zamanla aydınlanma, sanayileşme, küreselleşme, laiklik, postmodernizm, hümanizm ve New Age inanç hareketi gibi felsefeler gelişmiştir. Bu etkenler, maneviyat kavramının anlamının değişmesinde ve genişlemesinde etkili rol

---

[25] Erol Göka, *Psikoloji Varoluş Maneviyat* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2021), 16.
[26] "El-Hicr, 15/29", ts.
[27] Öznur Özdoğan, *Aşkın Yanımız Maneviyat* (Ankara: Özdenöze Yayınları, 2010), 9.
[28] Zeki Karataş, "*Evde Bakım Hizmeti Sunan Aile Bireyi Bakıcıların Moral ve Manevi Değerlerinin Başa çıkmadaki Etkis*i" s. 86 (Nakleden: Aysun Özkan, *Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 13.)
[29] Öznur Özdoğan, "*Palyatif Bakımda Manevi Yaklaşım*", s.41 (Nakleden: Özkan, *Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması*, 13.)
[30] Mebrure Doğan, "Hastane Örneği Üzerinden Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/2 (15 Aralık 2017), 13.
[31] Ali Seyyar, "Dünya'da ve Türkiye'de Manevi Bakım Hukuku" (2014), 2.
[32] Carroll, B. 2001. "*A phenomenological exploration of the nature of spirituality and spiritual care*" s.83. (Nakleden: Beren Karci Aksan, *Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Ankara İlinde Bulunan Bir Kamu Hastanesi Örneği* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 9.)

oynamış, 'manevi' kelimesine kapsayıcı bir anlam kazandırmıştır.[33] "Nefes, cesaret, kuvvet, ruh" anlamları içeren kavram, derin düşünceler, duygular ve hislerle ilgilidir, bireyler ve diğerleri arasındaki ilişkileri ve hayatın anlamını sorgulayan kullanımlara sahiptir ve dini/dini temalara atfedildiğine inanılmaktadır. Spiritüalizm ise ölülerin ruhlarından gelen mesajların özel olarak yorumlandığı inancına dayalı bir harekettir.[34]

Dünya Sağlık Örgütü'nün (ICF) maneviyat tanımı ise:

> *"Ruhani değerler ve ilahi güçlerle bağlantı kurmak, mana bulmak, kendini gerçekleştirmek için dini ve manevi etkinliklere, düzenlemelere ve uygulamalara katılmaktır"* şeklindedir.

Burada DSÖ' nün maneviyata hem insanın kendini gerçekleştirmesine olanak tanıyan bir güç hem de kendinden aşkın olanla bağlantı kurmak ve dini aktivitelere ilgi göstermek olarak birçok yönden anlam yüklediği görülmektedir.

Maneviyat dini unsurlar içerir ve kutsal arayışında dindarlığa benzer, ancak maneviyatın birçok din dışı unsuru vardır ve manevi ancak din dışı duyguların var olduğu söylenebilir. Maneviyatın kapsamı dinin ötesine geçer.[35] Din kurumsallaştırıldığı ve maneviyatın, bireyin niyeti olarak görüldüğü ortamda, dindarlıktan farklı olarak maneviyat, kurumsal ilkelere bağlı kalmak yerine, kendini aşma ve kutsal alanla doğrudan iletişim kurma girişimi olarak kabul edilmeye başlanmıştır.[36]

Maneviyatın anlamı ile ilgili çok çeşitli tartışmalar yapıldığı ve farklı görüşlerin ortaya konulduğu anlaşılmaktadır. Tartışmalara göre maneviyatı bireysel ve özel durumlarla sınırlı bir olgu olarak görenlerin yanında evrensel olarak değerlendirenler de bulunmaktadır. Maneviyata genel geçer bir çerçeve çizebilmeye en yakın yaklaşım, farklı grupların ve insanların kendilerine has manevi anlayışlarını temel alarak ortaya konan ortak bir maneviyat tasavvuru görüşüdür. Bu da aslında herkesin kendine özgü bir maneviyat anlayışının olduğunu ortaya koymaktadır. Tek düze değil de insanlarda özgün olanı ifade eden tanımlamalar daha kabul görmektedir diyebiliriz.

---

[33] Hatice Kılınçer, *Tıp, Psikoloji ve İlahiyat Öğrencilerinin Türkiye'deki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamalarına Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 19.
[34] Bengü Çetinkaya vd., "Spiritüel Bakım ve Hemşirelik", *ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi* 8(1) (2007), 47.
[35] M. Doğan Karacoşkun vd., *Din Psikolojisi El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 178.
[36] Özkan, *Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması*, 14.

Maneviyat ve din el ele gider, ancak birini diğerine katıp tamamen onda eritmek doğru bir yaklaşım gibi görünmüyor. Aslında manevi değerler kapsamı, dini unsurlardan daha fazlasını içerebilir. Yani manevi değerler sadece dinle ilişkilendirilmez, dinden bağımsız olarak da sistematize edilebilir. Dolayısıyla ateist olarak tanımlanan, yani Allah'a inanmayan ve dolayısıyla dine inanmayan kişiler de manevi değerlere sahip olabilir.[37]

Maneviyatı tanım gereği dinden daha geniş bir kavram olarak görenlere göre, maneviyat, ilahi olana yönelik bireysel veya grup arayışını ifade eder. Öte yandan dindarlık, bireyler veya gruplar tarafından kutsal şeylerin peşinde koşmayı ve geleneksel kutsal bağlamlarda ortaya çıkan diğer önemli amaçları içerir.[38] Yani din kavramından daha geniş olmakla birlikte manevi kavramı bireysel dindarlıkları ifade etmek için tercih edilmektedir. Buna göre manevi kavramı dini kapsamakta ancak dini olmak zorunda olmadığı ve daha geniş manada olduğu kabul edilmektedir.

Manevi kelimesi yıllar boyunca farklı şekillerde kullanılmıştır. Örneğin, 12. yüzyıl maneviyatı, insanın fiziksel harici, psikolojik yönünü gösterir. Orta Çağ'da maneviyat, tümden Tanrı'ya ve dine dönen dindar bir kişiyi ifade ediyordu. Modern bir kullanımın ilk kez 17. yüzyılda Fransa'da kullanıldığı bilinmektedir. Buna göre maneviyat, ister tek Tanrı inancına veya dine dayalı olsun, ister insanın psişik yönlerine dayalı olsun, benlik, iç dünyanın çeşitli düşünce ve duygularının uyumunu belirtmek için bir kavram olarak ifade edilmektedir.[39]

Yukarıdaki tüm tanımlardan sonra maneviyatın ortak bir tanımda toplanması zor olan kavramlardan biri olduğunu görüyoruz. Kimi düşünürler için dinin alanı, kimileri için din dışı alanı, kimileri içinse dini içerir ama daha küresel bir öneme sahip olan kavramdır. Ancak tüm tanımların ortak buluşma noktası şudur: Maneviyat madde harici olan bir şeydir.

---

[37] Çetinkaya vd., "Spiritüel Bakım ve Hemşirelik", 47.
[38] Cemal Tosun, "Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Kültürlerarası-Dinlerarası Yaklaşım" , Ali Ayten vd. (ed.), *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Cilt: 1* (İstanbul: Dem Yayınları, 2018), 1/121-132.)
[39] Meryem Yılmaz, "Holistik Bakımın Bir Boyutu: Spiritualite, Doğası ve Hemşirelikle İlişkisi", *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 14/2 (23 Haziran 2011), 61-70.

1.2. Danışmanlık

Danışmanlık nedir? Bu soru iyi bir açıklama gerektiren ve tek cümle ile ifade edilebilecek bir kavram değildir. Genel manada danışmanlık; belirli bir alanda uzmanlaşmış bireyin bilgi ve becerilerinin, belirli bir süre içinde, tanımlanmış bir görev tanımına göre ait olduğu yani çalıştığı kuruluşa aktarılmasıdır. Ek olarak, tarihsel kayıtlarımız danışmanlığa "müşavir" teriminin bir temsili olarak atıfta bulunur. O zamanlar "müşavir" kelimesi kullanıldığında, bir konudaki bilgi ve fikirlere dayanarak geleceği öngörebilen, aklı ve düşünceleri güçlü, yetkin (uzman) kişi anlamına geliyordu. Bugün Türkçe'de danışman diyoruz. Danışman olarak çalışacak kişilerin iş tanımında belirtilen alanlarda deneyimli ve uzman olması önemlidir. Danışmanlığın işi iyi tarifler yazmak değil, sonuç odaklı alternatifler ve seçenekler sunmak, sorunların çözümü için önerilerde bulunmaktır. Yapılan araştırmalara ve yaygın görüşe göre danışmanlar, bilgi ve görüş aranan profesyonel ve deneyimli kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bazıları Emlak Danışmanı, Yatırım Danışmanı, İş Danışmanı, Mali Danışman, Hizmet Danışmanı, Sağlık ve Güzellik Danışmanı, Beslenme Danışmanı, Enerji Danışmanı, Ürün Danışmanı, Psikolojik Danışman, Evlilik Danışmanı, Muhasebeci, İnsan Kaynakları Danışmanı.[40] Artık buna Manevi Danışmanı da ekleyebiliriz.

İngilizcedeki (Amerikan) "counseling*",* literatürde "psikolojik danışma" olarak karşılık bulan (İngiliz) "counselling" kelimesidir. Bazı araştırmacılar "danışma" ile karışıklığı önlemek için psikolojik danışma terimi ile eşdeğer, diğer alanlarda da kullanılan ve süreç olarak psikolojik bir süreci ifade etmeyen "psychological counseling*"* terimini kullanmaktadırlar.[41]

Tan'a göre danışmanlık; danışmanlar ve danışanlar tarafından oluşturulan ortamlarda gerçekleşen psikolojik teknikler ve faaliyetlerdir. Danışmanlık, bu ortamda belirli bir süre içinde gerçekleşir ve danışanın gelişmesine yardımcı olmak için danışmanlık ilkeleri konusunda eğitim almış profesyonel personel tarafından gerçekleştirilir. Kendi sorunlarınızı çözmenize izin veren bir olgunluk ve bağımsızlık düzeyine ulaşmaktır. Bu,

---

[40] İlhan Tanrıyar, "Danışmanlık Nedir, Ne Değildir?" (Erişim 29 Aralık 2022).
[41] Mehmet Emin AY, *Yüksek Öğretimde Rehberlik, İlahiyat Fakülteleri Üzerine Bir Araştırma* (İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2005), 30.

şunlar aracılığıyla sağlanan oluşumdur: Öğrenme, etkileşim ve destek.[42] Geniş ve psikolojik danışmanlığı ifade eden anlamda danışmanlık; danışanların kendileriyle ilgili farkındalıklarını artırarak ve duygularını ve eylemlerini keşfetmek için düşüncelerini keşfetmelerine izin vererek hayatta daha etkili bir şekilde gezinmelerine yardımcı olacak gücü ve kaynakları sağlar. Bu, keşfetmede etkili olan ilkeli ve yetenekli bir ilişki sürecidir.[43]

Ancak danışmanlar, birlikte çalıştıkları kuruluşların yöneticisi veya çalışanı değildir. Diğer çalışanların toleransı olmadan verimlilik sağlanamaz. Danışman yönetimin karar verme sürecine asla müdahale etmeyen veya emir vermeyen, nihayetinde tavsiyelerde bulunan ve ihtiyacı olanlara iş ve teknik bilgi aktaran kişidir.[44]

1.3. Manevi Danışman

Danışmanlar, zamana ve anın ihtiyaçlarına göre insanların dindar veya dinsiz olsun kendilerini her alanda gerçekleştirmelerine yardımcı olan profesyonel kişilerdir.[45] Manevi danışman ise ahiretten kaynaklanan meselelere ve ahlaki meselelere odaklanan, davranış değişikliği ve uyumu teşvik etmeye çalışan ve duygusal sorunları, kişisel ve sosyal ilişkilerde bozulmaya neden olan sorunları tespit etmek ve çözmek için dini kaynakları ve danışmanlık tekniklerini kullanan kişi olarak tanımlanabilir.[46] Bu bağlamda manevi danışmanlar danışanlarına daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşarak hayatın anlamını, onu etkileyen faktörleri ve toplumsal hayattaki başarı veya başarısızlık durumlarını ele alırlar.[47]

2019 yılında yayınlanan Ulusal Meslek Standardına göre manevi danışman;

> "İSG ve çevre koruma önlemleri çerçevesinde, yetkisi dâhilinde ve tanımlanmış görev talimatlarına göre; farklı yaşam dönemlerindeki bireylerin din veya maneviyatla ilişkilendirdiği sorunlarıyla başa çıkma

---

[42] Hasan Tan, *Psikolojik Yardım İlişkileri. Psikolojik Danışma ve Psikoterapi* (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014), 33-34.
[43] Özkan, *Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması*, 11.
[44] Tanrıyar, "Danışmanlık Nedir, Ne Değildir?"
[45] Feyza Kahvecioğlu Karaca, *Din Hizmetlerinde Dini Danışmanlık ve Rehberlik.* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 17-18.
[46] Halil Apaydın, *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü* (İstanbul: Bilimkent Yayınları, 2016), 72.
[47] Öznur Özdoğan, "İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım: Pastoral Psikoloji", *AÜİFD* 47/2 (2006), 129-130.

süreçlerinde bütüncül bir yaklaşımla modern danışma teknikleri ile dinî ve manevi yöntemleri birlikte kullanan; problemi konusunda danışanların hedeflerine ulaşmalarını sağlamak maksadıyla bireyle ve grupla manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini sunan ve mesleki gelişim faaliyetlerini yürüten nitelikli kişidir."[48]

Burada da kapsayıcı ve iş alanıyla da ilişkili bir tanımlama yapıldığı görülmektedir. Aynı zamanda modern teknikleri kullanabilen ve dini-manevi yöntemleri buna entegre bir şekilde kullanan, danışanların problemleri konusunda hedeflerine ulaşmalarında danışma ve rehberlik yapan nitelikli bir kişi olduğuna vurgu yapılmaktadır.

"Manevi Destek Görevlisi" , "Manevi Bakım Uzmanı" ve "Manevi Danışman" kavramları Avrupa ülkelerinde 1950'li yıllardan beri bilinen fakat toplumumuzda yeni duyulan, insanlara hizmet eden profesyonel gruplardan biridir. Manevi danışmanlık, manevi ve teolojik bakış açılarını hizmete dahil ederek özgün metodolojisi ve içeriği ile diğer danışmanlık faaliyetlerinden ayrılmaktadır. Böylece manevi danışman sosyal hizmet uzmanı ve psikologdan mesleki açıdan ayrılmaktadır.[49]

Manevi Danışman; danışanlarına güven veren, kişiyi yargılamadan rahat bir şekilde kendisini iyi anlatmasına imkan tanıyan, kişinin yaşadıklarına empatik bir tavır geliştirebilen ve tutarlı bir süreç yürüten kişidir.

Manevi danışmanlık, alanda uzmanlık bilgisi gerektiren bir işlem olması hasebiyle yeterlik önemli bir konudur.[50] Manevi danışmanların yetkinliği ile ilgili, hastanelerde manevi danışmanlık yapan uzmanların psikolojik danışma yetilerine sahip olması, sağlık bilgisi, hastalık psikolojisini anlaması ve etkili iletişim becerilerine sahip ve dinî bilgilere hâkim olması gerektiğini söyleyen Kavas, MD'nin her zaman ulaşılabilir ve iyi becerilere sahip, yaşadıkları toplumun dini ve kültürel değerlerine karşı duyarlı kişiler olması gerektiğini ifade eder.[51] Ayrıca manevi danışmanların, başkalarının manevi ihtiyaçlarını fark etme, muhataplarını anlama ve onlarla empati kurma konusunda etkili

---

[48] "Manevi Danışman (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardı", 25 Ekim 2019.
[49] Karagül, "Manevi Bakım, Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi 'Hollanda Örneği'", 18.
[50] Remziye Ege, "Dini Danışmanlık ve Rehberlik'in Bir Bilim Dalı Olarak Gelişmesinin Gerekliliği Üzerine Bazı Düşünceler", *Dini Araştırmalar* 14/39 (01 Haziran 2011), 107.
[51] Erkan Kavas ve Nurgül Kavas, "Manevi Destek Algısı Ölçeği (MDA): Geliştirilmesi, Geçerliği ve Güvenirliği", s.909. (Nakleden: Doğan, "Hastane Örneği Üzerinden Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış", 1280.)

olabilmeleri için elbette hem manevi uygulamalara hem de dini bilgilere sahip olmaları şarttır. Bu bağlamda Ağılkaya Şahin, Almanya'da din alanında tanınan manevi danışmanlık yeterliliği alanındaki nitelikleri "algısal yeterlilik, sembolik yeterlilik, dini yeterlilik, ritüel yeterlilik, teolojik yeterlilik, psikolojik yeterlilik ve bu alanda eğitimi mecburi yapan teorik yeterlik" olduğunu belirtir.[52] Manevi danışmanlık hizmeti veren kişilerin, uzmanlığın yanı sıra ahlaki ve insani niteliklere sahip olmaları, sevgi, empati ve hoşgörü tutumlarıyla donatılmış olmaları önemlidir. Bu nedenle sabır, şefkat ve merhamet duyguları zayıf olan kişilerin manevi danışmanlık alanında çalışma ve başarılı olma olasılıkları daha düşüktür.[53]

Tüm bu gelişmelerden manevi danışmanlık alanında çalışan manevi danışmanların psikoloji, psikoterapi, din psikolojisi, maneviyat, toplum hizmeti becerileri ve ihtiyaç sahipleriyle ilgilenmeyi sevme konularında eğitim almış, toplumsal değerleri anlar, ön yargılardan kaçınır, herkesle aynı mesafeyi koruyabilir ve motivasyonu sağlam, alanıyla alakalı gelişmeleri takip edebilecek ve yabancı kaynaklardan yararlanabilecek kadar yabancı dil bilen manevi danışmanlık profesyonelleri olması etkili olacaktır diyebiliriz.[54]

1.4. Din/Dindarlık

Din kelimesi, Arapça "deyn" ve Eski Farsça "daena" köklerinden gelmektedir. Ceza, mükâfat, âdet, makam, itaat, hesap, isyan, mal, hüküm, üslup, ayin, birlik, ibadet gibi pek çok anlamı olan geniş bir kavramdır. Elmalı Hamdi Yazır, "din" kelimesini anlatmak için "siyaset" kelimesini kullanmıştır.[55] Din teriminin İngilizce karşılığı "religion" olarak bilinir. Latince "religio" kelimesinin iki etimolojisi olduğu söylenir, biri "religio" (toplamak ve bağlanmak) ve diğeri "religare" (saygıyla kendisini toplamak).[56]

---

[52] Zuhal Ağılkaya Şahin, *Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Dini Danışmanlık: Teori-Eğitim- Uygulama* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 209-210.
[53] Doğan, "Hastane Örneği Üzerinden Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış", 1280.
[54] Halil İbrahim İşbilici, *Çevrim İçi Manevi Danışmanlık Uygulamaları: Avantaj ve Dezavantajlar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 7.
[55] İsmail Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020), 122.
[56] Veysel Uysal, *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2007), 17.

Din, Durkheim'a göre, kutsal görülen şeylerle alakalı olarak birleşik bir inanç ve uygulama sistemidir. Yani ona göre totemlere tapınmak bir dindir.[57] Aynı zamanda organize bir inanç ve uygulama sistemi olarak görülen din, özel ve kolektif yaşama yön vererek, karşılıklı güçlenme ve aşkın olanla bağlantı kurarak insan yaşamındaki düzen ihtiyacını karşılamaktadır.[58] Tylor (1871) ise dini "manevi varlıklara olan inanç" şeklinde tanımlamaktadır.[59]

Bir başka tanımda din, Allah'ın Peygamberi aracılığıyla akıllı insanlara gönderdiği, onların kendi iradeleriyle kabul ettikleri hayırlara götüren inanç ve ibadetler bütünüdür, şeklinde karşımıza çıkmaktadır.[60] Dini kavramlar sözlüğüne göre ise din;

> "d-y-n kökünden türeyen bir isimdir. Akıl sahiplerini kendi arzuları ile bizzat hayırlara sevk eden ilahi bir nizam, Allah tarafından konulmuş ve insanları O'na ulaştıran bir yoldur. İman ve amel konusu olarak akıl ve ihtiyara (iradeye), teklif olunacak hak ve hayır kanunlarının bütününe denir."[61]

Bu tanımlarda dinle alakalı akıl sahibi olmaya ve kendi seçimiyle hayırlara girebileceği bir yol olarak bahsedilmektedir. Dinin bu yönüyle hem zorlayıcı olmadığı hem de insanların seçimine sunulmuş bir hayır kanunları olduğuna dikkat çekilmiştir.

Psikolojik olarak din, bir bireyin Yüce Yaratıcı ile olan ilişkisinin bütünüdür. Bir inanç, ibadet ve güzel ahlak sistemi, insan ilişkileri modeli, fazilet ve olgunluk temelidir.[62] Jung, 'Psikoloji ve Din' adlı kitabında din kavramını şu şekilde açıklamaktadır:

> "Din, keyfi hareketlerin bir sonucu olmayan dinamik bir varlığa veya etkiye, dikkatli ve düzenli bir şekilde uymaktır. Din, dinin yaratıcısı olmaktan daha çok onun bir kurbanı durumundaki insan öznesini kavrar ve kontrolü altına alır. Fakat ibadetler kişinin isteği doğrultusunda gerçekleşen ritüellerdir. Din

---

[57] E. Fuller Torrey, *Beynin Evrimi ve Tanrıların Ortaya Çıkışı*, çev. Erkan Aktaş (Ankara: Paloma Yayınları, 2018), 217.
[58] Zafer Cirhinlioğlu vd., *Dindarlık Ruh Sağlığı ve Modernite* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013), 7.
[59] Torrey, *Beynin Evrimi ve Tanrıların Ortaya Çıkışı*, 217.
[60] İsmail Özcan, İslam Ansiklopedisi, S. 49-50, Nakleden: Özgür Şentürk, *Hastanelerde Manevi Destek Algısı ve İhtiyacı Üzerine Bir Çalışma (Bolu Örneği)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 7.
[61] Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 121.
[62] Kızılgeçit, *Din Psikolojisinin 200'ü*, 12-13.

insan aklının özel bir tutumu olarak görülebilir. İnsanın psikolojik yapısına değinen her psikoloji dalı, dinin insan için kişisel bir ilgi alanı olduğunu gözlemler."[63]

Dinin insani bir şey olduğu ve sadece insanoğlunun bir özelliği olduğu söylenebilir.[64] Din, insanlar için anlam bulma ve ruhları kurtarma konusunda bir eylemdir.[65] Din kolektif hafızadır. Dağınık toplulukları ortak bir bilinçte buluşturur ve kimliklerini ifade etmeleri için bir referans kaynağı sunar.[66]

En geniş manada din, o grubun üyelerine takip edilecek, kendilerini adayacak hedefler ve ortak bir hareket tarzı sağlayan, grup tarafından paylaşılan bir sistemdir.[67] Din, kutsallık ve erdem arayışına götüren doktrinler ve hikayeler içeren bir inanç sözleşmesidir.[68]

"Dindar" kavramını tanımlamadan önce, ilgili "dindar" kavramının anlamını belirtmek daha doğru olacaktır. "Dindar" kelimesinin sözlük anlamı, "dini inancı kuvvetli, din kurallarına uyan (kişi), mütedeyyin" olarak tanımlanır. Başka bir tanıma bakıldığında ise "dindar" tabiri ait olduğu dinin inançlarını, uygulamalarını, ilkelerini ve sembollerini benimseyen ve bunları tutum ve eylemlerinde ifade eden kişi olarak tanımlanır.[69]

Dindarlık, Arapça'da 'tedeyyün', İngilizce'de 'religiosity' olarak ifade edilmektedir. Dindar olmak, dini emirlere uyulmasında, dini kural ve ritüellerin özel ve toplumsal yaşamda uygulanmasında kendini gösteren bir dinsel yaşam durumu olarak belirtilmektedir.[70] Dindarlığın diğer bir tanımı ise; dinin yapılması ve yapılmaması

---

[63] Carl Gustav Jung, *Psikoloji ve Din*, çev. Raziye Karabey (İstanbul: Okyanus Yayınları, 2017), 4-7.
[64] Amiran Kurtkan Bilgeseven, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1985), 1.
[65] Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: Sentez Yayınları, 2012), 40.
[66] Hatice Nur Erkızan, *Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine*,s.70 (Nakleden: Mehmet Pehlivan, *Sağlık Çalışanlarına Göre Hastanelerdeki Manevi Destek ve Rehberlik Projesi Uygulaması: Afyonkarahisar Devlet Hastanesi Örneği* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 11.)
[67] Ömer Faruk Söylev, *Türkiye'de Dini Danışma ve Rehberlik - Alanları, İmkanları ve Yöntemleri (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 32.
[68] Ali Ayten (ed.), *Din Psikolojisi Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 21.
[69] Esra Yıldırım, *Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ve Modernleşme Algısı: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 9.
[70] Serkan Emekçi, *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi: Denizli Örneği* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 24.

gerekenlerin uygulanması, dini değerlere dikkat edilmesi ve dinin sembollerine gereken saygının gösterilmesidir.[71]

Bir başka tanıma bakarsak dindarlık, bir dine tabi olmak, onun inanç ve uygulamalarını bilmek, içselleştirerek yaşamak ve kişiliğine yerleştirmek olarak tanımlanır. Tercihleri bu yönde oluşturup, hayatın merkezine oturtmak şeklinde tanımlanır.[72]

Din, kurumsal ve maddi bir fenomen olarak anlaşılırken, dindarlık bireysel inanç ve uygulamaları ifade eder. Dindarlığın tanımları genellikle örgütsel uygulamalara ve faaliyetlere, dini hizmetlere, ibadete, kilise üyeliğine, örgütsel inançlara bağlılık veya örgütsel inanç sistemlerine yapılan atıfları içerir. Dolayısıyla dindarlığı, belirli bir dinin ortak öğretilerinin ve o dinin mensuplarının çoğunluğu tarafından doğrudan veya dolaylı olarak desteklenen eylemlerin tamamen benimsenmesi ve uygulanması olarak tanımlamak mümkündür.[73]

Din, kolektif inançları, öğretileri ve ritüelleri kucaklarken ve inanç topluluklarının sorumluluğunu vurgularken, maneviyat daha kişisel ve bireysel olanı vurgular.[74] Her ikisinin amaçlarından biri de hem birey hem de toplum yararına olan davranış ve düşünceleri eşleştirmektir. Tıpkı dinin bir kişinin hayatını kontrol etmesine izin vermesi gibi, maneviyat da onun yaşam tarzını ve sağlık, hastalık vb. aşamalarda ortaya çıkan tutumları, duyguları ve düşünceleri kontrol etmesine izin verir.[75] Maneviyat dışında, bireyin duygu ve düşüncelerinde etken olabilecek unsurlarda yoga, meditasyon, sanat veya doğa gibi kanallarla da bunu sağlayabilir.[76] Ancak bireyin hayatını yönlendirmesinde en etkili faktör din ve maneviyat anlayışıdır. Bu etki, dini/manevi

---

[71] Muhammed Demir, *Dindarlık – Yardımseverlik İlişkisi (Malatya Örneği)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 11.
[72] Apaydın, *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü,* 68.
[73] Cirhinlioğlu vd., *Dindarlık Ruh Sağlığı ve Modernite,* 8.
[74] Hıdır Apak - Muhammet Acar, "Dindarlığın Bir Boyutu Olarak Maneviyat", ed. M. Nesim Doru - Ömer Bozkurt (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2018), 369.
[75] Mustafa Haki Sucaklı, Akut Hastalık Yönetiminin Psikososyokültürel ve Varoluşsal Boyutu. S.60, (Nakleden: Kurtoğlu, *Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi (Marmara Bölgesi Örneği),* 16.
[76] Kevser Çağlan, *Psikolojik Hastalıkların Yanlış Yorumlanması ve İnanç Eksikliği Olarak Damgalanması Sürecinde Manevi Destek İhtiyacı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 60.

danışmanlık, pastoral danışmanlık ve manevi yönelimli hümanist psikoloji gibi kurumsal hizmetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.[77]

1.5. Rehberlik

Rehberlik, Farsça 'kılavuz' kelimesinden gelir ve 'gerçeği, rehberliği veya kanıtı bulmasına yardımcı olan lider, kişi veya şey' anlamına gelir. İngilizce'de "guidance" olarak ifade edilir.

Literatürde rehberliğin yüzden fazla tanımı olmasına rağmen hiçbiri yeterli görülmemektedir.[78] Kavramın, kişinin bütün kişilik ve davranışlarıyla alakalı geniş bir alanı kapsadığı ve multidisipliner bir bilim olduğu için tanımlanması zordur.

Yapılan tanımlardan birkaçı şu şekildedir:

> *"Rehberlik, bireye kendini anlaması, çevredeki olanakları tanıması ve doğru kararlar vererek özünü gerçekleştirebilmesi için yapılan sistematik ve profesyonel yardım sürecidir."*[79]
>
> *"Rehberlik, bireyin en verimli bir şekilde gelişmesi ve tatminkâr uyumlar sağlamasında gerekli olan seçmeleri (tercihleri), yorumları, planları yapmasına ve kararları vermesine yarayacak bilgi ve becerileri kazanması ve ulaştığı bu seçme ve kararları uygulaması için kişiye yapılan sistemli ve profesyonel (uzmansal) yardımdır."*[80]
>
> *"Kendini, çevresindeki olanakları tanıması, gizilgüçlerini geliştirmesi, sorunlarını çözebilmesi ve kendini gerçekleştirebilmesi için kişiye, bu işi kendine meslek edinmiş uzmanlarca yapılan düzenli bir yardım sürecidir."*[81]
>
> *"Rehberlik, bireyin kendini tanımasına, problemlerini gerçekçi bir gözle görmesine, karşılaştığı seçme durumlarında, uygun seçimler yapmasına ve gerçekçi kararlar almasına ve "kendi kendisini yönetme" gücünü*

---

[77] Halil Ekşi - Çınar Kaya (ed.), *Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma* (İstanbul: Kaknüs Yayınları- Ders Kitapları, 2016), 30.
[78] Gürhan Can (ed.), *Psikolojik Danışma ve Rehberlik* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2018), 5.
[79] Yıldız Kuzgun, *Rehberlik ve Psikolojik Danışma* (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019), 5.
[80] Hasan Tan - Mustafa Baloğlu, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Teori ve Uygulama* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013), 18.
[81] Rasim Bakırcıoğlu, *Rehberlik ve Psikolojik Danışma Genel Psikoloji* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2005), 27.

kazanmasına, böylece benliğine saygı duymasına ve kişiliğini güçlendirmesine yardım etmektir."[82]

Bu tanımlarda da görüldüğü üzere rehberlik, kişiye olaylar ve yaşantılar karşısında doğru olan tercihleri yapabilmesi adına profesyonel olarak yapılan bir destek sürecidir. Ve genel anlatımlara bakıldığı zaman rehberlik, öyle gelişigüzel yapılacak bir iş değil, alt yapı ve tecrübe gerektiren, deneyimli kişilerin uygulaması gereken bir uzman yardımı olarak düşünülmeli ve uygulanmalıdır.

Rehberlik; kişinin yeteneklerini, yönelimlerini, ihtiyaçlarını ve imkanlarını anlamasını sağlayan destekleyici bir faaliyettir.[83] Bir yardım süreci olan rehberlik, alıcıya kararları empoze etmek, bireyi yönlendirmek ve kısıtlamak anlamına gelmez.[84]

Tüm tanımlara birlikte bakıldığında ise, kavramın ana felsefesinde, "insanın kıymetli olduğu", kişiyi başkaları değil, "kendi kendisini yönettiği", "bireyin kendi sorunlarını çözme potansiyeline sahip olduğu" gibi temel ilkelerin bulunduğu görülmektedir.

Bu tanımlamalardan hareketle aşağıdaki şu genellemelerle rehberlik;

1. Bir süreç işidir.
2. Kişiye yardım işidir.
3. Bireyin kendisine dönük bir yardımdır.
4. Uzmanlık gerektiren bir yardımdır.
5. Esası kişinin kendini fark etmesine ve kendini gerçekleştirmesine yardımcı olmaktır.

1.6. Sağlık ve Maneviyat İlişkisi

Din, maneviyat ve sağlık arasındaki ilişki başından beri psikolojinin ve din psikolojisinin ilgi alanlarında olmuştur. Örneğin din psikolojisi kurucuları arasında kabul edilen W. James (1960), "Dini Tecrübenin Çeşitliliği" adlı kitabında "sağlıklı zihin" kavramını ortaya koyarak din ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi tartışmıştır. İlk

---

[82] İbrahim Ethem Özgüven, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik* (Ankara: PDREM Yayınları, 2007), 126.
[83] Rasim Bakırcıoğlu, *Ruh sağlığı ve rehberlik* (Ankara: Çark Matbaası, 1976), 357.
[84] Cebeci, *Dini Danışma ve Rehberlik*, 2015, 24.

psikologlar öncelikle din ve ruh sağlığına odaklanırken, 1980'lerden sonra din ile fiziksel ve zihinsel sağlık arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar hızla artmıştır.[85]

Son yıllarda dinin kişisel sağlık üzerindeki etkisi bağlamında üzerinde durulan en önemli konular din ve uyuşturucu kullanımı, alkol kullanımı, intihar, ölüm korkusu, gelecek kaygısı, devam eden statü ve kaygı, dogmatizm, fanatizm, yalnızlık, iç huzuru, kendine saygı vb. fenomenler arasındaki ilişkilerdir diye ifade edilebilir.[86]

Maneviyat, insan sağlığında önemli bir faktör olarak kabul edilir. Maneviyatın hastalar üzerindeki etkisinin belirlendiği çalışmalarda, maneviyatın hastaların hastalıktan kurtulması ve daha iyi cerrahi sonuçlar üzerinde güçlü bir etkisi olduğunu göstermiştir.[87] Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir çalışmada, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki nüfusun üçte birinin günümüzde modern tıp dışında manevi terapileri kullandığı sonucuna varılmıştır.[88]

Fonksiyonel kısıtlılıklar, kronik hastalıklar ve kanser ile yaşamak zorunda kalan hasta ve yakınlarının yaşam mücadelesinde, insanların kendilerini iyi hissetmelerinin temelinde maneviyat yatmaktadır. Manevi danışmanlık ve rehberlikte hastanın hayatta kalma mücadelesinde kişisel inançlarını, değerlerini ve dini uygulamalarını desteklemek için her türlü çaba gösterilir. Manevi danışmanlıkta, hastaların ve ailelerinin birey olarak değerli olduklarını hissetmeleri için tüm sağlık ekibinin fiziksel iyilik ve sosyal destek sağlaması önemlidir.[89] Bu nedenle yaşamı tehdit eden hastalıkları olan hastalar için manevi danışmanlık süreci çok değerlidir. Manevi yönleri kuvvetli olan hastaların; fiziksel, duygusal ve zihinsel olarak daha sağlıklı oldukları bulunmuştur. Aynı zamanda manevi olarak gelişmiş, umut düzeyi yüksek, depresyona ve izolasyona daha az yatkın

---

[85] Ali Ayten, "Din ve Sağlık: Bireysel Dindarlık, Sağlık Davranışları ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/3 (01 Şubat 2013), 8.
[86] Asım Yapıcı - Hasan Kayıklık, "Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı ile İlişkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi* 3/9 (01 Ocak 2005), 178.
[87] George Albers, vd., (2010). Content and Spiritual Items of Quality-of-Life Instruments Appropriate for Use in Palliative Care: a Review. *Journal of Pain Symptom Manege*, 40 (2): 290, s.290, (Nakleden: Halime Altaş, *Palyatif Bakımda Hasta Yakınlarının Maneviyat Düzeylerinin Ölüme Karşı Tutumlarına Etkisi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 25.)
[88] Şentürk, *Hastanelerde Manevi Destek Algısı Ve İhtiyacı Üzerine Bir Çalışma (Bolu Örneği)*, 14.
[89] İlhan Topuz, "Cami Din Görevlilerinin Yeterliliklerinin Manevi Danışmanlık Açısından Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (01 Aralık 2015), 12.

olan hastaların stresle daha iyi başa çıktıkları ve yaşam kalitelerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur.[90]

Din şüphesiz çoğu insanın yaşamının merkezi unsurlarından biridir. Bireyin günlük yaşamı, aile yapısı, duyguları, düşünceleri ve eylemleri üzerinde önemli bir etkisi olabilir. Aynı şekilde din ve maneviyatın da kişinin fiziksel ve ruhsal sağlığı üzerinde olumlu ya da olumsuz etkileri olabilir. Örneğin oruç, farklı şekillerde de olsa hem İslam'da hem de diğer dinlerde uygulanan, kişinin fiziksel ve ruhsal hayatını doğrudan etkileyen bir ibadet şeklidir. Açlık yoluyla insanlara zarar verebilecek bir uygulama olarak görülebilse de psikoloji ve sağlık üzerinde olumlu etkileri olduğu yüzyıllardır bilinmektedir. Bilimsel araştırmalarda da bahsedilmektedir. Oruç, bir ibadet olarak Allah'a aç kalmaya razı olmak, zihni güçlendirmek için bedeni zayıflatmak, yardımlaşmayı ve paylaşmayı teşvik etmek için yokluğu yaşamak gibi fikirleri içeren bir arınma şeklidir. Hatta bazı çalışmalar sindirim sistemi üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermiştir. Uygunsuz alışkanlıklar da insanların sağlığını etkileyebilir.[91] Sayısız örneğin gösterdiği gibi, dini ve manevi uygulamalar, çeşitli kişisel deneyimlerden hem olumlu hem de olumsuz olarak etkilenebilir. Birçok araştırma dini deneyimin olumlu yönlerini bulsa da, Freud ve destekçileri dinin insan ruhunu olumsuz etkileyen nevrozlara neden olabileceğini de vurgulamışlardır.[92]

Halil Apaydın, Süleyman Özer ve Ali Rıza Aydın'ın 2014 yılında yaptıkları bir başka çalışmada, insanlarda hastalık sürecinde ortaya çıkan dini eğilimleri psikolojik bir yaklaşımla tartışılmıştır. Araştırmalar sonucunda insanlar genellikle hastalığın imtihan olarak Allah tarafından gönderildiğine inanırlar. Hastalandıklarında önce şifa için Allah'a dua etme eğilimindedirler, daha sonra tıbba yöneldiği söylenmektedir. Kişinin hastayken namaza karşı tutumu diğer zamanlara göre daha yüksektir. Çalışma katılımcıları için hastalık bir keffaret olarak algılandığı ve eğer ne kadar hastalanırlarsa günahlarından o kadar kurtulmuş oluyor olduklarını ortaya koymuştur. Hastalıkların günah işlemekten veya yasakları ihmal etmekten kaynaklandığı görüşü de vardır.

---

[90] Nurullah Altaş, "Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri (Türkiye Uygulaması Özerine Deneysel Bir Araştırma)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/1 (01 Haziran 1999), 658.
[91] Necmeddin Şeker, "Dinî İbadetlerle Psikoterapi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (15 Haziran 2018), 171.
[92] Kılınçer, *Tıp, Psikoloji ve İlahiyat Öğrencilerinin Türkiye'deki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamalarına Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma*, 37.

Hastalıklardan kurtulmak için fakirlere sadaka verme şeklindeki eylemlerin sıklığı oldukça fazladır. Araştırmanın bir başka şaşırtıcı sonucu da, hastayken üzerinde şifalı ayetler bulunan muska taşımanın yaygın bir uygulama olmasıdır. Ayrıca türbe ziyaretlerinin de hastalıktan kurtulmanın bir başka yolu olduğu söylenmektedir.[93]

2017 yılında yapılan bir çalışmada Doğan, dindarlık ile insan sağlığı arasında pozitif bir ilişki olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda hastaların manevi ihtiyaçlarının dikkate alınması ve dini ve manevi danışmanlık hizmetleriyle desteklenmesi gerektiğini, böylece dini inançların insanların hastalıkla baş etmesine yardımcı olabileceğini söylemiştir.[94]

Özellikle Amerika ve Avrupa'da psikoloji, teoloji, sosyoloji ve tıp alanlarında birçok bilim insanı, bireysel ve örgütsel dini biçimler ile algılanan ve algılanan psikososyal uyum süreçleri arasındaki farklılıkları ele alarak, nasıl ve ne yönde bağlantı kurduğu sorusunu ele almıştır. Bu araştırmalarda zihniyet ve ruh sağlığının göstergeleri teorik ve ampirik olarak araştırılıp, perspektiflerin dikkate alındığı ifade edilmiştir. Araştırmacının dünya görüşü, dini mensubiyeti, kullandığı yöntem ve teknikler, çıkış noktası elde edilen sonuçları etkilediği için literatürde tutarsız bilgi ve bulgular da olabilmektedir.[95]

Psikologların görüşleri ve araştırmalar incelendiğinde, maneviyatın ve dini hayatın insanların beden ve ruh sağlığı ve alışkanlıkları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğuna ve genel olarak ruh ve beden sağlığı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğuna inanılmaktadır. Bu konuda yapılan deneysel araştırmalar, teorik yaklaşımların ötesinde, yüksek dindar bireylerin daha iyi ruh sağlığına sahip olduklarını, hayattan daha memnun olduklarını, daha iyimser bir bakış açısına sahip olduklarını ve buna karşılık daha az stres, depresyon ve kaygı yaşadıklarını göstermektedir. Daha az kaygıya maruz kalırlar, stresle iyi baş ederler ve daha az sıklıkla intihar girişiminde

---

[93] Karci Aksan, *Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Ankara İlinde Bulunan Bir Kamu Hastanesi Örneği*, 20.
[94] Doğan, "Hastane Örneği Üzerinden Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış", 1268.
[95] Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din / Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık* (Adana: Karahan Kitabevi, 2013), 1.

bulunurlar.[96] Amerika Birleşik Devletleri'nde sekiz yıl boyunca 20.000'den fazla genci takip eden yakın tarihli bir araştırma, kilise ayinlerine en az haftada bir kez katılanların, kilise ayinlerine hiç katılmayanlara kıyasla yaklaşık %10'luk bir yaşam beklentisine sahip olduğunu bulmuş ve 7 yıl daha uzun olduğunu ifade etmiştir. Afrikalı Amerikalılar üzerinde yapılan bir başka araştırma, toplantılara katılanların katılmayanlara göre yaklaşık 14 yıl daha uzun bir tahmini yaşam beklentisine sahip olduğunu bulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yetişkin erkek ve kadınlarla ilgili birkaç boylamsal araştırma da, dinin sağlık, uyum ve yaşam memnuniyeti üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir.[97]

Göğüs kanseri korkusu ile dini inançlar arasındaki ilişkiyi inceleyen 147 Afrikalı-Amerikalı kadın üzerinde yapılan bir araştırma, hastaların Tanrı'nın iradesine itaat ettiğini ve "tüm hastalık ve tedavilerin Allah'ın iradesi sonucu olduğunun" ifade edildiği bulunmuştur. Buna paralel olarak, Feher ve Maly 1999'da benzer sonuçlara ulaşmıştır. Ali ve vd. 1998'de kalp ameliyatı geçirenlerin, ameliyattan sonraki ilk bir yılda, duanın sorunlarının üstesinden etkili bir şekilde geldiğini söylediklerini ifade etmişlerdir.[98]

Ülkemizde yapılan araştırmalar göz önüne alındığında, Şengül'ün yetişkinlerde dindarlık ve ruh sağlığı arasındaki ilişki üzerine 2007 yılında yaptığı araştırma, dindarlık ve depresyon arasında negatif bir ilişki bulmuştur. Ayrıca dindarlığın bilgi-ibadet boyutunda artan davranışların kaygı uyandıran belirtileri azalttığı sonucuna varılmıştır.[99] 2016'da da Albayrak ve Kurt, Bursa'da 360 meme kanseri katılımcısı üzerinde yaptıkları bir çalışmada, dini tutumlar ile depresyon arasında negatif bir ilişki bulmuşlar ve duanın kanserle başaçıkmada etkili olduğunu öne sürmüşlerdir.[100]

---

[96] Mustafa Köylü, "Ruh ve Beden Sağlığı Üzerine Yapılan Araştırmaların Bir Değerlendirilmesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/28 (01 Şubat 2010), 6-7.
[97] Doug Oman - Carl E. Thoresen, Din ve Maneviyat Sağlığı Etkiler mi?, ed. Crystal L. Park - Raymond F. Paloutzian, *Din ve Maneviyat Psikolojisi Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları*, çev. İhsan Çapcıoğlu - Ali Ayten (İstanbul: Phoenix Yayınevi, 2013), 295.
[98] Ümit Horozcu, "Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki", *Milel ve Nihal* 7/1 (01 Mart 2010), 220.
[99] Fatma Şengül, *Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 147.
[100] Ahmet Albayrak - Emine Kurt, "Meme Kanserli Hastalarda Ağrı ve Uzuv Kaybına (mastektomi) Bağlı Depresyon Düzeylerinin Yaşam Kalitesi ve Dindarlık İle İlişkisi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* (15 Nisan 2016), 62-63.

Minnettarlık da insanlarda şükrü teşvik etmekte ve dolaylı olarak olumlu duygulara zemin hazırlamaktadır. Özellikle tıp alanında din ve maneviyat yoluyla hastalara şükran duygusunun oluşmasına katkıda bulunmak daha da olumlu duygular uyandırabilir. McCullough ve vd. tarafından minnettar insanlar üzerinde yapılan bir araştırmada, minnettar olma eğilimlerinin tüm duygu ve esenlik ölçütleriyle (örneğin, yaşam doyumu, canlılık, mutluluk, iyimserlik, umut vb.) olumlu bir şekilde ilişkili olduğunu bulmuştur. Öte yandan, tüm olumsuz duyuşsal ölçümler (anksiyete ve depresyon gibi) için negatif korelasyonlar bulunmuştur. Minnettarlık ölçekleri ise, manevi aşkınlık, kendini aşkınlık ve tek maddelik dini değişkenler dahil olmak üzere, maneviyat ve dindarlığın hemen hemen tüm ölçekleriyle pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur.[101]

Ampirik kanıtlar, dinin özellikle ruh sağlığı bakımı, sağlık kurallarına bağlılık ve sosyal ilişkiler yoluyla fiziksel sağlık üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bir yandan, fiziksel sağlık düzeyiniz, ruh sağlığınızı koruma girişimlerinizi etkimekte, fiziksel sağlık ve zihinsel sağlık da bu şekilde etkileşime girmektedir.[102]

Dinin ruh sağlığı üzerindeki etkisi iki şekilde tartışılmaktadır. Birincisi, dindarlığın koruyucu/önleyici işlevinin rolüdür. Bu durumda dindarlık, bireysel ruhsal hastalıkların ve bozuklukların gelişmesini önlemeye yardımcı olur. İkinci etki, dinin rehabilite edici ve iyileştirici rolüdür. Bu işlevi, bireylerde psikolojik şikayetler geliştiğinde önem kazanmaktadır. Burada bireylerin yaşadıkları sorunları daha erken aşmalarına ve bir daha asla yaşamamalarına katkı sağlayarak yardımcı olur.[103]

Maneviyat ve dini inanç unsurları, bireylerin hastalık sürecinde yararlanabilecekleri başa çıkma araçları olarak ifade edilebilir.[104] Bir yandan dini ve manevi figürlerin rehber ve danışman tarafından bireysel ihtiyaçlar paralelinde planlanması ve sunulması sağlıklı

---

[101] Michael McCullough, vd.. "The Grateful Disposition: A Conseptual and Empirical Topography" S.118, (Nakleden: Ayşe Gül Güler Ünal, *Hastanelerde Manevi Destek Uygulamaları Türkiye ve Almanya'da Mukayeseli Bir Araştırma* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022), 55.)
[102] Doug Oman - Carl E. Thoresen, "Din ve Maneviyat Sağlığı Etkiler mi?", ed. Park - Paloutzian, *Din ve Maneviyat Psikolojisi Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları*, 296.
[103] Ali Ayten, *Din, Erdem ve Sağlık* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015), 22.
[104] D. Baldacchino ve P. Drapper, (2001), Spiritual Coping Strategies: A Review of the Nursing Research Literature, Journal of Advanced Nursing, (Nakleden: Bedrettin Kesgin - Metin Erdem, "Türkiye'de Manevi Destek Hizmetlerinin Kurumsallaşması", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/16 (01 Ekim 2018), 80.)

sonuçların üretilmesinde önemli rol oynamaktadır.[105] Pozitif bilim açısından tartışmaların devam ettiği bilinse de bu, maneviyat ve dini inançlar gibi faktörlerin ölçülmesinin zor olduğu ve bu nedenle bilimsel bilginin ölçülemeyeceği ve bu tür faktörlerin insan sağlığı için bir gereklilik olduğu yönünde genel bir kabulü temsil edebilir.[106]

Seyyar'a göre maneviyat, bireyin beden ve ruh sağlığında destekleyici bir rol oynayarak birleştirici ve bütüncül bir maneviyat olarak sağlık ve sosyal hizmetlerde yer almaktadır. Tedavisi olmayan veya tedavisi mümkün olmayan bir hastalık durumunda hastaların mevcut durumlarından emin olmalarını sağlayan bir yaklaşımı benimser. Bireyin hayatını anlamlandırma çabalarını değerlendirerek ve ölümü normal bir süreç olarak kabul ederek, onu İslam ışığında, imanla ifade ederek, kişisel mutluluk ve huzura yönlendirir.[107]

Tüm bunlardan hareketle maneviyatın insan sağlığı ile ilgisinin ne kadar önemli yönde olduğu ifade edilmiş olmaktadır. Bulgular insanların hem sağlıklarının devamı için hem de hastalıklarının giderilmesi ve kabullenilip başa çıkılabilmesi için maneviyatın önemli derecede etkin olduğunu göstermektedir. Yine birçok araştırmada sağlıklı bireylerin veya hastalanmış ama bunu atlatma konusunda kendinde bir güç hisseden, kabullenmiş ve savaşan bireylerin maneviyatının güçlü olduğu, tam tersi durumlarda ise manevi yönlerinin zayıf olduğu sonucuna varılması da sağlık ve maneviyatın aslında doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

---

[105] Tarık Tuncay, "Kronik Hastalıklarla Başetmade Tinsellik", *Sağlık ve Toplum* 17/2 (2007), 18.
[106] Kesgin - Erdem, "Türkiye'de Manevi Destek Hizmetlerinin Kurumsallaşması", 80.
[107] Ali Seyyar, *Tıbbi Sosyal Hizmetlerde Manevi Bakım* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010), 217.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MANEVİ DANIŞMANLIK ve REHBERLİK NEDİR?

2.1. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Manevi danışmanlığın kökenleri 19. yüzyıla kadar uzanır. Özellikle Batı Hıristiyanlığına dayanmaktadır. Bir hizmet sektörü olarak manevi danışmanlık, Amerikan Psikoloji Derneği (APCC) (American Association of Pastoral Counseling) din ve maneviyatı araştırıp tartışmaya başladığında bu alanda yer edindi. Batı'da uzun zamandır uygulanan ve rahipler tarafından uygulandığı için genellikle "pastoral" olarak anılan psikoterapi, "spiritual (manevi)" ve "religious (dini)" terimleriyle de ifade edilmektedir.[108]

Ruh manasına gelen 'spirit' kelimesinden türetilen 'spirituel' kavramı, dini ve din dışı çağrışımlara sahiptir. Bu nedenle manevi bakım (spiritual care), yalnızca dini açıdan manevi danışmanlıkla ilgili olmayan araştırmalarda kullanılmıştır. Dini danışmanlığı bünyesinde barındıran 'religious counseling' kavramı, yalnız Hristiyanlığı değil bütün dini uygulamaları kapsayan bir çerçeveyi temsil etmektedir. Papaz anlamına gelen 'pastor' kelimesinden türetilen pastoral kavramı, Hristiyan merkezli danışmanlık organizasyonunu belirtmek için kullanılmıştır. William Clebsch ve Charles Jaekle tarafından 1964 yılında yayınlanan "Pastoral Care in Historical Perpesctive (Tarihsel Açıdan Manevi Danışmanlık)", Hristiyan merkezli manevi danışmanlık ve "pastoral" kavramının kullanımının tarihinin en eski örneklerinden biridir.[109]

Dini ve MDR kavramları ilk olarak Batı'da ortaya çıktığından beri, bu alandaki erken araştırmalar, dini ayinler kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler şeklinde ortaya çıkmıştır. Sonuçta, dini ve manevi danışmanlık ve rehberlikle alakalı kavramların Hristiyanlık ile yakından ilişkili olduğu ve hatta Hristiyanlık ile özdeşleştirildiği tespit

---

[108] Tuba Kevser Şahin, "Anlam Arayışı Bağlamında Batı'da Manevi Danışmanlık Hizmetleri", *Diyanet Aylık Dergi* 338 (Şubat 2019), 28.
[109] Ömer Faruk Söylev, "Dini Danışma ve Rehberliğin Temel Kavramları ve Tarihi Arka Planı Üzerine Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/1 (15 Haziran 2017), 271.

edilmiştir. Ruhban sınıfı tarafından verilen telkin, manevi yardım, görüş ve öğütler gibi "Pastoral care" faaliyetlerin günümüzde dini danışma ve rehberlik hizmeti faaliyetlerine temel teşkil ettiği kabul edilmektedir.[110]

ABD'de Spiritüel Danışmanlık uygulayıcıları için nitelikler sağlayan ve standartlar belirleyen ilk kuruluş olan American Association of Pastoral Counselors (AAPC) tarafından manevi danışmanlığın tanımı; gelişme ve iyileşme için hem manevi kaynakları hem de psikolojik anlayışı kullanan, benzersiz bir danışmanlık şekli olarak tarif edilmiştir.[111]

Yine AAPC'ye göre pastoral counselingin tanımı şöyledir:

> "Dini danışmanların bireyler, aileler, eşler (çiftler), gruplar ve sosyal sistemlerin sağlık ve bütünlük başarısına yönelik çalışmalarında davranış bilimleri ve ilahiyat disiplinlerinden elde edilen görüş ve ilkelerden yararlandığı bir süreçtir."[112]

Anton Boisen'in öncülüğünü yaptığı düşünülen bu alandaki ilk çalışmaların profesyonel olarak 1900'lü yıllarda başladığı anlaşılmaktadır. Boisen, 'The Task and Method of Theology' adlı kitabında doğal dinin bütünlüğe ulaşmada olumlu ve güçlü bir etkiye vesile olduğunu belirtmektedir ve bireyin bütünlüğünün, psikolojik sorunları ortadan kaldırılmasında etkili olduğunu dile getirmiştir.[113]

Türkçe literatürü kullanımı ile ilgili bir uzlaşmadan söz etmek güçtür. "Dini/dinsel danışmanlık", "manevi danışmanlık ve rehberlik", "manevi bakım", "manevi destek" ve "din ve moral hizmetleri" gibi kullanımlar mevzu bahistir.[114] Ancak son yayınlanan

---

[110] Söylev, "Dini Danışma ve Rehberliğin Temel Kavramları ve Tarihi Arka Planı Üzerine Bir Değerlendirme", 267.

[111] http://www.aapc.org/about-us/- Erişim. 12.05.15. (Nakleden: Özkan, *Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması*, 30.)

[112] http://www.aapc.org/membership/certifications/definitions.aspx , Erişim. 27.12.2012, (Nakleden: Söylev, *Türkiye'de Dini Danışma ve Rehberlik - Alanları, İmkanları ve Yöntemleri (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*, 57.)

[113] Anton T. Boisen, *The Task and Methods of Theology, New York:* Chicago Theological Seminary, (Nakleden: Recep Kaymakcan - Turgay Şirin, "Bilişsel-Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımı ile Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlık Modeli'nin Din Eğitimi Alan Erkek Üniversite Öğrencilerinin Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeylerine Etkisi", *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/26 (01 Aralık 2013), 112.)

[114] Karci Aksan, *Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Ankara İlinde Bulunan Bir Kamu Hastanesi Örneği*, 15.

Manevi Danışmanlık Meslek Stanardında "Manevi Danışmanlık" olarak ifade edildiği görülmektedir.[115]

Özellikle hastalık, yaşlılık, sakatlık, doğal afetler ve ihtiyaç dönemlerinde yaşam süreçlerinde anlam arayan bireylerin anlam kazanma ve kontrollerini kaybetme süreçlerinin desteklenmesi, manevi danışmanlık olarak bilinen manevi referanslarla desteklenmektedir. Aynı zamanda manevi danışmanlık ve rehberlik; psikoloji, psikiyatri ve hizmet toplumu disiplinleriyle ortaklaşa insanların fiziksel, psikolojik, sosyal ve ruhsal esenliğini vurgulayan disiplinler arası bir çalışma alanıdır. Bu hizmeti veren kişiler Amerika'da "chaplaincy", İngiltere'de "chaplancy", Türkiye'de "manevi danışman" olarak zikredilirken, Almanya ve Avusturya'da "seelsorger", Fransa'da ise "aumonerie", olarak isimlendirilmektedir.[116]

Clebsh ve Jaekle'nin Manevi Danışmanlığı; dinin nihai anlamı ve konuları ışığında, ihtiyacı olanlara şifa, destek, rehberlik ve uzlaştırma şeklinde dinin Hristiyan temsilcileri tarafından üstlenilen yardım çabalarını içerir.[117]

Batı'da geniş kabul gören Clinebell'ın tanımı:

> "Bire bir veya küçük gruplar halinde olan bireylerin iç dünyalarında ve ilişkilerinde iyileşme ve gelişmenin gerçekleşmesini sağlamayı amaçlayan, teoloji ve psikolojiyi kapsayan uygulamalardır. Manevi danışmanlık hayat boyunca kilisenin cemaatlerine veya ait oldukları topluluklarına yönelik olarak iyileşme ve gelişme süreçlerini hedefleyen geniş ve kapsamlı bir danışmanlık uygulamasıdır."[118]

Clinebell burada manevi danışmanlığın psikoloji ve teoloji kapsamında bireylerde iyileşmeyle beraber gelişmenin arzulandığı bir uygulama olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda bir dini mekan olan kilisenin mensuplarına hayatları boyunca iyileşme ve gelişme danışmanlığı yapmasından bahsetmektedir. Geniş kabul görülen bir tanım

---

[115] "Manevi Danışman (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardı".
[116] Şahin, "Anlam Arayışı Bağlamında Batı'da Manevi Danışmanlık Hizmetleri", 28.
[117] Clebsch ve Jaekle, Pastoral Care in Historical Perspective, s.4 (Nakleden: Özkan, *Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması*, 28.)
[118] Clinebell, Howard: Basic Types of Pastoral Care & Counselling: Resources for The Ministry of Healing and Growth, Abingdon Press, (Nakleden: Özkan, *Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması*, 28.)

olarak bu tanımın, Batı dünyasının manevi danışmanlık uygulamasında kilise uygulamalarını da önemsediklerinin bir göstergesidir.

Ali Ayten'e göre de manevi danışmanlık ve rehberlik; hastalık, yaşlılık, engellilik, doğal afetlere maruz kalma ve bazı durumlarda dönüşüm gibi çeşitli zorlayıcı durumlar nedeniyle kaybedilen yaşamları üzerinde anlam ve kontrol sahibi olmasına ve bireylerin sorunlarının olumsuza dönüşmemesine yardımcı olabilmektir. Sadece salt manada olumsuz anlamlar taşımamasına değil, aynı zamanda onu manevi aleme yaklaştırmak, bir bakıma gelişme fırsatı olarak değerli hissetmelerine yardımcı olan bir süreçtir.[119]

Diyanet İşleri Başkanlığı'na göre Manevi Danışmanlık: Dini referanslara dayalı bir inanç ve din desteğidir. Ani değişimler, acı, ihtiyaç, üzüntü, korku, yalnızlık veya çaresizlik, kriz durumlarında ani değişimler karşısında yeni durumlara uyum sağlamak, insanları dinleri ve inançlarıyla desteklemektir. Din ve inanç anlayışlarında onlara rehber olmak, soru ve sorunları varsa danışmanlık/yol göstermek, onlara eşlik ederek, hayatlarında onlara yardımcı olarak, ona yeni bir anlam kazandırmak demektir.[120] Bu tanımda Diyanet'in dini referanslar ışığında kişiye tam bir destek ve kendini anlamlandırarak kendi gücünü hissetmesine destek olmaya vurgu yaptığı görülmektedir.

İslam geleneğinde manevi danışmanlığı ele aldığımızda, öncelikle Hz. Muhammed (sas)'in nasihat ve uygulama görevlerini yerine getirirken genel, toplu ya da bireysel dini/manevi danışmanlık yaptığı söylenebilir. Bu anlamda İslam Peygamberi (sas)'nin dini veya dünya problemlerini rehberlik yoluyla, bireylerin kişisel özelliklerini dikkate alarak bireyselleştirilmiş çözümler önermesi profesyonel bir danışmanlık adımı olarak değerlendirilebilir. Bundan sonra da tebliğ ve irşad yapan müslümanlar, bir nevi manevi danışmanlık faaliyetlerine devam ettiler. Manevi destek faaliyetlerinin de İslam geleneğinde kurumsallaşmadan bir hayır hareketi olarak yürütüldüğü söylenebilir. Çünkü İslam'da hasta ziyareti, yakınını kaybedene başsağlığı dilemek gibi ilişkiler manevi destek amaçlıdır. Öte yandan tasavvufta mürşid-mürid ilişkisi manevi (gelişimsel) rehberlik işlevi olan bir yardımlaşma ilişkisi olarak da görülebilir. Ancak İslami geleneğe göre manevi danışmanlık profesyonel yardımlaşma olarak

---

[119] Ayten, *Din, Erdem ve Sağlık*, 65.

[120] Abdurrahman Han, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hastanelerde Yürüttüğü Manevi Destek Hizmetleri" Ali Ayten vd. (ed.), *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Cilt: 2* (İstanbul: Dem Yayınları, 2018), 2/97.

anlaşılmadığından, bir meslek değil, dini ve insani bir yükümlülük olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle manevi danışmanlık İslam geleneğinde bir bilim olarak yer almamış ve metodolojisi tasarlanmamıştır.[121]

Dini danışmanlığın değişik kaynaklarda farklı tanımlarının bulunduğu göze çarpmaktadır. Onlardan birkaçı şöyledir:

> "Davranış uyumunu ve davranış değişikliğini kolaylaştırmak amacıyla, dini kaynakları ve danışma tekniğini kullanarak kişinin kendisiyle ve kişiler arası olan ilişkilerinde işlev bozukluğuna yol açan duygusal rahatsızlıkların teşhis ve tedavisidir." Aynı eserde "Felsefi ve ruhsal alanlardaki çatışmalardan veya güvensizlik ve şüpheden kaynaklanan sorunu yönetmek ve çare bulmak için uzmanlık eğitimi ve öğretimi almış bireylerden oluşan, uzmanlık alanlarına ayrılmış, klinik uygulamanın meşru bir alanıdır"[122]

Buradaki tanımda özellikle manevi danışmanlığın tedavi sürecindeki etkisinden hem klinik uygulamanın meşru bir alanı olduğundan bahsedilmekte hem de kişinin kendisi ve çevresiyle alakalı oluşabilecek sorunlarında bir teşhis ve tedavi rolünü aldığından bahsedilmektedir. Bu açıdan da bakıldığında aslında bir manevi tedavi olarak tarif edilmektedir.

Koç'a göre manevi danışmanlık; danışanların psikolojik ve sosyo-politik kendini gerçekleştirme çerçevesinde her yönüyle kendilerini geliştirmelerini ve onurlu bir yaşam sürmelerini sağlayan bir uzmanlık alanıdır. Başka bir tanıma göre, tüm yardım faaliyetlerini içeren, bireyin yaşamında ilahi bir boyutu kabul eden profesyoneller tarafından gerçek veya sembolik sözlü iletişim biçimleri kullanılarak gerçekleştirilen spesifik bir yardım faaliyeti türüdür.[123]

Altaş'a göre manevî danışmanlığın tanımı; kişinin çevresindeki kişilerle ilişkilerinde negatif durumlara neden olan duygulanım bozukluklarının tanı ve tedavisinin, dinsel

---

[121] Doğan, "Hastane Örneği Üzerinden Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış", 1278.

[122] Nurullah Altaş, "Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41/01 (2000), 339.

[123] Mustafa Koç, "Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı'da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma - II", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 12/2 (01 Haziran 2012), 203.

kaynaklar ve psikolojik danışma teknikleriyle bireysel davranış uyumunu kolaylaştıracak ve davranış değişikliğini teşvik edecek şekilde yapılmasıdır, şeklinde olmuştur.[124]

25 Ekim 2019 tarihinde yayınlanan Ulusal Meslek Standardına göre ise Manevi Danışmanlık:

> "Danışanların inanç dünyalarının hayatlarına etkilerini bilmelerine yardımcı olma sürecini; danışanların din veya maneviyatla ilişkilendirdiği sorunlarıyla başa çıkmalarında bütüncül bir yaklaşımla modern danışma teknikleri ile dinî ve manevi yöntemleri birlikte kullanan; problemi konusunda danışanların hedeflerine ulaşmalarını sağlamak maksadıyla yapılan danışmanlık hizmetini ifade etmektedir."[125] Şeklindedir. Bu standartta artık danışmanlık ifadesinin benimsendiği ve ona göre bir tanımlama yapıldığı görülmektedir.

Ok, şimdiye kadar ele aldığımız tanımları ve konuları göz önünde bulundurarak, manevi danışmanlık ve rehberliğin en kapsayıcı tanımını şu şekilde ifade etmiştir:

> "Seküler veya dindar, nihaî konulara önem veren, insan yaşamında aşkın bir boyut olduğunu kabul eden kişiler tarafından, sözel veya sözel olmayan, doğrudan ya da dolaylı, literal veya sembolik iletişim biçimlerini kullanarak nihaî anlam ve konular bağlamında sorun yaşayan insanlara yönelik ruh sağlığıyla ilgili konularda veya kaygıyla baş etmeye çalışan insanlara yönelik iyileştirme veya rahatlatma; engelli ve fakir olma gibi konularda destekleme; iş bulma, okul tercihi yapma gibi konularda rehberlik etme veya kolaylaştırma; bireylerin daha iyi büyüyüp gelişmeleri gibi konularda bakımda bulunma; evlilikte geçimsizlik, akranlar arası küslük gibi konularda uzlaştırma; sosyal, ekonomik ve politik baskı durumlarında olduğu gibi sosyal girişimlerde bulunma; alınacak yeni kararların veya

---

[124] Altaş, "Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri", 339.
[125] "Manevi Danışman (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardı".

> değişimlerin oluşturabileceği olumsuz durumların oluşumu ihtimalinde önleme şeklindeki yardım etme etkinlik ve davranışlarıdır."[126]

Ok'un burada yaptığı tanımla bütün tanımlarda geçen ortak yönlere dikkat çektiği ve tabiri caizse bir araya topladığı görülmektedir. Bu yönüyle de bize göre en kapsayıcı tarifi yapmış ve manevi danışmanlığı anlama konusunda önemli bir tanım oluşturmuştur.

Türkiye'de manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarının başladığını; DİB tarafından çeşitli kuruluşlarla yürütülen çalışmalar göstermektedir. (26 Şubat 2015'te Türkiye Cumhuriyeti Gençlik ve Spor Bakanlığıyla; 7 Ocak 2015'te Sağlık Bakanlığı'yla; 26 Ekim 2011'de Sağlık Bakanlığı'yla; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (Adalet Bakanlığı Protokolü - 2 Ekim 2011) yapılan protokoller gibi.

Son olarak dini/manevi danışmanlık ve rehberlik tanımlarındaki bariz benzerlikler şu şekilde özetlenebilir:

 Dini danışmanlık ve rehberlik kavramları, Hıristiyan kökenli olsa bile günümüzde hangi dine mensup olursa olsunlar ve inançları ne olursa olsun manevi desteğe ihtiyaç duyan kişilere, inandıkları dinin değerleriyle profesyonel kişiler tarafından sağlanan destek olarak anlaşılmaktadır.

 Dini danışma ve rehberlik kavramında yer alan "danışma" ve "rehberlik" kelimeleri yakın çağrışımlarından dolayı birbirinin yerine veya birlikte kullanılmaktadır.

 Danışmanlık kelimesinin kastı psikolojik danışmadır. Dolayısıyla "dinî danışmanlık", "dinî psikolojik danışma" anlamına gelmektedir.

 "Dini" kelimesi, dini kaynakları dikkate alarak psikolojik danışma ve rehberlik uygulamasını ifade eder.

 "Rehberlik" kelimesi, dini tavsiyeler de dahil olmak üzere en geniş anlamda, kişiye yol gösterme işidir.

---

[126] Nurullah Altaş - Mustafa Köylü, *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri* (İstanbul: Dem Yayınları, 2017), 40.

 Bireyler, hayatın zorlaştığı ve baş edilemediği durumlarda “danışma” ihtiyacı duyarken; bireyin yaşadığı ve devam ettiği her yerde “rehberlik” vardır. Buna din de dahildir.

 Dini danışma bir sürecin tezahürüdür. Belirli bir süreci temsil etmesi bakımından "fetva" dan veya diğer irşad yöntemlerinden belirgin bir şekilde farklıdır.

 Dini danışmanlıkta bir sorunu olan "danışan" ve rolü danışana yardım etmek olan bir "dini danışman", (müftü, vaiz, uzman, imam vb.) vardır.

 Danışman ile danışan arasındaki, danışanın kişisel sorunlarını ortadan kaldıran değişikliklere neden olan “etkileşim”, dini danışmanlığın “sürecini” oluşturur.

 Temelde “öğrenme süreci” olan bir din danışmanlığında, etkileşim yüz yüze sosyal bir yerde gerçekleşir.

 Dini danışmanlık esasen bir 'sözlü etkileşim' süreci olsa da, konuşma ve dinlemeye ek olarak, birbirini tanımak için kişisel tanımlama tekniklerinden de yararlanılır.

 Dini danışmanlık ve rehberlik, disiplinlerarası, bilimsel ve profesyonel bir destektir ve çalışmalarının altında yatan bilimsel ilke ve yöntemleri vardır.[127]

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik ile alakalı, isimlendirmeleri farklı da olsa aslında bir yardım paydasında birleşiyor olan hem dünyadan hem de ülkemizden birçok tanımlamaları aktardıktan sonra; şimdi de manevi danışmanlık ihtiyacının nasıl ortaya çıktığından, kime göre neden ihtiyaç görüldüğünden kısaca bahsetmeye çalışalım.

2.2. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik İhtiyacı Üzerine

Dünyanın birçok yerinde yaşanan hızlı değişim, din anlayışında da değişim ve gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Yani yaşanan değişim dinî hayat alanını da kapsamaktadır. İnsanlar zamanla gelişen olay ve durumlardan manevi çıkışlar ararken dini görüş ve tutumları öğrenmek ister, manevi yardım ve destek ararlar.[128]

Bu açıdan bakıldığında, manevi danışmanlığa ihtiyaç duyma nedenlerinden biri, dindarların sorunlarını dini/manevi kaynaklarla çözeceklerine olan inançtır. Öte yandan,

---

[127] Söylev, *Türkiye'de Dini Danışma ve Rehberlik - Alanları, İmkanları ve Yöntemleri (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*, 62-63.
[128] Philip Yancey, *Acı Çekilirken Tanrı Nerede?: Güç Zamanların Üstesinden Gelmek İçin Teselli Eden, Şifa Veren Bir Rehber*, çev. Nur Nirven Haberci (İstanbul: Haberci Basın Yayın, 2008), 64.

bazı insanlar inançlarıyla ilgili endişeler nedeniyle psikolog veya psikiyatriste danışmak istemezler. Bazı durumlarda, bir kişinin patolojisinin dini kökeni (dini sanrılar, takıntılar vb.) profesyonel manevi danışmanlık gerektirebilir. Bu ve benzeri sebepleri çoğaltmak mümkündür. Bu aşamada manevi danışmanlık hizmetinin ilahiyat, psikoloji ve tıp eğitimi belli düzeyde olan, problem çözme ve ikna kabiliyeti güçlü kişiler tarafından verilmesi önemlidir.[129]

Maneviyatın ortaya çıkışı, modern zamanlarda maddi unsurların hayatın her alanına nüfuz etmesinde aranabilir. Ancak maneviyatın asıl tetikleyicisinin bu sürece eşlik eden postmodernizm olduğu söylenebilir. Modernizmin bir eleştirisi olarak ortaya çıkan postmodernizm, sanat alanından başlayarak felsefe, sosyal bilimler ve teknik bilimlerde ortaya çıkmıştır.[130]

Manevi danışmanlık hizmetinin yaygınlaşmasıyla dünya çapında depresyon oranları azaltılabilir. Psikososyal varlıklar olarak insan, sevgi kadar saygı ve onaylanma ihtiyacı da duyar. Ruh sağlığı danışmanlığı hizmetleri, kişilere benlik saygısını ve öz farkındalığını artırma fırsatı vererek olumsuz yaşam koşullarının etkisini azaltmayı amaçlar. İnsanlar her zaman onları anlayabilecek ve sorunlarını paylaşabilecek bir arkadaş arıyor olabilir. Bir atasözünde bu durum "Gönül sohbet ister, çay bahane!" şeklinde ifade edilmiştir.[131]

İnsan biyolojik-psikolojik-sosyal-ruhsal bir varlıktır. Diğer bir deyişle, bireylerin biyolojik, psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçları kadar manevi ihtiyaçları vardır. Deprem, sel, evlilik, annelik, babalık, boşanma, hastalık, ölüm, yangın gibi durumlar yaşanırken manevi ihtiyaçlar ve insan varlığına dair sorular ön plana çıkar. Bu süreçte birey "Ben kimim? Hayatımın anlamı nedir? Nereden geliyorum nereye gidiyorum? Bu soruların cevaplarını bulmak, kişinin hayatına anlam vermesine ve yeni hedefler belirlemesine yardımcı olabilir.[132] Bu nedenle insan bu unsurlardan ayrılamaz veya bunlar yokmuş

---

[129] Kılınçer, *Tıp, Psikoloji ve İlahiyat Öğrencilerinin Türkiye'deki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamalarına Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma*, 17.
[130] Yusuf Yaman, *Modernleşme Sürecinde Yaşlı Bakımı ve Maneviyat: İstanbul Ünal Özel Huzurevi Örneği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 63.
[131] İşbilici, *Çevrim İçi Manevi Danışmanlık Uygulamaları: Avantaj ve Dezavantajlar*, 11.
[132] Fatıma Zeynep Belen, *Manevi Danışmanlıkta Bibliyoterapi Tekniği ve Uygulanması* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 1.

gibi davranamaz. Bir dine manevi olarak bağlı olsun ya da olmasın, bir tür manevi destekle, insanların durumlarını meşrulaştırmak için gerekçeleri olacaktır.[133]

Bu desteklerin yanı sıra gözden kaçırılmaması gereken bir diğer gerçek ise; İnsanlarda ruhsal ihtiyaçları gideren psikososyal güdüler vardır. Saygı gösterilmediği takdirde ihtiyaç sahibi kişi tedirgin olur ve psikolojik sorunlar etrafını sarar. Bu psikososyal temellerden biri de inanç temelidir.[134] Bu nedenle terapide maneviyatı göz ardı etmek insan doğasına aykırıdır.[135]

Çaresizlik ve umutsuzluk içindeki hastalar, kanser teşhisini ölüm cezası olarak görebilir ve hiçbir şey yapılamayacağını ve ölümün yakın olduğunu hissedebilir. Bu nedenle hastalığın seyrine dair olumlu göstergeleri hafife alıyorlar ve en ufak bir olumsuz durumu felaket haberi gibi değerlendiriyorlar. İşlem adımlarını "ya hep ya hiç" şeklinde açıklıyorlar. Bu olumsuz tutum ve düşünceler, hastada duygusal stres yaratarak hayata karşı daha karamsar ve umutsuz bir bakış açısına yol açar. Tipik olarak fiziksel hastalıklarda, özellikle kanserde, gelecekle ilgili umutsuzluk ve çaresizlik gibi olumsuz düşünceler yayılır ve genelleşir, ardından ağrı, keder ve kaygı gibi duygusal zorluklar gelir.[136] Bu noktada dini inançları harekete geçirmek faydalı olacaktır. "İnanılan değerlerle uyum içinde yaşamak bireysel bir amaç haline geldiyse, maneviyatın ve dinin sunduğu çözümlere olan ihtiyaç daha da belirginleşir. Bu bağlamda hastanedeki manevi danışmanlar bazen yaşamla ölüm arasında kalan hastalara destek ve yardım sağlayarak bir ihtiyaca cevap veriyor."[137]

Böylesine zor durumdaki hastalara Allah'ın merhametinden bahsetmek, hastalık ve şifanın Allah'tan olduğunu tasdik etmek, hastalığın manası ve özelliklerinden bahsetmek, ölüm korkusuna önlem olarak ahiret inancının tesellisi uygun olacaktır. Hastaya Kur'an-ı Kerim ve dualardan bilgi ve örnekler verilerek umut ve iyimserlik duygusu artırılabilir, acının ve ızdırabın bir imtihan olabileceği söylenebilir. Ceza değil de imtihan olduğu, hastalığa isyan etmeden sabırla göğüs germenin manevi bir ilaç

---

[133] Yaman, *Modernleşme Sürecinde Yaşlı Bakımı ve Maneviyat: İstanbul Ünal Özel Huzurevi Örneği*, 67.
[134] M. Osman Necati, *Hadis ve Psikoloji*, çev. Mustafa Işık (Ankara: Fecr Yayınevi, 2018), 28.
[135] Yusuf Koç, "Danışan Merkezli Manevi Danışmanlık Örneği Olarak İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in Uygulamaları", *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 2 (30 Aralık 2020), 175.
[136] Sedat Özkan - Zeynep Armay, *Psiko-Onkoloji* (İstanbul: Form Reklam Hizmetleri, 2007), 154-155.
[137] Doğan, "Hastane Örneği Üzerinden Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış", 1284.

olduğu belirtilebilir. Hastalığı sabırla karşılamanın ibadet sevabı sağlayacağını ifade ederek, sabır ruhun her derde devasıdır tesellisi verilebilir. Bu atmosferde diğer etkenler kadar duanın da önemini vurgulamakta fayda var. Hatta duanın rahatlatıcı ve psikoterapötik etkileri, insanı Allah'a nasıl bağladığı, iman ve Allah'a güven konusunda rahatlatıcı bir etkisinin olduğu ile ilgili bir takım araştırmalar ve tespitler yapılmıştır.[138]

Örneğin, hastanelerde manevi danışmanların bulunmasının sebeplerinden biri de doktorların dini ve manevi konularda yeterli bilgiye sahip olmayışlarıdır. Dini danışmanlar ile diğer sağlık çalışanları arasındaki olumlu ilişkiler özellikle hastane organizasyonları için önemlidir. Diğer sağlık profesyonelleri ile mükemmel bir uyum içinde çalışan manevi danışmanlar, dini ve tıbbi hizmetlerin sorunsuz işlemesini sağlar. Aksi takdirde hastane içi ahenkli ortam bozulacak ve hizmetler istenilen düzeyde işlemeyecektir. Ekip ruhu içinde çalışmaya devam etmek ve farklı uzmanlık dallarını tam olarak hastane bünyesine entegre etmek sadece din hizmetlerinin değil tüm hastane hizmetlerinin başarısını kolaylaştıracaktır. Bu nedenle din, hastane uygulamalarında göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir rol oynar. [139]

Bu araştırmalardan birinde, "Din hayatın anlamını kavramada ve bu konudaki birçok soruya cevap bulmakta yardım eder" maddesine % 72 oranında katılımcılar, " Tamamen katılıyorum" cevabıyla bu dünyada neden yaşadıklarını ve yaşadıkları hadiseleri dini açıdan yorumlamışlardır. Araştırmaya katılanların dindar olma ve hastalıkları sırasında dini inançlarından destek alma olasılıklarının daha yüksek olduğu (%68) görülmüştür. Hastaların gereksinimlerine göre hazırlanmış dini bilgilere ihtiyaç duydukları ve bu nedenle manevi danışmanlığa ihtiyaç duydukları sonucuna varılmıştır. "Hastalanınca ibâdetim artar" diyenlerin oranının önemli olduğunu görüyoruz (%34). Katılımcılar "Hastanede bir manevî rehber bulunmalıdır" maddesine %78 oranı ile katılmışlardır ve "manevi danışmanların ilahiyat alanında bilgi sahibi kişiler olması gerektiği bilim ve psikoloji, tıbbi konularda bilgili, güvenilir ve ilgili olması gerektiği" görüşüne %86 katılmışlardır.[140] Aynı zamanda hastaların büyük çoğunluğunun hissettikleri duygular

---

[138] Bkz. Ahmet Albayrak, *Gençlerde Dua Psikolojisi; Üniversite Gençlerinin Dua Tutum ve Davranışlar* (İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2013), 79-86.
[139] Söylev, *Türkiye'de Dini Danışma ve Rehberlik - Alanları, İmkanları ve Yöntemleri (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*, 196.
[140] Şentürk, "Hastanelerde Manevi Danışmanlık Hizmetleri İhtiyacı Üzerine Pilot Bir Araştırma", 392.

hakkında konuşmak istedikleri ifade edilmektedir. Hastalık sürecinde sağlanan sosyal desteğin, hastanın duygusal sıkıntılarıyla mücadelesinde ruhsal kaynaklarını güçlendirdiği ifade edilmektedir.[141] Manevi destek hizmeti kişilerin sosyal destek ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir yere sahiptir.[142]

Hz. Peygamber (sas) de dahil olmak üzere insanların, hayatta karşılaştıkları stres, depresyon ve bazı çıkmazlarda başkalarının desteğine ve rehberliğine ihtiyaç duydukları görülmektedir. Çünkü insan doğası gereği doğumundan ölümüne önce kendisini var edene, sonra çevresindeki insanlara muhtaç bir şekilde yaşamını sürdürebilir. Bu nedenle insanların zaman zaman bilgiye ve ilgiye ihtiyacı vardır. İlk vahiy indiğinde Hz. Hatice'nin özel ilgisi, Peygamberimiz (sas)'i Varaka'ya getirmesi Hz. Hatice'nin eşine bir manevi danışmanlık örneğidir diyebiliriz.[143]

Eski toplumlarda din hizmetleri klasik öğretim diliyle yürütülürken; bireyleri derinden etkileyen hastalık, yalnızlık, afet ve ölüm gibi kriz durumları, yakın çevrenin de yardımıyla doğal süreçler içinde aşılabilmiştir. Ancak günümüzün değişen yaşam koşulları, ihtiyaçları, öncelikleri, entelektüel ve duygusal sıçramaları, kilise hizmetine yeni bir bakış açısı gerektirmektedir. Modern hayatın labirentindeki yalnız ve bitkin insanların anlam arayışlarında, zorlukları ve kırılganlıkları aşmalarında manevi rehberliğe başvurmaları ve dönemin dini, manevi ve ahlaki dinamikleri ile desteklenmeleri gerektiği açıktır.[144] Genel olarak hastalık ve özellikle de son dönemde yaşanmış olan pandemi salgınıyla alakalı da manevi danışmanlığın önemi hakkında Ay şunları ifade etmiştir:

> "Günümüzde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik alanında yürütülen pek çok araştırma ve inceleme, maneviyat desteğinin, hastalıklara yakalanma, daha erken atlatma ve iyileşme süreçlerinde önemli rolü olduğunu ortaya koymaktadır. Bedensel bir sebep yokken ortaya çıkan ve hastalık görüntüsü veren psikosomatik rahatsızlıkların temelinde de maneviyat desteğinden

---

[141] Aysun Özkan - Ali Ayten, *Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020), 16-35.
[142] Kars, *Manevi Destek Uzmanlarına Göre Hastanelerdeki Manevi Destek Hizmetinin Psiko-Sosyal Uyuma Etkisi*, 65.
[143] Hasan Mollaoğlu, *Hastane Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım New York Sağlık Din Görevlisi Örneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 20-21.
[144] Martı, "Din ve Maneviyat Desteğiyle Hayatı Yaşanılır Kılmak", 7-8.

yoksunluğun rol oynadığı artık bilinen bir gerçektir. Durum böyle olunca, manevi destek bağlamında dua etmenin; Yüce Yaradan'a yalvarışın, O'nun dilemesiyle olmazların olabileceğine inanmanın, insan ruhunda önemli değişimler meydana getireceği; ruhsal iyileşmenin bedensel iyileşmelere vesile olacağı rahatlıkla söylenebilir. Bu nedenle tüm dünyayı kasıp kavuran salgın hastalığın sebepleri, sonuçları, tedavi araçları ve yöntemleri konusunda Modern Tıbbın ortaya koyduğu bilgi ve uygulamaları kabul ve tavsiye etmekle birlikte; İlahiyatçıların, Din Psikologlarının, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik alanında çalışan akademisyenlerin, Uzman Din Görevlilerinin; bir yılı aşkın bir süredir verilen mücadelede, beklenildiği kadar başarılı olunamayan salgın hastalığı, toplum tarafından yeteri kadar tanınması, gerekli tedbirlerin alınması ve hassasiyetle tatbik edilmesi hususlarında bir "farkındalık" oluşturma da dahil olmak üzere pek çok alanda topluma yön vermelidirler. Bu yönlendirme işleminde en değerli manevi destek kaynağı olarak da 'Dua' görülmelidir."[145]

Burada dua üzerinden hem pandemi hem de diğer zamanlarda insana sağlanacak manevi desteğe vurgu yapılmış ve insanların maruz kaldığı bu tür olaylarda bir anlamlandırma sıkıntısı yaşayacağını belirterek, bu konuda Din Psikologlarının, MDR alanındaki Akademisyenlerin, Uzman Din Görevlilerinin görev alması gerektiği ifade edilmiştir.

Ok, manevi danışmanlığın önemini ve gerekliliğini anlatırken; en önemlisinin dindar danışanların sorunlarını dile getirebilmeleri ve sorunlarını paylaşabilmeleri için daha uygun koşulların yaratılması gerektiğini ve bu koşullar sağlanırsa dindar kişilerin kendilerini ve ailelerini psikolojik sorunlarını daha rahat ifade edebileceklerini düşünüyor. Örneğin, Türkiye'de yaşayan insanların çoğunun Müslüman olması, çünkü ülkemizdeki seküler danışmanlar, kendilerine gelen danışanların dini ve manevi değerlerinden genellikle habersizdir. Ayrıca din adamı-cemaat arasındaki ilişkinin danışmanlığın doğasında yattığını belirtir.[146] Özellikle travma terapisi deneyimlerinden

---

[145] Mehmet Emin AY, "Hastalığın Tedavisinde Manevi Desteğin Rolü ve Teravih Namazı Üzerine…", *Fikriyat Gazetesi* (01 Nisan 2021). (Erişim: 21.12.2022).
[146] Üzeyir Ok, *Dinsel Danışmanlığın Teorik Çatısı* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 83.

ortaya çıkan kanıtlara göre, insanlar kriz ve yoğun çaresizlik zamanlarında dini inançlarına yönelmektedir.[147]

Şunu da belirtmek gerekir ki; danışmanlık sırasında en sık kullanılan müdahaleler dua, tövbe, şükran, dini metinlerin okunması ve yönlendirmelerdir. Danışma sürecinde dine dayalı müdahalelerin kullanılmasının psikolojik danışmanın daha etkili hale gelmesine önemli ölçüde katkı sağladığı vakalardan ve verilen müdahale örneklerinden de görülmektedir. Bu dini müdahale teknikleri, danışmanlıkta kullanılabilecek tek teknik değildir ve danışmanın danışanının dini inançları hakkındaki bilgi ve deneyimiyle birlikte birçok başka benzersiz müdahale tekniği geliştirilebilir ve sürece dahil edilebilir. Müslümanlara ve Türklere uygun psikolojik testlerin geliştirilmesi verilen psikolojik hizmetlerin daha doğru ve etkili olmasını sağlayacaktır.[148]

Elbette manevi destek/danışmanlık, insanların buna ihtiyacı olduğundan dolayı ortaya çıkmıştır. Ancak günümüzde manevi danışmanlık sadece ihtiyacı görülenlere değil herkese düzenli olarak sunulmalıdır. İnsanların içine girmek ve onlarla uyum içinde olmak gerekiyor. Gerekli önlemlerin alınması ve sorunlar ortaya çıkmadan müdahale edilmesi ancak ön manevi danışmanlık ile mümkündür.[149] Ayrıca bir müminin hayatta karşılaştığı tüm sorunları çözmek için dini açıdan manevi destek alması da son derece normaldir. Maneviyat, birçok insanın hayatına önemli bir katkıdır. Pek çok araştırma, insanların aykırı bir durumla baş edebilmek için dinden yardım aldıklarını ortaya koymuştur. Bundan dolayı her insan aslında manevi danışmanlığa muhtaçtır diyebiliriz.

Maneviyat insan hayatında bu kadar önemli bir yer tutarken, ana akım psikoloji maneviyatın insan hayatındaki önemini görmezden geliyor. Bu durum, ruh sağlığı uzmanlarının ruhsal sorunları yanlış teşhis edip tedavi ettikleri sonucuna varılmasına neden olmuştur. Şirin'e göre kültürel değerler ve inançlar, bir birey nasıl yaşamalı? sorusuna cevap arayışında önemli bir alternatif oluşturmaktadır. Ayrıca psikolojik

---

[147] Michael Utsch - Abdülkerim Erenoğlu, "Pozitif Psikoloji'den Güdüler Din Psikolojisi Araştırmaları ve Terapik/Manevî Yardım Uygulamaları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/25 (01 Şubat 2008), 174.

[148] Faruk Karaca - Muhammet Cevat Acar, "Psikolojik Danışma Sürecinde Kullanılan Dinî/Manevi Temelli Müdahalelerin Vaka Analizi Yöntemi ile İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma", *Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, ed. Ali Ayten vd. (İstanbul: Dem Yayınları Ensar Neşriyat, 2019), 279-280.

[149] Seda Muz, *Bilişsel Terapi ve Dini Başaçıkma* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 146.

danışmanların dini hassasiyetleri konusunda uzman olmadıkları düşünülürse, dini ve manevi danışmanlık alanında eğitimli ve deneyimli din danışmanlarına ihtiyaç olduğu görülmektedir.[150]

Manevi danışmanlığın alana sağlayacağı katkı üzerine Şirin; dini hayat, kişiliğin önemli bir belirleyicisidir, bu nedenle din öğretimi, algısı ve uygulaması önemli konulardır ve kaliteli hizmetler gerektirir. Dini danışmanlık bu kaliteli hizmetin gelişmesine katkıda bulunabilir[151], şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Bakıldığı zaman Manevi Danışmanlık ve Rehberlik uygulamasını bir ihtiyaç görenlerin temel felsefesinde insanın bedeni yanında ruhsal yönünün de olması ve bu ruhsal yönündeki kuvvelerinin kişilerin tüm hayatını etkiliyor olması gerçeğidir. Kimileri bunu yaradılıştan ele almakla beraber kimileri de sonradan başına gelen bir durumla istemese de buna ihtiyaç duymasından ifade ile izah etmişlerdir. Aynı zamanda insanın bu ruhi yönünü yani manevi yanında beslediği iç çekişmelerini anlatma ihtiyacının, paylaşmakla ferahlayan bir yapısının da olması, insanın bu ihtiyacından bahsedilmesine yol açmıştır.

2.3. Dünyada Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları

Manevi bakım, birçok dünya ülkesinde, çeşitli zamanlarda ve birçok biçimde uygulanan evrensel bir yardım hizmetidir. Bazı ülkeler çok derin bir manevi bakım geçmişine sahipken, diğerleri daha az ilerleme kaydetmiştir. Bazı ülkelerde manevi bakım tamamen profesyonel ve kamu kurumları tarafından sağlanırken, bazılarında ise kimi STK'ların ve dini grupların gayri resmi uygulamalarına bırakılmıştır.

20. yüzyılın başlarından beri, Batı'da manevi bakım (spiritual care), dini bakım (pastoral care) ve dini danışmanlık (pastoral counseling) olarak çeşitli şekillerde bilinen manevi danışmanlık hizmetleri yürütülmektedir.[152] Batı'da, Hristiyan odaklı manevi bakımın (psikolojik bakım bağlamında) altyapısı genellikle, manevi rehberliğe ihtiyaç duyanlara

---

[150] Turgay Şirin, *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımıyla Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlık Modeli* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 3.
[151] Şirin, *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımıyla Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlık Modeli,* 5.
[152] Selda Karaarslan, "Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)", *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, ed. Ali Ayten vd. (İstanbul: Dem Yayınları, 2016), 1/281.

günahlarını itiraf etmeleri için rehberlik eden papazlar tarafından gerçekleştirilir.[153] Uygulamanın kurumsallaşması için atılan adımlara bakıldığında, Kuzey Amerika'nın bu hizmetin ortaya çıkmasında öncü rol oynadığı görülmektedir.[154] Boston Emmanuel Kilisesi'nde1905 yılında başlayan grup terapileri bu hizmete götüren önemli bir başlangıçtır denebilir.[155] Elwood Wooster, Emmanuel Hareketi adlı bir uygulamanın kurucusu olarak kabul edilir. Elwood Wooster bir piskopos rahibidir ve Leipzig Üniversitesi'nden psikoloji alanında doktora derecesine sahiptir. Wooster'ın önderliğindeki kiliselerde kullanılan teknikler, manevi danışmanlığın büyük ölçekli uygulamasının ilk örneklerini temsil ediyordu.[156]

Batı'da pastoral çalışmanın uygulandığı ülkelerdeki manevi danışmanların istihdamı değerlendirildiğinde, ülkenin çok kültürlü yapısının manevi danışman istihdamına yansıdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda manevi danışman kullanımı büyük önem arz etmekte ve hastanın dini ve manevi hassasiyetleri dikkate alınarak istihdam sağlanmaktadır. Hastane yöneticisinin veya hastanenin din görevlisi grubunun talebi üzerine çeşitli mezheplerden din görevlileri tam zamanlı veya yarı zamanlı olarak hastanelere yerleştirilir. Yaygın bir analiz, tam zamanlı manevi danışmanların hastane personeli olarak görevlerini yapmaya devam etmeleri ve yarı zamanlı personelin kurumlarında personel olarak görevlerini yapmaya devam etmeleri gerekmektedir. Ayrıca resmi görevi olmayan hastanelerde gönüllü din görevlisi tayin edilmektedir. Resmi veya gönüllü manevi danışmanlar, görevlerini gönüllü olarak yerine getirirler ve dini topluluklarının yetkilileri tarafından görevlendirilirler. Manevi danışmanlar, çalıştıkları kurumların yöneticileri ve hastanelerde görevli rahiplerle birlikte çalışırlar.[157]

20. yüzyılın başlarından itibaren serviste tedavi gören hastaların stresli tedavi sürecinde moral ve motivasyonlarını artırmayı, bu süreçte yaşam bağlılıklarını en üst düzeye çıkarmayı amaçlayan manevi hizmetler uygulanmaktadır. Batı'da hastalara dini ve

---

[153] Koç, "Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı'da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma - II", 203.
[154] Karaarslan, "Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)", 1/299.
[155] Karaarslan, "Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)", 1/284.
[156] Kars, *Manevi Destek Uzmanlarına Göre Hastanelerdeki Manevi Destek Hizmetinin Psiko-Sosyal Uyuma Etkisi*, 26.
[157] Seyyar, "Dünya'da ve Türkiye'de Manevi Bakım Hukuku" (2014), 10. (http://www.manevibakim.com/bilim_alanlari/manevi_bakim/makale_17.pdf) (Erişim: 02.09.2022)

ahlaki hizmet sunmak hastanelerin temel sorumluluklarından biri olmuş ve hastanın en doğal hakkı olarak belirtilmiştir.[158] Bazı ülkelerde, özellikle hastanelerde manevi danışmanlık hizmetleri, yaklaşık 40 yıldır bir kamu hizmeti politikası olmuştur.[159]

Örneğin Belçika'da hastane kayıt sürecinde hastalara manevi destek hizmetleri hakkında bilgi verilmekte ve talep edilmesi halinde dini bilgilerin yer aldığı kişisel bilgi formları doldurulmaktadır. Daha sonra hastalara manevi danışman seçme hakkı verilerek, hastanın üslubuna ve arzu edilen hizmet türüne göre manevi danışmanlık hizmeti verilmektedir.[160]

Akademide manevi danışmanlık ve rehberliğin tarihine bakıldığında, Harvard Üniversitesi'nde Richard Cobott tarafından 1925'te yazılan bir makale, bu bakanlığın akademik temelini atmış olduğu söylenebilir.[161] Teorik temelleri 1925 yılında atılan manevi danışmanlık ve rehberlik, günümüze kadar devam etmekte ve çeşitli derneklerin kurulması ve akademik araştırmaların artması sayesinde kademeli olarak gelişmektedir. Derneğin faaliyetleri, hizmetlerinin gelişmesinde ve sürekli büyümesinde önemli bir rol oynamaktadır. 'Amerikan Dini Danışmanlar Derneği' 1963'te kuruldu ve verilen eğitim nedeniyle hizmet kısa sürede genişlemeye başladı. Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetinin kökleri Hristiyan kültürü ve geleneğindedir ve hem teorik hem de pratik olarak Batı dünyasında ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu uygulama zamanla kodlanmış ve Hıristiyan kültürünün sınırlarının çok ötesine yayılmış, tüm dinleri ve kültürleri kapsayan bir alan haline gelmiştir.[162]

Manevi danışmanlığın uygulandığı hemen hemen tüm ülkeler, personelin teolojik eğitim almasını şart koşar. Ancak, bazı ülkelerde temel eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasında farklılıklar vardır. Manevi danışmanlık uygulamasının öncülüğünü yaptığı Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de, manevi danışmanlık eğitiminin

---

[158] Altaş, "Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri (Türkiye Uygulaması Özerine Deneysel Bir Araştırma)", 599.
[159] Şahin, "Anlam Arayışı Bağlamında Batı'da Manevi Danışmanlık Hizmetleri", 28.
[160] Mehmet Akay - Ziya Şahin, "Türkiye'de ve Dünyada Hastane Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım", (ts.), 6.
[161] Karaarslan, "Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)", 1/284.
[162] Kars, *Manevi Destek Uzmanlarına Göre Hastanelerdeki Manevi Destek Hizmetinin Psiko-Sosyal Uyuma Etkisi*, 28.

standardı çok yüksektir. Bu ülkelerde temel ilahiyat eğitimine ek olarak yüksek lisans derecesi de zorunludur.[163]

2.3.1. Amerika'da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları

Manevi danışmanlıkla ilgili ilk uygulamalar, 20. yüzyılın başlarında Amerika'da ortaya çıkmıştır. Bu uygulamalar teorik bir temelin oluşmasıyla birlikte zaman içinde bir profesyonel kimlik kazanmış ve meslek olarak kabul görmüştür. 1946'da Amerikan Psikoloji Derneği'nin (American Psychological Association-APA) alt grupları listesine manevi danışmanlık eklenmiştir.[164]

Bu hizmet başlangıçta kurumsal anlamda orduya uygulanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Aldred Pruden önderliğinde, Birleşik Devletler Ordusunda görev yapan askerlere moral, destek ve motivasyon sağlamak üzere bir danışman atanmıştır. Organize manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin ikinci uygulama alanı ise hastaneler olmuştur. Anton Boysen, bu hizmeti sağlık tesislerine sokma konusunda öncüdür.[165]

1920'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde din adamı olarak yaşayan ve çalışan Anton Boisen, pozitif bilim eğitimi aldı ve araştırmasını hastalardaki ruhsal bozukluklara odakladı. A. Boisen, psikiyatrinin ciddi akıl hastalığı olarak tanımladığı şeyin altında ruhsal bir kriz olduğunu savundu. Boisen, birçok hastalık türünün gerçekten tıbbi problemler olmadığını, ancak temelinde dini problemler olduğunu ve ancak bu şekilde ele alındığında başarılı bir şekilde tedavi edilebileceğini ortaya attı.[166]

ABD tıbbi tesislerinde hastalara yönelik manevi bakım hizmetlerine toplu olarak "chaplaincy" adı verilir. Bu hizmet uzmanına chaplain (Hastane din görevlisi) denir. Bu dini danışmanlık hizmeti sadece tıp alanında değil, askerlik ve cezaevlerinde de kullanılmaktadır. Bunlar, bugün Amerika Birleşik Devletleri'nde profesyonel olarak yürütülen bir hizmet olarak varlığını sürdürmektedir. Mollaoğlu'nun Amerika Birleşik

---

[163] Karaarslan, "Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)", 1/289-290.
[164] Koç, "Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı'da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma - II", 209.
[165] Kars, *Manevi Destek Uzmanlarına Göre Hastanelerdeki Manevi Destek Hizmetinin Psiko-Sosyal Uyuma Etkisi*, 27.
[166] Üzeyir Ok, "Dini Danışmanlık: Tanımı ve Tarihi", *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, ed. Nurullah Altaş - Mustafa Köylü (Ankara: Gündüz Yayıcılık, 2012), 44.

Devletleri'nde manevi danışmanlık okulları olarak bilinen Chaplaincy üzerine yaptığı yüksek lisans tez araştırmasında, Chaplaincy'in, danışmanlık teorisi ile dini teoriyi birleştirerek manevi danışmanlık mesleğini akademik olarak öğreten, pratik uygulamayı destekleyin bir eğitim süreci olduğunu söyler.[167]

Amerika Birleşik Devletleri'nde manevi danışmanlık genellikle kurumlar arası satın alma hizmetleri şeklindedir. Bu uygulamaya katılmak için çoğu din danışmanı, dini otoritelerine uygun olarak klinik danışman eğitim ve öğretimi standartlarına ulaşmaya çalışır. İlk adım, psikoloji, din adamlığı, teoloji veya danışmanlık gibi ilgili bir alanda lisans derecesi almaktır. AAPC onaylı bir din görevlisi olmak için şunlara sahip olmalısınız:

- İlahiyat Uzmanı (Masters of Divinity)
- İncil Çalışmaları (Biblical Studies), İlahiyat Çalışmaları (Theological Studies) veya Manevi Çalışmalar (Spiritual Studies) alanında Yüksek Lisans veya Doktora
- Dini Danışmanlık alanında yüksek lisans veya doktora derecesi.[168]

Tüm bunlar ABD'de manevi danışmanlığın erken dönemlerde başladığının ve aynı zamanda da iyi bir ilerleme kaydettiğinin göstergesidir. Çünkü uygulama alanları ve göreve gelme standartlarına bakıldığı zaman artık belirli bir kriterlerinin oluştuğu, tecrübe ve yönetimle beraber bir ivme yakaladıkları görülmektedir.

2.3.2. İngiltere'de Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları

İngiltere'de, manevi/dini danışmanlığın 1950'lerdeki Weatherhead'in öncü sayılan çalışmalarından itibaren gün yüzüne çıktığı belirtilmektedir. Bu çalışmalarının ardından, 1960'lardan beri kurulan Dini ve Manevi Danışma Organizasyonları alanı güçlendirdi. Bu kurumlar, şu anda İngiliz Danışmanlık Topluluğu olan Dinî Bakım ve Danışmanlık Derneği'nin (APCC) ilk şubesini oluşturmak için diğerleriyle birleşti ve bu topluluğun önde gelen üyelerinin birçoğu seküler hizmete dahil oldu. Zamanla Hristiyan olmayan

---

[167] Akay - Şahin, "Türkiye'de ve Dünyada Hastane Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım", 6.
[168] Merve Reyhan Baygeldi, "Manevi Danışmanlık Uygulaması: Mevcut Durum ve Öneriler", *Seta* 234 (Nisan 2018), 15.

üyeler de APCC'ye katıldı ve 1999'da derneğin adı 'Dini ve Manevi Bakım ve Danışmanlık Derneği' şeklinde değiştirildi.[169]

İngiltere'deki çoğu manevi destek hizmeti Büyük Britanya'da yerleşiktir. Büyük Britanya'da yapılan bir anket, ülkede pek çok inanan olmasına rağmen, Büyük Britanya dışında yaklaşık dokuz milyon insanın herhangi bir dine sahip olmadığını ortaya çıkardı. 1946 yılında İngiliz kanunları ile kurulan dini ve manevi hizmetler, tıp ve bakım hizmetlerinin önemli bir parçasıdır.[170]

İngiltere, manevi destek uygulaması için gelişmiş bir altyapıya sahiptir. İngiltere'de tıbbi araştırmalar yürüten Ulusal Sağlık Hizmeti (NHS), bir yandan sağlık, diğer yandan manevi bakım üzerine çalışıyor. NHS, son yayınlarla manevi bakım çalışmasının önemini göstermiştir. Manevi danışmanlık alanında, NHS son zamanlarda bir dizi proje geliştirmiştir. Birleşik Krallık'ta da manevi bakım uygulamaları, Parlamento'ya bağlı düzenleyiciler tarafından akredite edilmiştir. Akreditasyon, manevi danışmanlık uygulamaları çalışmasına ciddiyet ve formalite getirir. Manevi danışmanlık faaliyetlerine yönelik kapsamlı bir rehber 2003 yılında yayınlandı. İlgili bir kılavuz, manevi danışmanlık uygulamasını ayrıntılı olarak açıklar ve belirli standartların uygulamaya dahil edildiğini onaylamaktadır. (İngiltere Ulusal Sağlık Merkezi 2017).[171] İngiltere'de 4.500 tam zamanlı ve yarı zamanlı danışman olduğu söyleniyor. Koç, 4.500 danışmandan 66'sının kayıtlı Yahudi ve 25'inin Müslüman olduğunu bildirmiştir.[172]

Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi, Birleşik Krallık'ın (İngirtere'nin) da manevi danışmanlar için bazı özel eğitim gereksinimleri vardır. Bu özel durum, uzmanlığa başvurunun öneminden kaynaklanmaktadır ve uzmanlık için hazırlanan eğitim programlarında bulunan uygulama eğitimlerine katılımı gerektirmektedir.[173]

---

[169] Ok, "Dini Danışmanlık: Tanımı ve Tarihi", 44.
[170] Usta, *Türkiye'de Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri (Manevi Destek Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma)*, 25.
[171] Mehmet Şerif Kaya, *Sağlık Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım (Hollanda ve Türkiye Örneklerinin Karşılaştırılması)* (İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 44.
[172] Koç, "Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı'da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma - II", 210-211.
[173] Karaarslan, "Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)", 1/290.

2.3.3. Fransa'da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları

Ülkenin ilk hastaneleri, din adamlarının hem sağlık hem de dini olarak insanları iyileştirmeye çalıştıkları bir tesistir. Din adamlarının rolü zamanla değişip manevi danışmanlıkla sınırlı kalsa da her zaman var olmuştur. Aslında, 1821 tarihli bir kral fermanı, manevi danışmanı hastane personelinin önemli bir üyesi olarak görüyordu. 1905 yılında yürürlüğe giren din-devlet ayrımına da atıfta bulunan kanun, dini törenlerin kamu kurumlarında manevi danışmanlar sıfatıyla icra edilebilmesine de özgürlük tanıyordu. Yetmiş yıl sonra 1976 tarihli Genelge'de hasta (psikolojik) bakımı manevi danışmanın görevleri tanımına dahil edilmiştir.[174]

Fransız dini tarihine özdeş Katolikler, manevi danışmanlık sistemi oluşturdu ve Katolik manevi danışmanların zaman ve deneyim içindeki evrimi, genel olarak ülkenin manevi danışmanlık sistemine yansımıştır.[175] Aynı zamanda 31 Mart 1926 tarihli bir Bakanlık Genelgesi ile hastanelerde dini törenlerin bir manevi danışman nezaretinde yapılması ve bu hizmetin arzu eden hastalara verilmesi gerektiği belirtilmiştir.[176]

Fransa'da "Aumonerie" adında, yaşlılara yönelik hastane ve bakımevlerinde hizmet faaliyetleri yürüten bir kilise teşkilatı bulunmaktadır. Burası papazların hizmet ettiği bir yerdir. Bu hizmetler aynı zamanda hem bu birimlerde hem de hasta odalarında vaaz veren ve hastalarla görüşen dini danışmanlık hizmetlerini içerir. Bir hastanede din görevlisi olarak çalışabilmek için liseden mezun olduktan sonra beş ila altı yıl papaz okullarına gitmek gerekir. Bunlar, 'Seminaire' okulları olarak adlandırılan, özel niteliklere sahip kiliseyle ilgili kolejlerdir. Bu eğitim şu anda üniversite statüsü ve diploması için hazırlanmaktadır.[177]

Askeri manevi danışmanlığı düzenleyen 15 Haziran 2012 tarihli karar, askeri manevi danışmanların statüsünü ve atanmasını tartışmıştır. Bu yasaya göre, ordu içinde Katolik, Protestan, Yahudi ve Müslüman dinlerinde manevi danışmanlık uygulaması kurulmuştur. Manevi danışmanlık sistemi, Komutan manevi danışmanın yönetimi altında çalışır. Her askeri komutan ve jandarma komutanının yanında her dinin komutan

---

[174] Gülsevim Tınmaz, *Fransa'da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 10.
[175] Tınmaz, *Fransa'da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları*, 9.
[176] Tınmaz, *Fransa'da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları*, 17.
[177] Akay - Şahin, "Türkiye'de ve Dünyada Hastane Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım", 6.

yardımcısı olan bir manevi danışman bulunur. Her dinden yardımcı bir manevi danışman, Savunma Güvenlik Güçlerinin her Başkomutanının yanına yerleştirilir. Manevi danışmanlar, görevlendirilmeleri bakımından Genelkurmay Başkanlığı'na, rehberlik ve idareleri bakımından da Ordu Komiserliği Merkez Müdürlüğü'ne bağlıdır.[178]

20 Eylül 2012 tarihli Genelge'nin konusu cezaevlerinde çalışan cezaevleri manevi danışmalarıdır. Ulusal Manevi Danışman atanması görüşülmüştür. Hapishane tesislerinde manevi danışmanlık tesisleri kurmak isteyen dini liderler, uygun gördükleri şekilde ulusal manevi danışman adaylarını aday göstereceklerdir. İçişleri Bakanı da bu Milli Ulusal Manevi Danışmanı tayin eder. Bölge manevi danışmanları, hizmet ettikleri tüm bölge için cezaevlerindeki manevi danışmanları üzerinde yetkiye sahiptir. Bir cezaevi manevi danışmanı, dini bir kurumun talebi üzerine cezaevinde çalışabilir. Cezaevleri Bölge Müdürlüğü, ulusal manevi danışmanların teklifi ve kaymakamların uygun görüşü ile manevi danışmanlık için adayları kabul ederek cezaevlerinde görev yapmalarına izin verir. Gönüllü manevi danışmanlar da aynı şekildedir. [179]

Ortaçağ Fransa'sında pastoral bakım (manevi danışmanlık), kilise tarafından orduda, hapishanelerde ve hastanelerde din eğitimi için atanan papazların uygulamalarıyla sınırlıyken, bugün Fransa'daki durum çok farklı. Uzmanlaşma adına uzun süreli eğitim veren ve kamu kurumlarına yasal çerçeve sağlayan Katolik üniversite ve araştırma enstitülerinde önemli gelişmeler görüyoruz. Ayrıca toplumdaki dindarların sayısı azalsa da Katolik manevi danışmanları bu alanda hem maddi hem de manevi olarak faaliyet göstermektedir.[180]

2.3.4. İsviçre'de Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları

İsviçre, sosyal haklar açısından dünyanın en gelişmiş ülkelerinden biridir. Manevi bakımla ilgili daha kapsamlı araştırmalar günden güne İsviçre'de yapılıyor ve manevi bakımın ilkelerini sağlık hizmetleri alanına ciddi şekilde uyguluyor. İsviçre manevi bakım uygulamasında etkili bir kuruluş olan Swiss Spiritual Care Working Group

---

[178] Tınmaz, *Fransa'da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları*, 10-11.
[179] Tınmaz, *Fransa'da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları*, 16.
[180] Tınmaz, *Fransa'da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları*, 113.

(ASCS) "Manevi Bakım Çalışma Grubu", bu konudaki en önemli araştırmaları yürütmektedir.[181]

İsviçre'de manevi danışmanlık alanındaki faaliyetler Bakım Yasası 2010 ve ilgili düzenlemeler tarafından garanti edilmektedir. Bakım Yönetmeliği, bakıma muhtaç kişilerin, hastaların ve yaşlıların günlük danışmanlık ihtiyaçlarını farklı faaliyetlerle karşılamaktadır. Yine ilgili danışmanlık/bakım yönetmeliğinde hem kurumlarda hem de evde yapılması zorunlu olan manevi danışmanlık uygulamaları yer almaktadır.[182]

Kanton bazında farklı uygulamalar mevcuttur (İsviçre'de Kantonlar, İsviçre Konfederasyonu içindeki idari bölgelerdir). İsviçre eyaletleri olarak da adlandırılan kantonlar birbirinden sınırlarla ayrılmıştır. Cenevre'deki Müslüman gruplarla yapılan anlaşmalara ek olarak, Vaadt kantonu dinsel mensubiyetin öncelikli olmadığı durumlarda genel manevi destek hizmetleri sunmaktadır. Gallen kantonunda bu hizmet hastanelerin kurulmasıyla başlamış, ancak Zürih'te eyalet hükümeti bu hizmeti İslami otoriteler tarafından kontrol edilen, Quams adlı bir kuruma yaptırmaktadır.[183]

Hastanelerde manevi destek, birçok disiplini birleştirir ve çok incelikli bir yaklaşım gerektirir. Personel sadece talep üzerine çağrılır, bazen hastane personeli ile hastanın ailesi arasında bir irtibat görevi görür ve bazen de destek hizmetleri sağlar. Hasta vefat ettiğinde Kur'an okumak, birlikte dua etmek, cenazede yakınlarına yardım etmek gibi dini talepleri karşılamak gibi destekler sunarlar.[184]

Hapishaneler açısından manevi danışmanlıkla ilgili de araştırmalar, İsviçre hapishanelerindeki mahkumların üçte birinin Müslüman olduğunu ve şimdiye kadar sadece bir hapishanede manevi destek sağlayan tam zamanlı bir imamın olduğunu gösteriyor. Tabii bu sayı oldukça azdır. Diğer cezaevlerinde gönüllüler gelirleri dahilinde ücretsiz hizmet veriyor. Buradaki kilit nokta, hem mahkumların hem de cezaevi personelinin manevi destek personeline güvenmesi gerektiğidir. Bunun yapılamaması, hizmetlerin sağlanamamasına neden olabilir.

---

[181] Kaya, *Sağlık Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım (Hollanda ve Türkiye Örneklerinin Karşılaştırılması)*, 45.
[182] Seyyar, "Dünya'da ve Türkiye'de Manevi Bakım Hukuku" (2014).
[183] Önder Güneş, "İsviçre'de İslami Manevi Destek Hizmetleri: Aşamalar ve Perspektifler", *Perspektif* (Erişim 21 Eylül 2022).
[184] Güneş, "İsviçre'de İslami Manevi Destek Hizmetleri".

2020'de yaklaşık 11.000 kişi İsviçre'ye iltica etmiştir. Birçoğu Afganistan, Suriye, Cezayir ve Türkiye gibi Müslüman ülkelerden gelmişlerdir. Başvuruların işlem süresi 140 gündür, bu nedenle uzun vadeli destek mümkün değildir, ancak her zaman yeni durumlar ortaya çıkarmaktadır. Yakın zamana kadar kilise mültecilere manevi destek sağlamaktaydı, ancak 2017'de Zürih'te bir pilot proje başladığından beri, Müslüman liderliğindeki QUAMS kuruluşuyla çalışıyor. Görevlerinin bir parçası olarak, mültecilere manevi destek sağlamanın yanı sıra, bir sorun durumunda kime başvurabileceklerini de açıklıyor.[185]

Yakın zamana kadar İsviçre'de ordu içinde manevi destek kiliseden geliyordu. Diğer inançlara sahip askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak için, Müslüman ve Yahudi kuruluşlarla yapılan son anlaşmalar, bu inançlara sahip subayların ordu içinde manevi destek sağlamasına olanak sağlamıştır. Bu noktada bu subayların asker seçme imkânı olmadığını ve kendi dinine mensup olmayanlara destek vermekle yükümlü olduklarını belirtmekte fayda var. Ayrıca manevi destek verenler, hizmetlerini dini yükümlülüklerle karıştırmamalı, sadece ihtiyaç ve talep olduğunda dini konu ve uygulamaları desteklemelidir.[186] Her dini mensuba destek sağlanması ve hastaneden orduya bu hizmetin yürütülüyor olması İsviçre'de de manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetinin yaygınlaşmaya ve konuşulmaya devam ettiğini göstermektedir.

2.3.5. Almanya'da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları

Almanya'da ise manevi danışmanlık 1960'lardan beri arttı. Hukuk çerçevesinde manevi danışmanlık; kişiler dinleri, mezhepleri veya inançları ile uyumlu profesyonel manevi/dini danışmanlık hizmeti alma hakkına sahiptir.[187] Farklı inançlardan insanların bir arada yaşadığı Almanya'da herkes için uygulanan profesyonel danışmanlık ve destek hizmetleri, uygulanan eğitimin başarılı olduğunu gösteriyor. Almanya'da teoloji, sosyal pedagoji ve sosyal hizmet gibi alanlarda manevi destek düzenlenmektedir. Bu eğitimi alan öğrencilerin sosyal hizmet uzmanlarına yönelik temel derslerin yanı sıra din eğitimi ve din psikolojisi gibi alanlarda da dersler almaları gerekmektedir. Danışmanlar,

---

[185] Güneş, "İsviçre'de İslami Manevi Destek Hizmetleri".
[186] Güneş, "İsviçre'de İslami Manevi Destek Hizmetleri".
[187] Seyyar, "Dünya'da ve Türkiye'de Manevi Bakım Hukuku" (2014), 3-4.

ülkedeki çeşitli sosyal kurumlarda ve kilise sosyal kurumlarında çalışabilirler. Ayrıca esas olarak papazlar aracılığıyla uygulanmaktadır.[188]

Hastane manevi danışmanlığı, Almanya'da sosyal refah hizmetlerinin en gelişmiş ve uygulanan alanlarından biridir. Bunun sebepleri arasında Hristiyan kültüründe hasta ziyaretinin önemi yer almaktadır. Hastanelerin manevi danışmanlık hizmetleri bu ülkede kiliseler tarafından verilmektedir. 1974 yılında "Piskoposlar Konferansı" olarak düzenlenen konferansta ruhani direktörün yönetmek zorunda olduğu yatak sayısı 1000'den 500-600'e düşürülürken, 1984'teki başka bir konferansta 400 hastanın bir uzmanı olmasına karar verilmiştir.[189]

KSA (Klinische Seelsorgeausbildung) Almanya'da manevi danışmanlık hizmetleri için standardı belirler. En popüler ve geçerli Alman klinik manevi destek eğitim kursları, Alman Pastoral Psikoloji Derneği (Deutsche Gesellschaft für Pastoralpsychologie, DGFP) tarafından onaylananlardır.[190] Müslüman manevi danışmanlık hizmetleri, söz konusu kuruluşun sunduğu standartları elde edebilmiş değillerdir. Birçok "Müslüman manevi destek" projesinin KSA standartlarına göre yapılandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Tüm bu çeşitlilik, her eğitim merkezinde temel eğitim saatlerinin ve ana kurs konularının farklı olmasına sebep olmuştur. Eğitmenler hem Müslüman hem de gayrimüslim olabilir. Öte yandan, ek eğitim kursları ve düzenli denetleme toplantıları mevcut mali kaynaklara bağlı olduğundan, böyle bir fırsat tüm "Müslüman manevi destek merkezlerine" sunulamamaktadır. Bu nedenle, bazı MDR hizmet standartları yalnızca mali kaynakların mevcut olduğu yerlerde sağlanabilmektedir.[191]

Manevi danışmanlık eğitimi için oldukça yüksek standartların belirlendiği Almanya'da, manevi danışmanlık eğitimi kiliseye ait meslek yüksekokullarında verilmektedir. Bu okullara kayıt olabilmek için on yıllık normal eğitime ek olarak, en az bir yıl gönüllü

---

[188] Mustafa Koç, "Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı'da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma - I", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 12/2 (01 Haziran 2012), 212.
[189] Zuhâl Ağılkaya Şahin, *Manevi Bakım ve Danışmanlık* (İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2017), 378.
[190] Ağılkaya Şahin, *Manevi Bakım ve Danışmanlık*, 46.
[191] Gülbahar Erdem, "Seelsorge für Muslime? Fragestellungen, Ressourcen und Konzepte- eine muslimische Perspektive", s.26, (Nakleden: Ünal, *Hastanelerde Manevi Destek Uygulamaları Türkiye ve Almanya'da Mukayeseli Bir Araştırma*, 101.)

veya memur olarak dini veya sosyal hizmet alanlarında çalışmış olmak gerekmektedir.[192]

Eğitim: Almanya'daki en etkili Klinik Pastoral Eğitim (KSA) programlarına benzer şekilde 3-5 günlük bir eğitim bloğu 1-4 yıl veya 6-12 haftalık bir kurs programı 2-3 yılda tamamlanabilir, neredeyse tüm rahiplerin olduğu gibi. Bu bir prosedürdür. Almanya'daki eğitim programlarını denetleyen ve standartlar belirleyen organ, Alman Pastoral Psikoloji Derneği'dir (DGFP). Standart belirlemek, farklı eğitim programları oluşturmaktır, ancak sunulan standartlar aynıdır.[193]

Almanya, son on yılda manevi danışmanlık hizmetleri alanında büyük adımlar atmıştır. Özellikle manevi danışmanlık eğitiminde yenilikler getirilmiştir. Manevi danışmanlığın kapsamı ve tıptaki rolü hakkında tartışmalar devam etmektedir. Almanya'da Sosyal Bakım Yasası'nın 11. Maddesinde[194] manevi danışmanlığa ilişkin yasal düzenlemeleri içeren bir yasa bulunmaktadır.[195]

2013 yılında Uluslararası Sağlık Maneviyat Topluluğu(IGGS), konuşma dili Almanca olan ülkelerde manevi danışmanlık eğitimi üzerine araştırmaya dayalı bir çalışma yürütmüştür. İlgili bulgular, manevi danışmanlık eğitimlerinin büyük çoğunluğunun hastanelerde verildiğini göstermektedir (% 36). Araştırmaya göre %6'sı üniversite, %11' i teoloji/ilahiyat, psikoloji ve tıp fakülteleri %2'si ve %21 disiplinler arası eğitim oranında eğitim verilmektedir. Yine ilgili anketin sonuçları, eğitimlerin önemli bir kısmının STK ve organları tarafından yürütüldüğünü göstermektedir. İlgili bir çalışma, manevi danışmanlık eğitiminin Hristiyan geleneğiyle uyumlu olduğunu göstermiştir.[196]

Manevi danışmanlık Almanya'da anayasal bir haktır ve devlet tarafından finanse edilmektedir. 1970'den beri hasta manevi danışmanlık ve destek hizmetleri profesyonelleşmiştir. Müslüman hastalar da 20 yıldır bu imkanlardan yararlanmaktadır. Hükümet, sadece hastanelerde değil, aynı zamanda hapishaneler, askeriye ve

---

[192] Seyyar, "Dünya'da ve Türkiye'de Manevi Bakım Hukuku" (2014).
[193] Zuhal Ağılkaya-Şahin, "Klinik Manevi Bakım Eğitimi – Almanya Örneği", *Journal of Intercultural and Religious Studies.* 7 (2014), 43-55.
[194] Bkz. Mehmet Aysoy, "Alman Sosyal Bakım Sigortasının Reform Bağlamındaki Kronolojik Gelişimi (1995-2020)", *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi* 10/27 (31 Ağustos 2021), 236-255.
[195] Seyyar, "Dünya'da ve Türkiye'de Manevi Bakım Hukuku" (2014).
[196] "Developments in spiritual care education in German - speaking countries | BMC Medical Education | Full Text" (Erişim 20 Şubat 2023).

huzurevleri gibi kurumlarda da manevi bakım uzmanları istihdam etmiştir. Bu profesyonelleri yetiştirmek için akredite eğitim enstitüleri kurulmuş olup, teori ve uygulamaya yönelik çalışmaların çeşitli eserler bulunmaktadır.[197]

Almanya'daki manevi danışmanlık faaliyetlerinin tarihine bakıldığında, bu ülkedeki manevi danışmanların;

 Ölümcül hasta ve yakınlarına, özellikle "ölüm danışmanlığı hizmetleri" konusunda dini ve manevi danışmanlık hizmeti sunmak,

 İntihara meyilli danışana manevi destek sağlamak,

 Aile içi şiddetten etkilenen ailelere psikolojik ve psikososyal destek sağlamak,

 Modern dünya ile gelenek arasında bir sosyal hayatın içine hapsolmuş ve manevi bir boşluğa düşen gençlerin sorununa çözüm bulmak,

 Cezaevindeki mahkumlara dini ve manevi destek sağlamak,

 Dini sapkınlığı ve depresyonu olan danışanlara ruhsal şifa hizmetleri sağlama gibi araştırmalar yaptıkları görülmektedir.[198]

2.3.6. Hollanda'da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamalar

Hollanda'da Manevi Destek Faaliyetleri 'Manevi Bakım Sağlayıcıları Mesleki Birliği', 1971 yılından bu yana hastanelerde, cezaevlerinde, silahlı kuvvetlerde, rehabilitasyon ve psikiyatri merkezlerinde, huzur ve bakım evlerinde profesyonel hizmet veren bir kamu kuruluştur. Bu hizmet kapsamında önceleri Hristiyanlar için yapılmış, daha sonra diğer inançlara mensup insanlar için de bir hizmet olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bir göçmen ülkesi olarak Hollanda, farklı kültür ve inançlara sahip insanları ağırlamaktadır. Bu nedenle eğitimde, ülkede ilgili kurumlarda çalışanlara uygulanan farklı manevi destek modelleri uygulanmaktadır.[199]

Hollanda'da, 1987'de, Hollanda Hastaneler Birliği, tıbbi ortamlarda ihtiyacı olanlara manevi danışmanlık hizmetlerinin sağlanmasını zorunlu kıldı. Ülkedeki profesyonel

---

[197] Garip Aydın, "Manevi Destek Bağlamında Hz. Peygamber'in Hastalara Yaklaşımı", *Düşünce Platformu* 2/31 (12 Aralık 2016), 250.
[198] Koç, "Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı'da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma - I", 212.
[199] Kaya, *Sağlık Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım (Hollanda ve Türkiye Örneklerinin Karşılaştırılması)*, 87-95.

manevi meslek toplulukları, bu alanda çalışanlar için üniversite düzeyinde akademik eğitimi şart koşuyor ve bu durum kamu kurumlarında da vurgulanıyor. Hollanda'da huzurevlerinde, hapishanelerde ve orduda bir kısmı Müslüman olan görevliler var. 2011 yılı kayıtlarına göre 100 huzurevinde 850 civarında manevi danışman bulunuyordu. Hapishanedeki 250 manevi danışmandan 60'ının Müslüman olduğu bilinmektedir.[200]

Hollanda'da bir manevi bakım/danışmanlık kuruluşu olan Manevî Bakım Sağlayıcıları Birliği'nin (VGVZ-Vereniging van Geestelijk VerZorgers) tanımına göre, manevi danışmanlık, insanların anlam arayışında yaşamlarına ve dini inançlarına dayanmakta olan profesyonel ve kamusal destek ve eşliktir. Etik ve/veya ideolojik konularda da bakım ve bakım politikasının belirlenmesinde profesyonel danışmanlık hizmetleri sunmaktır.[201]

Yukarıdaki tanımda iki ana nokta öne çıkıyor: 'Profesyonel' ve 'Resmi'. "Profesyonel" olmak, hastane, hapishane, kışla, huzurevi, bakımevi gibi kurumlarda çalışabilmek için en az üniversite eğitimi almış olmak demektir. "Resmi" tabiri ile ifade edilen içerik, hastane, hapishane, kışla, huzurevi, huzurevi gibi kurumlarda çalışabilecek şekilde kamu hizmeti statüsünde bulunan maaşlı görevliyi ifade eder.[202]

Hollanda'da manevi danışmanlık çalışanları, akademik eğitimlerini manevi danışmanlık alanında yüksek lisans derecesi ve bir tez ile tamamlamalıdır. Sonrasında öğrenciler 4-6 aylık uygulamalı iletişim becerileri ve din psikolojisi staj eğitim kursu alarak, bir danışmanın rehberliğinde sahada çalışarak, danışmanlık alanında deneyim kazanmaktadırlar.[203] Ayrıca manevi destek hizmetlerinden biri olan çocuk hastanelerinde hümanist, Hristiyan ve Müslüman manevi danışmanları görev yapmakta, çocuğun yaşına ve durumuna göre aile ve yakınlarına manevi destek sağlamaktadır. Çünkü çocukların gelişim düzeyleri göz önüne alındığında manevi desteğe ihtiyaç duyup duymadıklarını anlamak güçtür. Bu nedenle onlara en yakın olan ebeveynlerin desteği önemlidir.[204] Ve yine 1987'de Hollanda Hastaneler Birliği'nin aldığı bir kararla, hastanın talebi üzerine manevi danışmanlık hizmetleri zorunlu hale getirildi. Bu süreçle

---

[200] Karagül, "Manevi Bakım, Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi 'Hollanda Örneği'", 6-7.
[201] Karagül, "Manevi Bakım, Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi 'Hollanda Örneği'", 59.
[202] Karagül, "Manevi Bakım, Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi 'Hollanda Örneği'", 60.
[203] Karagül, "Manevi Bakım, Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi 'Hollanda Örneği'", 25.
[204] Dilek Bal Koçak, *Çocuk Hastalara ve Yakınlarına Uygulanan Manevi Bakım (Hollanda Örneği)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 47-48.

birlikte sağlık sektöründe manevi danışmanlık hizmetleri verilmeye başlandı. Çeşitli kurumlarda (cezaevleri, askerlik vb.) görev yapan bazı danışmanlar Müslümanlardan oluşmaktadır.[205]

Hollanda, her bir kesimin manevi danışmanlık içeriğine ilişkin görüşlerini ve dini inançlarını üyelerine özgürce iletmesini sağlamak için gerekli adımları atmıştır. Her bir inanç mensubu, kendi görüşlerine ek olarak, beğendiği kurumdan manevi rehberlik ister. Heterojen etnik ve dini yapıya sahip toplumlarda bu ihtiyaçların karşılanması gerekli altyapının oluşturulmasını gerektirecektir. Bu açıdan bakıldığında, Hollanda vatandaşlarına kendi kuruluşlarının hemen hemen her bölümünden manevi danışmanlık alma olanağı sağlamayı başarmıştır.[206]

Hollanda, akredite edilmiş profesyonel kuruluşu Vereniging Van Geestelijk VerZorgers (VGVZ) aracılığıyla bir manevi danışmanlık organizasyonunda manevi danışmanlık uygulamalarını sağlamaktadır. 'Manevi Bakım Sağlayıcıları Birliği (VGVZ)' olarak tercüme edilen bu grup, kendine özgü bir yapıya sahiptir. Bu örgütün sadece hastanelerde değil, gerekirse askerlik ve cezaevlerinde de manevi yardımcılar veya manevi danışmanlık sağlayıcıları (Geestelijk Verzoger) atama yetkisi vardır.[207]

Hollanda'da yasal ve düzenleyici çerçevede manevi danışmanlık hizmetleri, edinilen deneyim sayesinde çok etkili olmaya devam etmektedir. 1971 yılından itibaren mesleki standartlar yasa ve yönetmeliklerle tanımlanmış ve çeşitli kuruluşlarda yasal olarak çalışan manevi danışmanlık uzmanları istihdam edilmektedir. Devlet tarafından hem yasal hem de mali açıdan garanti altına alınan ve en az lisans derecesi gerektiren bu meslekte ülke genelinde yaklaşık 1.300 kişi bu işlevi yerine getirmektedir. Aynı zamanda Karagül; Hollanda gibi küçük bir ülkenin son yıllarda manevi danışmanlık hizmetini tesislerin ötesine geçecek şekilde elden geçirdiğini ve halihazırda vermekte olduğu hizmeti hastaneler, hapishaneler ve askeriye gibi tesislerin dışına da çıkarmak

---

[205] Rukiye Sarı, *Hastane Hizmetleri Kapsamında Kadın Doğum Bölümünde Manevi Danışmanlık (Konya Dr. Ali Kemal Belviranlı Kadın Doğum ve Çocuk Hastanesi Örneği)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 20.

[206] Kaya, *Sağlık Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım (Hollanda ve Türkiye Örneklerinin Karşılaştırılması)*, 63.

[207] Kaya, *Sağlık Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım (Hollanda ve Türkiye Örneklerinin Karşılaştırılması)*, 64.

için bir miktar bütçe eklediğini bildirmektedir. İnsanlar artık evlerinde devlet garantili bu hizmeti alabileceklerdir.[208]

2.4. Ülkemizde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmet Alanları

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR), Batı dünyasında 20. yüzyılın başlarından itibaren uygulanan bir geleneğe sahiptir, ancak Türkiye'deki durumu biraz farklıdır, gelişmekte olan bir uygulama ve araştırma alanıdır. Ülkemizde son yıllarda giderek tanınırlığı artan MDR, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın halka sunduğu din hizmetlerinde özgün bir meslek olarak görülebilecek yeni bir uygulamadır. Türkiye hastanelerinde verilen kurumsal hizmet alanlarından biri olan manevi danışmanlığa olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Ancak bu ihtiyaca rağmen, bu talebi karşılayabilecek uygulama faaliyetlerinin alandaki bir uzmanlık anlayışından uzak olduğu ve halen geleneksel tebliğ, irşat ve din eğitimi gibi anahtar kavramlar üzerinden inşa edildiği, sürdürüldüğü söylenebilir.[209]

Manevi danışmanlığın tarih boyunca birçok farklı şekilde uygulandığı kabul edilirken, manevi danışmanlık uygulamasında bir meslek olarak ülkemiz henüz yeni başlamıştır ve yolun başında sayılabilir. 2012 yılından itibaren üniversitede manevi danışman kadrosu yetiştirmek üzere tezsiz yüksek lisans programı oluşturulmuş, 2015 yılından itibaren ise Diyanet İşleri Başkanlığı bir grup personele hizmet içi eğitim vermek üzere bir eğitim programı başlatmıştır. Bu, mesleki grubun uygulama alanları edinmesine yardımcı olunmuştur.[210]

Türk sağlık hizmetleri bağlamında manevi danışmanlık hizmetlerinin sunumu, 1982 Anayasası'nın 17. maddesinde yer alan "Manevi bakım sağlama hakkı" ifadesine dayanmaktadır. Sosyal devlet gereği dini ve inancı ne olursa olsun tüm vatandaşların manevi danışmanlık talep etme hakkı vardır.[211]

---

[208] Arslan Karagül, "Modernleşme Arttıkça İnsanın Manevi Danışmanlığa Olan İhtiyacı da Artmıştır.", *Diyanet Aylık Dergi* 338 (Şubat 2019), 24-25.
[209] Altaş - Köylü, *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, 21-22.
[210] Havva Sinem Uğurlu Bakar, "Dini Danışmanlık Eğitimi: AAPC (Amerika Dini Danışmanlar Kurumu) Akreditasyon Kriterlerinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik,* ed. Ali Ayten vd. (İstanbul: Dem Yayınları, 2016), 1/260.
[211] Seyyar, "Dünya'da ve Türkiye'de Manevi Bakım Hukuku" (2014).

Ülkemizde uygulanmakta olan manevi danışmanlık programlarının nitelikler açısından American Association of Pastoral Counselors (AAPC) tarafından akredite edilen programlar ile karşılaştırılması, programlarımızın bilgi, beceri ve yetenek açısından yetersizliği, beklenildiği gibi yetkinliklerin nasıl elde edilebileceği ve eğer öyleyse başarılarının nasıl ölçülebileceği sorusunu gündeme getiriyor.[212] Bunun yeterli seviyeye gelmesi de diğer ülkelere bakıldığında bizde de biraz zaman alacağa benzemektedir.

Türkiye'de manevi danışmanlık yöntemleriyle ilgili şu üç yöntemin izlendiği söylenebilir: Psikanalitik teknikler, terapötik beceriler ve dini teknikler. Birincisi, görüşme ve gözlem, olayları kaydetme, anekdotlar, otobiyografi gibi tekniklerden oluşur. İkinci durumda, çok yaygın olarak, empati, aktif dinleme, yansıtma, bilgi verme, teşvik edici konuşma, görüşme, yapılandırma, kişiselleştirme, yüzleşme, özetleme vb. teknikler ve son olarak, zikir (Allah ile birlik bilincinin arttırılması), tefekkür (sistematik düşünce deneyimleri), dua ve niyaz, hikaye anlatımı, okuma terapisi (biblioterapi) ve öz düzenleme (nefis muhasebesi) gibi tekniklerden söz edilebilir.[213]

Türkiye'de manevi danışmanlık ve rehberlik, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çeşitli bakanlıklarla ortaklaşa başlattığı araştırmalarla öne çıkmıştır. Her bakanlıkla imzalanan protokol kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı personeli cezaevleri, hastaneler, huzurevleri, Kredi Yurtlar Kurumu yurtları, yetimhaneler gibi çok sayıda kurumda görev yapmaya başlamıştır. Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin kapsamı geniş olmakla birlikte hizmetler ağırlıklı olarak hastane ve cezaevlerinde verilmektedir.[214]

Bugün Başkanlık tarafından kabul edilen "Din Hizmetleri", insanlık faydasına olabilecek her türlü iş ve faaliyetlerin din ve maneviyatla ilgili olduğunu ve Diyanet İşleri'nin kapsamına girdiğini belirtmektedir. Dolayısıyla bir kişinin, toplumun veya insanlığın hayatı güzelleştirmeye, barışı sağlamaya veya sorunları çözmeye yönelik her türlü iyilik din hizmeti olarak kabul edilebilir. Bu konuda DİB'in kanuni görevi; eğitim kurumları, Öğrenci yurtları, gençlik merkezleri, cezaevleri, sağlık kurumları, sosyal tesisler vb. yerlerde dayanışma esasıyla ortaklaşa manevi danışmanlık ve rehberlik

---

[212] Uğurlu Bakar, "Dini Danışmanlık Eğitimi: AAPC (Amerika Dini Danışmanlar Kurumu) Akreditasyon Kriterlerinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", 1/279.
[213] Suat Cebeci, *Dini Danışma ve Rehberlik* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012), 102-118.
[214] Ali Ayten, *Din ve Sağlık* (İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2020), 126.

hizmetleri vermek; göçmen, bağımlı, engelli vb. ihtiyaç sahibi kişilere manevi destek faaliyetleri yürütmek, olarak tanımlanmaktadır.[215]

Diyanet İşleri Başkanlığı vasıtasıyla uygulanan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik alanlarının bir kısmı ise; hastaneler, cezaevleri, çocuk esirgeme kurumları, huzur evleri, ADRB, öğrenci yurtları, bağımlılara, engellilere ve göçmenlere yönelik hizmetlerdir.

2.4.1. Hastaneler

Hastalardan kaynaklanan ve onlarla birlikte hastane ortamına gelen dini saikli sorun ve ihtiyaçların varlığı sadece sağlık çalışanlarının eğitiminin bir yönüyle ilgili olmayıp, aynı zamanda din danışmanlığı ve rehberlik hizmetleri bölümlerindeki manevi danışmanların da eğitimini gerektirmektedir. Hastanelerde ve klinik ortamlarda dini yardım ve destek, yalnızca kendini dindar olarak ifade edenler için değil, aynı zamanda manevi eğilimli şeklinde tanımlayanlar, inanmayanlar ve zayıflar için de faydalıdır. Bunun nedeni, insan psikolojisi ve davranışı hakkındaki bilgilerin tek bir kültürden değil, tüm kültürlerin insan deneyimlerinden gelmesidir.[216] Diğer yandan hastanelerde görev yapan manevi danışmanlar ise sadece hastalarla değil, onların aileleri, arkadaşları ve sağlık çalışanları ile de iletişim halindedir.[217]

Hastanelerde manevi danışmanlık ve rehberliğin kökleri Dünya Sağlık Örgütü'nce tanınan "evrensel hasta hakları" diye bilinen haklara dayanmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 18. maddesi konuyu şöyle açıklamaktadır:

> "Her şahsın fikir, vicdan ve din hürriyetine hakkı vardır; bu hak, din veya kanaat değiştirmek hürriyetini, dinini veya kanaatini tek başına veya topluca, açık olarak veya özel surette, öğretim, tatbikat, ibadet ve ayinlerle izhar etmek hürriyetini gerektirir."[218]

Sağlık Bakanlığımızda da dini/manevi destek hizmetlerinin sunulması bütüncül sağlık anlayışının bir parçasıdır. Nitekim Resmi Gazete'de yayımlanan 1 Ağustos 1998 tarih ve 23420 sayılı Hasta Hakları Yönetmeliği 38. Maddesi bunu; tıbbi bakımı aksatmamak,

---

[215] Martı, "Din ve Maneviyat Desteğiyle Hayatı Yaşanılır Kılmak", 8-9.
[216] Majed A. Ashy, Health and Illness from an Islamic Perspective, s.257, (Nakleden: Söylev, *Türkiye'de Dini Danışma ve Rehberlik - Alanları, İmkanları ve Yöntemleri (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*, 195.)
[217] Arif Korkmaz, "Hastanede Dini Hayat: Teorik Çerçeve", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/29 (01 Haziran 2010), 295.
[218] İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi), (1948).

başkalarını rahatsız etmemek ve ilgili personel tarafından verilen tıbbi bakımı engellememek kaydıyla hastalara dini telkin ve manevi destek hizmetleri verilebilir şeklinde ifade etmiştir.[219] Özellikle de bu hizmet, palyatif bakım ve onkoloji gibi bölümlerde yatarak tedavi gören hastaların ihtiyaç duyduğu ve ihtiyaç duyması muhtemel moral ve desteği sağlamak için özel olarak tasarlanmıştır. Ölümü ve ölümden sonrasını bilen ve Allah'a tevekkül edenler için din, hastalıklarla savaşmak için etkili bir ilaçtır ve sadece bir din topluluğuna katılmak dahi, hastalık riskini etkili bir şekilde azaltabilir.[220]

Hastanın hastalıkla ilgili yaşananları inkar etmesi ve kabul edememesi duygusal sıkıntıya neden olabilir. Hastalığı kabul etmek ve hayatta huzura sahip olmak, zihinsel iyileşme sırasında yardımcı olabilir.[221] Manevi danışmanın varlığı, kişinin başına gelenlerle yüzleşmesine, hayata devam etmesine ve umudunu kaybetmemesine yardımcı olabilir.[222] Din/maneviyat yaşanan acıyı anlamlandırmanın güçlü bir kaynağıdır. Din, sunduğu değerler ve anlamlar dünyası nedeniyle insanların sorunları ve acı verici deneyimleri anlamasına yardımcı olur. Manevi Destek Ekibi, kişiye bu kaynakları hatırlatmak için kolaylaştırıcı görevi görür.[223]

Ülkemizde tıbbi kurumlarda manevi danışmanlık için dini ve moral hizmetleri ilk kez 1994 yılında ele alınmıştır. Sağlık Bakanlığı, bu hizmetin hayata geçirilmesi için il müftülüğünden yardım istedi. 1995 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın müftülük talimatı ile sağlık kuruluşlarında manevi destek hizmetleri getirilmiştir. Ancak bu uygulama ertesi yıl Danıştay kararı ile kaldırılmıştır.[224]

Sağlık Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında İşbirliği Protokolü 7 Ocak 2015 tarihinde "Hastanelerde Manevi Destek Verilmesine Yönelik" olarak imzalanmış ve personel ile model uygulama olarak hizmet yeniden hizmete açılmıştır. Bu protokol kapsamında, İlahiyat Fakültesi mezunu, Diyanet İşleri Başkanlığı kadroları arasından

---

[219] "Sağlık Bakanlığı, Hasta Hakları Yönetmeliği 1998: Madde 38" (Erişim 11 Ocak 2023).
[220] Fatma Balcı Arvas, "Din-Sağlık İlişkisi: Kanıt, Teori ve Geleceğe Yönelik Öneriler", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (27 Eylül 2018), 455.
[221] Puchalski, The Role of Spirituality in Health Care, s.352, (Nakleden: Kars, *Manevi Destek Uzmanlarına Göre Hastanelerdeki Manevi Destek Hizmetinin Psiko-Sosyal Uyuma Etkisi*, 71.)
[222] Ağılkaya Şahin, *Manevi Bakım ve Danışmanlık*, 41.
[223] İhsan Çapcıoğlu - Fatıma Zeynep Belen (ed.), *Dezavantajlı Gruplar Psiko-Sosyal ve Manevi Bakım* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 43.
[224] Akay - Şahin, "Türkiye'de ve Dünyada Hastane Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım", 5.

seçilerek din görevlilerinin 200 saatlik hizmet içi eğitime alınması öngörülmüştür. Eğitim programı Sağlık Bakanlığı işbirliği ile oluşturulmuştur. Din psikolojisi, dini danışmanlık ve rehberlik, din sosyolojisi alanlarında lisansüstü eğitim almış din görevlilerine öncelik verilen süreç, 20 görevlinin Ordu, Samsun, Ankara, İstanbul, Kayseri ve Erzurum illerinde 12 hastanede görevlendirilmesiyle pilot uygulamalarına başlanmıştır. 2020'de hizmet, 46 ilde 125 hastanede 156 Başkanlık personelini içerecek şekilde genişlemiştir.[225] 2021 yılında da 74 ilde 143 Sağlık Bakanlığı hastanesi ve 3 üniversite hastanesi olmak üzere 146 sağlık kuruluşunda 198 personel istihdam edilerek sağlık kurumlarının sunduğu hizmetlerde görev alan personel sayısı artmıştır.[226]

Hizmetin bilinirliği ile orantılı olarak talep ve gereksinimler yıldan yıla artmaktadır. Bunun sonucunda hizmet verilen hastane sayısı ve konuşlandırılan personel sayısı artmış ve ulaşılan kişi sayısı da artmıştır. 2022 yılında ilk kez sağlık tesislerinde çalışacak 55 personele talep ve ihtiyaçları doğrultusunda Sağlık Bakanlığı ile istişare edilerek 8 Kasım-2 Aralık 2021 tarihleri arasında hizmet içi eğitim düzenlenmiştir.[227] 2023 yılına gelindiğinde de 76 ilde, 181 sağlık tesisinde 243 personel görevlendirilmiştir. Bunlardan bir kısmı yeni başlarken çoğunluk kısmı ise öncekilerin görevlendirilmesinin yenilenmesi şeklinde görevlendirilmişlerdir.

Sağlık kurumlarında manevi danışmanlık hizmetleri, ilgili yönerge ve işbirliği protokolleri çerçevesinde yürütülmektedir. Ancak diğer kurum yetkilileri ile istişare edilerek ve hizmet sektöründe zaman içinde oluşan ihtiyaç ve gereksinimler dikkate alınarak Sağlık Kuruluşlarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Çalışma Usul ve Esasları geliştirilmiştir. Söz konusu protokoldeki bazı hususları açıklığa kavuşturmak amacıyla yeniden ele alınmış ve hizmet verilen illerdeki 74 müftülüğe 11.08.2021 tarihinde gönderilmiştir. Bu usul ve esasların amacı, çalışmaların etkinliğini ve verimliliğini artırmak ve hizmet izleme ve değerlendirme faaliyetlerini daha iyi gerçekleştirmektir. Bahsedilen çalışma süreçleri ve ilkeleri şunlardır:

Sağlık Kuruluşlarında Sunulan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Dair Çalışma Usul ve Esasları:

---

[225] Özkan - Ayten, *Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri*, 10.
[226] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2021), 280.
[227] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2021), 278-280.

1. “Sağlık tesislerinde görevlendirilen manevi destek personeli, haftanın 4 (dört) günü, yerel şartlar ve ihtiyaçlar dikkate alınarak 09:00-16:00 saatleri arasında görev yapacaktır.”

2. “Manevi destek personeli, hastane yönetiminin bilgisi dâhilinde, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunulacak servisleri ve saatleri belirleyerek çalışma programı hazırlayacak ve hastane yönetiminin onayına sunacaktır.”

3. “Çalışma programı, hastanenin muayene, vizit ve tedavi saatleri dikkate alınarak hazırlanacaktır.”

4. “Çalışma programı, hastane yönetimince onaylandıktan sonra uygulamaya konulacaktır.”

5. “İhtiyaçlar çerçevesinde çalışma programında değişiklik yapılabilecek, değişiklik sonrasında programın yeni hali, hastane yönetiminin onayına sunulacaktır.”

6. “Onaylanan çalışma programı, hastane yönetimi tarafından personelin görev yaptığı müftülüğe bildirilecek ve müftülük tarafından çalışma programı muhafaza edilecektir.”

7. “Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine hasta, hasta yakını ve hastane personelinin ulaşımını kolaylaştırmak amacıyla, hastane yönetimi tarafından belirlenecek uygun yöntemlerle çalışma programı ilgililere duyurulacaktır.”

8. “Her bir danışan için 04.05.2017 tarihli ve 65752239.010.04-E.12947 sayılı “Sağlık Kuruluşlarında Manevi Destek Hizmetlerinin Yürütülmesine Dair Başkanlık Yönergesi” ekinde yer alan danışma (görüşme) formu doldurulacak ve etik kurallar çerçevesinde muhafaza edilecektir.”

9. “DİBBYS (Diyanet İşleri Başkanlığı Bilgi Yönetim Sistemi)’nin içerisinde yer alan DHYS (Din Hizmetleri Yönetim Sistemi) modülündeki ilgili sekmeye, danışma (görüşme) formu kaydedilecektir.”

10. "Danışanla 5 (beş)- 45 (kırk beş) dakika arasında gerçekleştirilen görüşmeler, danışma; 5 (beş) dakikadan daha az süreli gerçekleştirilen görüşmeler, ziyaret kapsamında değerlendirilecektir."

11. "Bulaşıcı hastalık ve enfeksiyon gibi özellikli durumları olan hastalarla, hastane yönetiminin bilgisi dahilinde çevrim içi, telefon vb. iletişim araçları ile danışma (görüşme) gerçekleştirilebilecektir."

12. "Görevli personelin izinler, tatiller ve geçerli mazeret dışında, gerçekleştirdiği danışmanın (görüşmenin) bir ayda 48 (kırk sekiz)'in altına düşmesi durumunda, hastane yönetimince görev yapılan servisler yeniden değerlendirilerek çalışma programı güncellenecektir."

13. "Sağlık kuruluşlarında görev yapan personel, müftülük tarafından altı ayda en az bir kere denetlenecektir. Denetim bulgularını ihtiva eden rapor, rehberlik çalışmaları kapsamında üst yazıyla Başkanlığa gönderilecektir."

14. "Salgın hastalık, afet ve acil durum gibi olağanüstü ya da zorunlu hallerde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine mülki amirin onayıyla ara verilmesi durumunda, paydaş kurumlar birbirlerini resmi yazıyla bilgilendirecektir. Ayrıca müftülük, bu durumu resmi yazıyla Başkanlığa bildirecektir."[228]

Literatür taramasına göre hastanelerde manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasının amaçları da kısaca şöyle sıralanabilir:

* Hastaların, ailelerinin ve hastane personelinin kendi istek ve ihtiyaçlarına göre, inandıkları değerler çerçevesinde ve özel durumları göz önünde bulundurularak hastanede yaşayabilmeleri, dua edebilmeleri ve ibadet edebilmeleri için destek olmak.

* Pozisyonun gerektirdiği dini bilgileri desteklemek ve soruları cevaplamak.

* Manevi eksiklik içinde ve çaresiz hastaların ihtiyaçlarının farkına varılarak, hastalıklarından kaynaklanan sorunları aşmalarına yardımcı olunmasını sağlamak.

---

[228] "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Dair Çalışma Usul ve Esasları" (Erişim 04 Ocak 2023).

* Hastalara bu zorlu süreçte yalnız olmadıklarını hissettirmek, tedaviye ek olarak patolojik iyileşmelere katkı sunmak ve psikolojik destek sağlamak.

* Hastanın iyileşme sürecini desteklemek, kendi manevi/psikolojik potansiyelini fark etmesini gerçekleştirmek.

* Hastaya içsel yönü konusunda yardımcı olmak ve hastalık sürecinde kendisini etkileyen, iyileşme sürecine olumlu ya da olumsuz etkisi olan durumların farkına varmasını sağlamak.

* Hastanın değerlerini (ahlaki, dini vb.) ve maneviyat ile şifa arasındaki ilişkiyi tanıtıp fark ettirmek.

* Asıl amaç hastalığı veya hastaları iyileştirmek değil, iyileşmeye yönelik manevi destek (ekleme, katkıda bulunma, netleştirme) sağlamaktır.

* Hastalar, aileler ve çalışanlar için empati kurabilmek ve desteklemek.

* Hastanın kişiliği ve değerleri gibi gözlem ve muhakemeyle sınırlı şeyler ile durumu yorumlamaktan veya yargılamaktan kaçınmaktır.

Sonuç olarak, hastanedeki hastaların tedavi süreçlerinde farklı ve benzersiz oldukları ve bu nedenle çok farklı ihtiyaçları olabileceği çoğu kez göz ardı edilir. Manevi danışmanlık hizmetleri hastalara eşsiz ve özel olduklarını hatırlatır, onları dini ve manevi yönden destekler. Belki de en zor psikolojik ve sosyal durumlardan biri kendinizi çevrenizden ve kimliğinizden soyutlamaktır. Patolojik karakterlerinden başka kimlikleri olmadığını hissetmek onları zayıflatır ve özgüvenlerini zedeler. Burada anlam kaybolabilir ve bir manevi danışmanla kurulabilecek doğru iletişim, hastanın kendisini değerli/özel hissetmesini sağlar ve yeni bir ilişki alanı sağlar. Bu iletişim kişiyi hasta bir bilinçten psikolojik ve toplumsal açıdan farklı bir bilince taşır. Bu yerleşik duygulanım, hastayı pasif durumdan artık aktif bir duruma götürür. Bu vesileyle, insanın hastalıkla sabitlenmiş bilinci farklı bir deneyim yaşar. Kurulması gereken olumlu iletişim ve paylaşım, hastanın kısa süreli de olsa kaygı, acı ve üzüntüden kurtulmasını sağlar. Bu, kişi için inanılmaz bir yatırım getirisi olacak ve kendilerini daha olumlu bir şekilde görmelerini sağlayacaktır. Tekrarın kişi üzerinde her zaman iyi bir etki bırakacağından şüphe yoktur. Bu nedenle diyoruz ki: İnsan insana şifadır.

2.4.2. Cezaevleri

Günümüzde cezaevindeki tutuklu ve hükümlüler, maddi, manevi, kişisel, ailevi veya sosyal zorluklarla karşı karşıya kalan ve yardıma ve desteğe ihtiyaç duyanların başında gelir. Cezaevi koşullarının sıkıcı, bunaltıcı ve tecrit edici yapısına bakıldığında, cezaevlerinin karanlık, ürkütücü, tehlikeli, baskıcı, zorlayıcı ve stresli psikolojik etkileri ortaya çıkıyor. Aynı şekilde yalnızlık, ihmal, reddedilme, aşağılanma, parçalanmış aile ilişkileri ve sevgisizliğin psikolojik etkileri altında günlerdir kapalı mekanlara kapatılan mahpuslar da çaresizce tahliyeyi bekliyorlar. Hapishanenin psikolojik ve duygusal etkilerinin yanı sıra aileden, arkadaşlardan ve sevilenlerden ayrılma, aile ilişkilerinin bozulması gibi ailevi ve sosyal etkileri de vardır. Bu etkinin manevi danışmanlık yollarıyla azaltılması, tutuklu ve hükümlülerin cezaevi ortamına uyum sağlamaları, rehabilitasyonları ve topluma yeniden kazandırılmaları açısından oldukça önemlidir.[229]

Türkiye'de ilk olarak din eğitimi kapsamında vaizlerin cezaevlerinde kullanılmasıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan manevi danışmanlık ve rehberlik, günümüzde tartışmaları kapsamında 1990'lı yıllarda gündeme gelmiştir. 1982'den beri vaizler ve vaizeler, artık manevi danışman olarak adlandırılmasalar da aynı işlevsel bağlamda hizmet etmeye devam ediyorlar.[230]

Cezaevlerinde din eğitimi yoluyla manevi destek sağlama konusu, cezaevlerini kapatma yerine rehabilitasyona dönüştürme, suçluların yeniden suç işleme şanslarını ortadan kaldırma ve dini bilgi kaynaklarına erişim yoluyla yaşam kalitesini iyileştirme potansiyeline sahiptir. 1950'li tarihlerden itibaren Adalet Bakanlığı ile DİB arasındaki işbirliği görüşmeleri gündemde kalmıştır. Hapishane manevi destekçileri, 1982'de din kültürü ve ahlak bilgisi derslerini içeren bir müfredat üzerinde çalışmaya başlamışlardır.[231]

Cezaevlerinde tutuklu ve hükümlü bulunan vatandaşların rehabilitasyon, topluma kazandırılma ve toplumla bütünleşme süreçlerine destek olunması ve denetimli serbestlik bürolarında görevlerinin yerine getirilmesi hem birey hem de toplum için

---

[229] Söylev, *Türkiye'de Dini Danışma ve Rehberlik - Alanları, İmkanları ve Yöntemleri (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*, 202.
[230] Şuayip Özdemir, "Türkiye'de Cezaevlerinde Din Eğitimi Uygulamasının Geçirdiği Aşamalar", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/3 (01 Haziran 2002), 66-67.
[231] Özdemir, "Türkiye'de Cezaevlerinde Din Eğitimi Uygulamasının Geçirdiği Aşamalar", 68.

büyük önem taşımaktadır. DİB bu alanda yapılan araştırmalara aktif olarak katkı sağlamaktadır. Cezaevlerinde sunulan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın en kapsamlı hizmet alanlarından biridir. Dönemin Diyanet İşleri Başkanı merhum Ahmet Hamdi Akseki'nin 1950 yılında kaleme aldığı "Cezaevinde Verilecek Vaazlar" adlı eser, tarihsel bağlam sağlaması açısından oldukça önemlidir. Önemli gelişmeler arasında, 1982 tarihli Cezaevlerinde Din ve Ahlak Bilgisi Dersleri Müfredatı'nın oluşturulması ve 1983 tarihli ve 7114 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 214 Cezaevi vaizi kadrosunun kurulması yer almaktadır.[232]

Adalet Bakanlığı ile 30 Mart 2001 tarihinde imzalanan 'Tutuklu ve Hükümlülerin Dini ve Ahlaki Gelişimlerinin Sağlanmasına Yönelik İşbirliği Protokolü' ceza infaz kurumlarında verilen hizmetlerde önemli kilometre taşlarından biridir. Bu protokole göre hazırlanan "Din ve Ahlak Bilgisi Müfredatı" halen geçerlidir. 2011 yılında bu protokol güncellenmiş ve 2019 yılına kadar tesisteki hizmetler bu protokol kapsamında devam etmiştir. Ancak bu süreçte gerek teşkilatın yapısı ve işleyişi, gerek mevzuattaki değişiklikler gerekse DİB' in hizmeti açısından yukarıdaki protokolün güncellenmesini gerektirmiştir. Bu kapsamda gerekli tedbirler alınmış ve 3 Aralık 2019 tarihinde "Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında İşbirliği Protokolü" başlıklı protokol imzalanarak hizmetlerin hem ceza infaz kurumlarında hem de denetimli serbestlik müdürlüklerinde ön plana çıkarılması sağlanmıştır.[233]

2019 Protokolü, Başkanlığın her organdaki görev ve sorumluluklarını belirlemektedir.

" Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, din hizmetleri ve din eğitimi sağlar, suçu azaltır ve toplumda tekerrürü önler, tutuklu, hükümlü ve yükümlüleri kendi manevi gelişimi yoluyla topluma rehabilite eder" denilmiştir. Ayrıca Protokol'e göre kurumlarda "manevi rehberlik servisleri" kurularak bu servislerin kurumsal kimlik kazanması açısından önemli bir adım atılmıştır. Kapalı çocuk ıslah ve gençlik eğitim kurumlarındaki her 100 tutuklu ve hükümlü için, diğer cezaevlerindeki her 200 tutuklu ve hükümlü için ve denetimli serbestlik dairelerindeki her 1.000 tutuklu ve hükümlü için bir Başkanlık personeli atamasına imkan sağlanmıştır. Öte yandan protokol içeriği,

---

[232] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2016), 75.
[233] "Adalet Bakanlığı ile DİB Arasında Tutuklu ve Hükümlülerin Dini ve Ahlaki Gelişimlerini Sağlamaya Yönelik Protokol", 2019.

hafızlık yapmak isteyen tutuklu, hükümlü ve yükümlüler için gerekli kolaylaştırıcı tedbirlerin alınarak kurumlarda hafızlığın yaygınlaşmasının sağlanması esasına dayanmaktadır. Cezaevi mahkumları ve tutukluları için manevi danışmanlık faaliyetleri ve dini hizmetleri; 343 cezaevi vaizi, 119 vaiz, 90 imam hatip, 28 Kuran kursu öğreticisi, 169 din hizmetleri uzmanı ve müezzin olmak üzere çeşitli unvanlara sahip toplam 649 personel tarafından yürütülmüştür. [234]

Diyanet İşleri Başkanlığı personeli, manevi danışmanlık sağlayarak ve vicdan, uhrevi sorumluluklar, kul ve kamu hakları ve tövbe bilincini artırarak mahkumların hapishanede anlamlı bir zaman geçirmelerini sağlamaya çalışır. Bu amaçla konferanslar, konserler, Kuran ziyafetleri, özel gün ve akşam programları, seminerler, söyleşiler, yarışmalar, dersler, sohbetler vb. faaliyetler yapılmaktadır.[235]

2.4.2.1 Ceza infaz kurumlarında tutuklu ve hükümlülere yönelik hizmetler şunlardır:

1. Kur'an-ı Kerîm Dersleri: Tutuklu ve hükümlüler için en popüler ders, Kuran'ı öğrenebilecekleri, gerekli dini bilgileri edinebilecekleri ve hayatlarında büyük bir fark yaratabilecekleri Ku'ran dersleridir. Bu hizmet kapsamında, insanlara Kur'an-ı Kerim'in nasıl okunacağının öğretilmesinin yanı sıra, uygun görülen tutuklu/mahkumların ihtiyaç halinde Hafız olabilmesi konusunda da desteklenmektedir. Tesis içinde hafızlığını tamamlamış ve tamamlamaya çalışan birçok mahkûm vardır. 2019 yılında 100'den fazla mahkumun Hafız olmak için çalıştığı bildirilmiştir.

2. Koğuş Sohbetleri: Başkanlık personeli, ıslahevi ve hükümlüleri ziyaret ederek dinimizin hayat veren mesajını, sahih dini bilgiler ışığında onlara ulaştırmaktadır. Tüm zorluklara rağmen çalışma başarıyla yürütülmektedir.

3. Bireysel Görüşmeler: Bu, mahkum ve tutukluların talebi üzerine manevi danışmanlık ilkelerine göre yapılmış ve etkili sonuçlar alınmış bir uygulamadır.

4. Konferans: Ayda en az bir kez, belirlenen bir konu üzerine konferans şeklinde hedef kitleye sunulur. Cezaevi vaizleri bu konferansları verebilir veya gerekirse kurum dışından uzmanlar getirilebilir.

---

[234] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2016), 75.
[235] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2016), 75.

5. Sosyal-Kültürel Etkinlikler: Bu bağlamda dini bilgi yarışmaları, tiyatro gösterileri gibi etkinlikler düzenlenmektedir.

6. Din İstismarıyla Mücadele Seminerleri: DİB aracılığıyla toplumu Kur'an ve Sünnet'e dayalı gerçek din bilgisiyle aydınlatmak ve ülkemizi din istismarlarına karşı duyarlı hale getirmek amacıyla dini istismar eden FETÖ, DEAŞ vb. terör örgütleriyle mücadele kapsamında bilgilendirme seminerleri düzenlenmektedir. Ayrıca tesiste hatim okuma, teravih namazı kılma gibi etkinlikler sunularak manevi bir atmosferde bilgilendirici ve moral motivasyon desteği sağlanmaktadır.[236]

Ayrıca burada gerçekleştirilen bu faaliyetler sayesinde cezaevi doğası gereği dış dünyadan izole edilmiş olan bu mekanlarda mahkumların yeniden suç işleme olasılığı azaltılabilir. Bu faaliyetlere katılan, motive olan ve rehabilite olan bireyler, mahkumiyetten sonra sosyal hukuk ve role duyarlı vatandaşlar olabilirler.[237]

Tutuklu ve hükümlülerin topluma yeniden kazandırılmasına ve rehabilitasyon sürecine katkısı olan cezaevi dini faaliyetlerinin amacının, "tutuklu ve hükümlülere dini ve ahlaki bilgiler vermek, elde edilen bilgileri düzeltmek" olduğu ilgili mevzuatta belirtilmektedir. Ayrıca müftülüğün din ve manevi moral hizmetlerini yerine getirmekle görevlendirdiği personele de 'dini/manevi danışman' denmektedir.[238] Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin, belirtilen amaç ve hedeflere de yansıdığı üzere, hükümlülere yönelik teorik ve uygulamalı danışmanlık ve ibadet hizmetlerini ve tutukluların ahlaki gelişimlerini ve isteğe bağlı olarak manevi danışmanlık hizmetlerini yürüttükleri görülmektedir.

2.4.3. Çocuk Esirgeme Kurumları ve Yetiştirme Yurtları

Çocuk yuvaları, 0 ila 12 yaş arasındaki savunmasız çocukların fiziksel, eğitimsel ve psikososyal gelişimini destekleyen sosyal hizmetler tarafından işletilen yatılı hizmet kurumlarıdır. Yetiştirme yurtları ise 13-18 yaş arasındaki çocukların barınma ve geçim ihtiyaçlarını karşılamak, içinde yaşadıkları topluma faydalı birer birey olmalarını ve kariyer sahibi bir hayat sürdürmelerinin sağlamak amacıyla kurulan sosyal hizmet

---

[236] "Manevi Danışman (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardı", 200-203.
[237] "Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 27. 07. 2007 tarih ve 46/1 nolu genelge, 2. Bölüm, 2. Madde" (Erişim 08 Eylül 2022).
[238] "10.02.2011 tarihli Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında Tutuklu ve Hükümlülerin Dini ve Ahlaki Gelişimlerini Sağlamaya Yönelik İşbirliği Protokolü" (Erişim 08 Eylül 2022), 35.

kuruluşlarıdır. Sevgi evleri ise 0-18 yaş arası en fazla 12 çocuğun 3 kişilik odada kalabileceği, tek ailelik ev ortamı şeklinde düzenlenmiş yatılı sosyal hizmet mekanlarıdır.[239]

5 Aralık 1989 tarih ve 12.1/232/1393 sayı ve 27 Temmuz 1989 tarih ve 12.1/166/857 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Daire Başkanlığı'nın 74 sayılı Genelgesi Sosyal Hizmet Çocuk Esirgeme Kurumları din hizmetleri adına ilk girişim olmuştur. Ardından gelen dini söyleşiler vb. bu programların uygulanmasıyla birlikte 1992 yılında bu girişimler son bulmuştur. Daha sonra, 1996'da SHÇEK (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu) Genel Müdürlüğü' nün yeni yazısı, çocuklar ve gençler için dini dersleri ve konferansları yeniden başlatmıştır.

26 Şubat 2007'de SHÇEK Genel Müdürlüğü ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın toplum üzerindeki nüfuzunu artırmak için yeni bir protokol imzalandı. Bu protokolün amacı, alanlarında uzman ve ilahiyat mezunu olan personelin, başvuru yapacak adayların "*Türk örf, adet, gelenek, inanç ve millî duygulara riayet eden ve özgüvenli, Atatürk'ün düşüncesine ve Atatürk ilke ve inkılaplarının değerlerine uyan insanları seven ve sayan"* gibi niteliklere sahip olmalarını sağlamaya yardımcı olmasını amaçlamaktadır.[240]

2007 yılında imzalanan protokol SHÇEK'e ait bakanlığın adını değiştirmesi sonucu, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında 26 Ekim 2011 tarihinde imzalanan yeni protokol ile yürürlükten kaldırılmıştır.[241]

Sosyal kurumlarda ailesiz büyüyen çocuklar, diğer çocuklar gibi aynı ev ortamında büyüyemedikleri için anne baba sevgisinden yoksun kalırlar. Ayrıca ailede manevi duygularını, sevinçlerini ve üzüntülerini paylaşabilecekleri aile bireylerinin olmaması manevi danışmanlık ve rehberlik hizmet alanındaki çocuklar için özel bir sorundur. "Bu hizmetin sağlanmasındaki en önemli unsurlardan biri, çocuk ve ergenlerin dini bilgileri doğru kaynaklardan öğrenmeleri için fırsatlar sağlamaktır." Bunun nedeni, sağlıklı

---

[239] Asude Coşkunsever, *Sosyal Hizmet Kurumlarında Dini Danışmanlık ve Rehberlik (Yetiştirme Yurdu & Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezi Örneği)* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 35.
[240] Mollaoğlu, *Hastane Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım New York Sağlık Din Görevlisi Örneği*, 47-48.
[241] Saadettin Özdemir, "Dînî Sosyal Hizmetlerin Temelleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2012/25 (01 Şubat 2012), 206.

programlanmış din eğitiminin, dini gelişim üzerinde olumlu bir etkiye sahip olması ve dini duyguların yanlış bilgilerle tahrif edilmesini önlemesidir. Ayrıca manevi alemde hissettiği boşluğu, asli kaynaktan doğru bir şekilde doldurma fırsatı yakalar.[242]

Yeni imzalanan protokol, aile sorunlarının tespiti ve bu sorunların çözümüne yönelik danışmanlık hizmetlerinin verilmesi, ortak seminerler düzenlenmesi ve eğitim programlarının hazırlanması, aile değerlerinin korunması, aile ayrılığına yol açan faktörler, milli ve dini günlerde ahlaki, dini ve milli duyguların oluşmasına yönelik etkinlikler düzenlemek, ibadetlere katılıma yardımcı olmak gibi maddeler içermektedir. Bu tarih sonrasında yine 2018 yılında benzer hedeflerle yeni bir protokol oluşturulmuştur.

Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, kapsamlı bakım hizmetleri çerçevesinde, bakıma muhtaç engelli çocuklar başta olmak üzere çocukları korumaya yönelik ve sosyal olarak işlevsellik kazandırma adına her türlü manevi destek, rehberlik, refakatçi, destekleyici güçlendirme ve teselli etme gibi sosyal hizmetlerin temel işlevlerini yerine getirerek, kalben onları huzurlu ve mutlu kılmaktır.[243]

Görüldüğü gibi bu alanın da manevi danışmanlık adına ne kadar önemli olduğu yapılan faaliyetler, protokoller ve beklentiler yoluyla bir kez daha ortaya çıkmıştır. Aileden yoksun, toplumsal manada az olan bir topluluk ferdi olmak bu yavrularımıza elbette ki manevi yönden destek sağlamayı gerektirecek, bir manevi yoldaşa ihtiyaç duyacaktır. Bunun da sağlanması en başta devletin ve kurumların bir görevidir. Mevcut uygulamaların da artarak devam edeceği ifade edilmektedir.

2.4.4. Huzurevleri

Yaşlılık; kişide bazı fiziksel ve zihinsel yeteneklerin zayıflaması veya kaybolması nedeniyle birçok hastalığın ortaya çıktığı aşamadır. Fiziksel sorunların yanı sıra işten emeklilik, çocuklardan uzak kalma, sevdiklerini kaybetme gibi çeşitli nedenlerle psikososyal sorunların ortaya çıktığı dönemdir.[244] Bir kişinin yaşlı olarak kabul edilmesi

---

[242] *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu: 30 Mart - 01 Nisan 2012* (Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 467-468.
[243] Kesgin - Erdem, "Türkiye'de Manevi Destek Hizmetlerinin Kurumsallaşması", 73.
[244] Ayten vd., *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Cilt*, 2018, 1/233.

için 55 yaşında veya daha büyük olması gerekir.[245] Diğer kaynaklarda 65 yaş ve üstü iken, bu sınır Amerika Birleşik Devletleri'nde 1960 ve sonrasında doğanlar için 67 yaşa çıkarılmıştır. Birçok ülkede sınır 65 yaş ve üstü olarak tanımlanmasının temel nedeni, insanların bu yaşta emekli olması ve bu yaştan sonra toplum ve sağlık hizmetlerinden yararlanmaya başlamasıdır.[246] Yaşlı, sağlık sorunu olan veya başkalarından yardıma ihtiyacı olan "özel bakım yaşlısı", "sağlıklı yaşlı" ise akıl ve ruh sağlığı yerinde, başkalarının yardımına muhtaç olmayan ve bağımlı olmayan kişi olarak tanımlanmaktadır.[247]

SHÇEK'e bağlı, belediye, özel, vakıf, dernek ve azınlıklar gibi farklı kuruluşlara bağlı huzurevleri bulunmaktadır. Farklı statülerinden dolayı dini eğitimlerinde de farklılıklar olabilir. Bazı kuruluşların maliyeti nedeniyle veya ihtiyaç görmedikleri için manevi desteği yoktur. Dolayısıyla bu alanda manevi destek hizmeti vermek zordur.[248]

Diyanet İşleri Başkanlığı ile SHÇEK arasında imzalanan protokole göre din hizmetleri huzurevlerinde de uygulanmaktadır. Bu protokole bağlı olarak, hepsi olmasa da bazı huzurevleri dini gün ve gecelerde çeşitli etkinlikler düzenlemektedir. Huzurevlerinde her türlü manevi eğitim ve faaliyetler ASHB (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı) ile DİB arasında düzenlenen protokollere göre yürütülür. Bu nedenle huzurevlerinde yürütülen tüm manevi eğitim, uygulama ve araştırmalar ASHB tarafından geliştirilen protokollere dayanmaktadır. Bu durum sadece ASPB bünyesindeki huzurevleri için geçerlidir. Diğer statüdeki huzurevleri bu protokolden yararlanamamaktadır.[249]

Yaşlılara yönelik manevi destek hizmetleri, yaşlıların manevi ihtiyaçlarını karşılayarak onların esenliğine katkıda bulunan dini ve manevi uygulamalarla ilgilenir. Örneğin, bireyleri etkin bir şekilde dinlemek, geniş katılımlı programlarda dini gün ve geceleri değerlendirmek, dini tartışmalar düzenlemek, dini mekanları ziyaret etmek gibi uygulamalar vardır.[250] Özdemir'e göre katalizör görevi görecek[251] bu ve benzeri

---

[245] Kolektif, *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi* (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016), 188.
[246] Sefa Saygılı, *Yaşlılık Psikolojisi* (İstanbul: Elit Yayınları, 2010), 17-18.
[247] Kolektif, *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi*, 188.
[248] Özdemir, "Dînî Sosyal Hizmetlerin Temelleri", 207.
[249] Kesgin - Erdem, "Türkiye'de Manevi Destek Hizmetlerinin Kurumsallaşması", 74.
[250] Şeref Göküş - Zahide Yılmaz, "Huzurevlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmeti Verecek Bir Personelde Bulunması Gereken Vasıflar", *Bilimname* 48 (31 Ekim 2022), 28.
[251] Özdemir, "Dînî Sosyal Hizmetlerin Temelleri", 199.

uygulamalar yaşlıların sosyalleşme ve rehabilitasyon süreçlerine olumlu katkı sağlamaktadır.

Türkiye'nin 55 ilinde yaklaşık 20.000 yaşlı bu hizmetlerden yararlanmaktadır. Bu doğrultuda müftülüklerle ortaklaşa hazırlanan programlar çerçevesinde ziyaretler, görüşmeler, istişare faaliyetleri, dualar ve ibadetler gerçekleştirilmektedir. İftar davetleri, dini açıdan önemli gün ve gecelerdeki manevi programlar, huzurevi ziyaretleri, özellikle Ramazan dönemlerinde düzenli aralıklarla yapılmaktadır.[252] Bu faaliyet ve hizmetler yaşlıların inanç, sevgi, ilgi, ahlak, güven ve huzur gibi manevi ihtiyaçlarının karşılanmasında çok önemli rol oynamaktadır.

Ayrıca 2021 yılında yayınlanan Din Hizmetleri Faaliyet Raporunda da huzurevleri ile alakalı şu ifadelere yer verilmiştir:

> "28 Ocak 2021 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli Hizmetleri Genel Müdürlüğü işbirliğiyle hazırlanan ve resmi Youtube internet sitesinde yayınlanan 'Huzurevi Sakinleri Manevi Destek Programı'na katılınmış ve yaşlılara "İnsanlığın Yaratılış Amacı ve Kulluk Bilinci" konuları işlenmiştir.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Engelli ve Yaşlı Bakım Hizmetleri Genel Müdürlüğü iş birliğinde 18 Şubat 2021 tarihinde "Huzurevi Sakinleri Manevi Destek Programı"na "Regaip Kandili, Allah'a ve Resulüne Gönülden Bağlılık" üzerine bir sohbet ve video konferansla Kuran-ı Kerim okuyarak, dini musiki ve dualarla kapanış yapılmıştır. Programa bakanlığa bağlı 81 ilden özel statülü huzurevleri katılmıştır."[253] Tüm bunlar DİB tarafından huzurevlerinde manevi danışmanlık faaliyetlerinin devam ettiğini göstermektedir.

2.4.5. Aile ve Dini Rehberlik Büroları (ADRB)

Aile ve Dini Rehberlik Merkezi, 2003 yılından bu yana aileden kaynaklanan toplumsal sorunlara dini kaynakları kullanarak koruyucu ve önleyici çözümler bulmak amacı ile

---

[252] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2016), 64-65.
[253] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2021), 159.

hizmet vermektedir.[254] Bu hedef doğrultusunda DİB ile ASPB arasında 2008 yılında imzalanan işbirliği protokolü 2011 yılında güncellenmiştir. Bu protokolün öncelikli amacı, aile yapılarını ve değerlerini korumak, aileleri güçlendirerek gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarmak, aileleri ve bireyleri tehdit eden konularda toplumu duyarlı hale getirmektir. Aileler, engelli bireylerin farkındalığını artırarak ve sosyal destek sistemlerini güçlendirerek, her yaştan ailenin, kadının, çocuğun, erkeğin sorunların çözümüne bilinçlenerek katkıda bulunabilmesi için koruyucu ve önleyici sosyal hizmetlerin etkinliğini artırmaktır.[255]

Aile ve Dini Rehberli Büroları, aile ile ilgili Kur'an ve Sünnet'e dayalı sahih dini bilgilere dayanmaktadır. Toplum içinde bir aile olarak sorumluluklarının bilincinde olan, güçlü bireylerden oluşan sağlıklı bir aile yapısı oluşturmak ve sürdürmek; amaç, zaman değiştikçe aileleri ve aileleri tehdit eden sorunların çözümüne katkıda bulunmaktır. Aile ve Dini Rehberlik, kurulduğu 2003 yılından bu yana 81 il ve 407 ilçe müftülüğüne bağlı olarak yaş ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin toplumun her kesimine güven, sevgi ve samimiyetle hizmet vermeyi amaçlamaktadır.[256]

Aile ve Dini Rehberlik Ofislerinin Kuruluş Amacı: *"Sağlam bir temel üzerinde bir aile birimi inşa etmek ve sürdürmek için manevi danışmanlık ve rehberlik sağlamak"* olarak tanımlanmıştır. Aile ve Dini Rehberlik Bürosu, bu amacın bir ön koşulu olarak, halkın sorularını yanıtlamakta ve sorunların çözümü konusunda yol göstermektedir. Aile ve Dini Rehberlik Merkezleri, özellikle vaiz personel olmak üzere profesyonel bir kadroya sahiptir ve telefon, e-posta veya özel görüşmeler yoluyla insanların sorularını yanıtlamak ve sorunlarına çözüm bulmak için çaba göstermektedir. Danışanlarla yapılan görüşmelerde mahremiyet sınırlarına uyulur, muhatap büyük bir dikkatle, yargılamadan ve eleştirilmeden dinlenir ve dini bilgiler ışığında çözümler geliştirilir. Başvuru yapan vatandaşlar, aile ve dini danışmanlık dışında sorunlarına en sağlıklı şekilde çözüm bulmak için uygun kurumlara yönlendirilmektedir. Bu bağlamda 2019 yılında bürolarda 22.086 vatandaştan gelen ailevi soru ve sorunlar değerlendirilmiş, yanıtlanmış ve

---

[254] "Sosyal Hizmet Kurumlarında Dinî Danışmanlık Manevi Destek Faaliyetleri (2018)" (Erişim 05 Eylül 2022).
[255] "26.10.2011 Tarihli Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında İşbirliği Protokolü" (Erişim 04 Eylül 2022).
[256] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2019), 114.

çözümler geliştirilmiştir. 2018 yılı verilerine kıyasla bürolara yapılan başvuru sayısı yaklaşık 8 bin artmıştır. ADRB'ye başvuru bilgileri DİBBYS/DHYS' nin "Karteks" sekmesindeki forma işlenir. Yukarıdaki sisteme kayıt olurken "Gizlilik İlkeleri" gereğince hiçbir kişisel bilgi kaydedilmemektedir.[257]

Aile dini danışmanlığı ve rehberliği alanında çalışan personelin cinsiyet dağılımının tek tip olmadığı dikkat çekmektedir. Din Hizmetleri Faaliyetleri 2016 yılı Raporu'na göre bürolarda 677'si erkek, 1.356'sı kadın olmak üzere 2.333 din görevlisi görev yapmaktadır. Bu çalışanların 935'i vaiz, 819'u Kur'an Kursu Öğreticisi, 156'sı İHL mezunu, 58'i uzman ve 65 “diğer” personeldir. Unvan dağılımına bakıldığında aile danışma ve rehberlik merkezlerinde çalışan personelin din ve ilahiyat alanlarında uzmanlığa sahip olduğu görülmektedir. Başkanlık görüldüğü gibi bu büro personellerini kendi bünyesinden seçmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi, manevi danışmanlar dini kökenli soruları yanıtlar, ilgili alanlara yönlendirir ve Aile Dini Danışmanlık Bürosu ile iletişime geçenlere telefon ve e-posta yoluyla hizmet verir. Aile dini rehberlik ve danışma büroları, modernleşme, değişen aile yapıları, aile içi iletişimin zayıflaması gibi gündemdeki örf ve adetlerin erozyona uğraması ile mücadele için hizmet vermeye devam etmektedir.

Aile ve sosyal hizmetler alanında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti gerektiren konular şu şekilde sıralanabilir:

- Evliliğe Hazırlanmada MDR
- Kısırlık ve İşlev Bozukluğu Gibi Cinsel Sorunlarla İlgili MDR
- Aile Planlaması ve Evlat Edinme Konusunda MDR
- Çocuklara İsim Verilmesi Hakkında MDR
- Aile İçi Geçimsizlik Durumlarına Yönelik MDR
- Ailedeki Şiddete Yönelik MDR
- Ensest İlişki Konusunda MDR
- Dağılmış Ailenin Çocuklarına Dair MDR

---

[257] “Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları” (2019), 114.

- Ölüm veya Boşanma Sebebiyle Yalnız Eşe MDR
- Engelliler ve Ailelerinin Sorunları Hakkında MDR
- Ailede Bulunan Hasta ve Bakıma Muhtaçlara Yönelik MDR
- Kumar Alışkanlığı Olanlara Yönelik MDR
- Alkol ve Madde Bağımlılığı Olanlara Yönelik MDR
- Sokak Çocuklarına Yönelik MDR
- Cinsel İstismara ve Tecavüze Uğrayanlara Yönelik MDR
- İntiharlara Yönelik MDR
- Beklenmedik, Ani Ölümler Karşısında MDR
- Suçlulara Yönelik MDR
- İşsizlik Sıkıntısı Yaşayanlara Yönelik MDR
- İflas Gibi Ani ve Büyük Maddi Kayıp Yaşayanlara Yönelik MDR
- Ağır Borç Sıkıntısı Altında Kalmışlara Yönelik MDR
- Fakirlik Sıkıntılarına Yönelik MDR
- Olağanüstü Hallerde ve Felaketlerde MDR.[258]

Bu maddelere başka maddeler eklemek de mümkündür. Hatta denilebilir ki, manevi danışmanlık ve rehberliğin en kapsamlı alanlarından ve belki de en önemlilerinden biri de aile ve sosyal hizmetler alanıdır. Çünkü aile toplumların temelini oluşturmaktadır. Buradaki bozulmalar da iyi yönde oluşumlar da topluma mal olacaktır.

2.4.6. Engellilere Yönelik Çalışmalar

Engelli insanlara yönelik faaliyet ve hizmetler Anayasa'nın 42, 50 ve 61. maddelerine dayanmaktadır. Bu maddeler kapsamında, ilgili kurumlar engelli vatandaşlara eğitim, istihdam ve sosyal yardım hizmetlerinin sağlanmasından sorumludur. DİB, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Engelliler Genel Müdürlüğü bu kurumlardan biri

---

[258] Söylev, *Türkiye'de Dini Danışma ve Rehberlik - Alanları, İmkanları ve Yöntemleri (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*, 146.

olarak sayılan müdürlüklerden temsilcileriyle Başkanlık 2 Kasım 2015 tarihinde 'Engelli Hizmetleri Çalışma Grubu'nu kurmuştur. Bu grubun amacı, olumsuz etkisi olabilecek her türlü deneyimlerle başaçıkmaya yardımcı olmak diye belirlenmiştir. Ayrıca engelliler dini vecibelerini yerine getirme isteklerini artırarak, dini vecibelerden muafiyet duygusu içinde izole edilmek yerine sorumluluk sahibi bireyler haline gelebilir ve özgüven kazanabilirler. Bu onlara sadece bir eğitim vermekle kalmaz, aynı zamanda sosyal hayata katılmaları için manevi ve dini alemlere olan güvenlerini de güçlendirir. Bu doğrultuda dernekler ile birlikte yaptığı çalışmalar ve bilinçlendirme vaazları, konferanslar ve eğitimlerle sadece engellileri değil toplumun tüm kesimlerini bilgilendirmek için bu hizmetleri sürdürmektedir.[259]

Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020 yılında yayınladığı yıllık raporunda engelli vatandaşlara yönelik manevi danışmanlık hizmetleri hakkında şunları söylemiştir:

Başkanlık, toplumumuzda engellilerin farkındalığını ve duyarlılığını artıracak, engelli kardeşlerimizin dini görevlerini daha kolay yerine getirmelerine, birçok avantajdan yararlanmalarına yardımcı olmak ve ibadete daha etkin katılmalarına yardımcı olacak hizmetler sunmaktadır. Bu bağlamda; engellilerin manevi gelişimlerine katkı sağlamak için eğitim teşvik edilmeli, dini vecibeleri yerine getirme motivasyonu artırılmalı, yaşam koşulları iyileştirilmeli ve engellilerin toplum içinde barışçıl, olumlu ve etkili olmaları teşvik edilmelidir. Rollerin yerine getirilmesini sağlamak için çeşitli faaliyetler yürütülmektedir. DİB'in engellilere yönelik hizmetleri arasında camilere ve Kuran kurslarına erişilebilirlik ve ulaşılabilirliğin sağlanması, işaret diliyle vaaz okunması, özel görüntülü ve sesli yayınların hazırlanması gibi faaliyetlerde yer almaktadır.

Müftülüklerin de yardımıyla farklı engelli gruplarına özel Kur'an-ı Kerim ve dini bilgi kursları düzenlenmiş ve işaret dili, Braille Alfabesi gibi özel eğitim almış din görevlileri görevlendirilmiştir. Sömestr tatilinde ülkenin dört bir yanından seçilen çeşitli engelleri olan 100 öğrenciye umre programı düzenlenmiştir. Ramazan ayı boyunca Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve ilgili Sivil Toplum Kuruluşu (STK) temsilcilerinin katılımıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nda iftar programı düzenlenmiştir.

---

[259] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2017), 64-65.

Engelli ve başarılı kişiler için ülke genelinde ödüllü 'Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Yarışması' umre yarışması düzenlenmiştir. Türk Hava Yolları ve Türkiye Diyanet Vakfı himayelerinde 2017'de 150, 2018'de 134 ve 2019'da 180 olmak üzere toplam 464 engelli ve refakatçinin katıldığı 10 günlük umre programı gerçekleştirilmiştir.

Türk İşaret Dili ve Dini Kavramlar Sözlüğü, http://engelsiz.diyanet.gov.tr" adresi ile Hizmete başlamıştır. Nüfusu 50.000 ve üzeri olan ilçelerde engelli hizmet ve faaliyetlerine daha fazla kişinin ulaşabilmesi için ilçe koordinatörleri atanmaktadır. Ayrıca engellilere yönelik hizmetlerin koordinatörü olarak çalışan personel için düzenli olarak yıllık hizmet içi kursları düzenlenmektedir.

Vaaz ve hutbeler işaret diline çevrilerek sunulmuştur. Yine her Cuma günü Diyanet'in televizyon ekranlarında hutbe ve vaazlar işaret diline çevriliyor. Ayrıca görme engelli vatandaşların istek üzerine vaaz dinleyebilmesi için sesli hutbe arşivi oluşturulmuştur. Başkanlıkça hazırlanan hutbeler seslendirilerek Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün internet sitesinde yayınlanmakta ve kamuoyuna duyurulmaktadır.[260]

Benzer şekilde 2021 raporunda da engelliler ve ailelerine yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin bu yıl 162'si il koordinatörü ve 973'ü ilçe koordinatörü olacak şekilde toplam 1.135 engelli koordinatörünün rehberliğinde devam ettiği bildirilmiştir. Engelli ve ailelerine yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik projesi kapsamında yıl boyunca yapılan faaliyetlerin programına ilişkin veriler aşağıdaki gibidir:

• 30.097 katılımcı ile 1.525 engelli-camii buluşması düzenlendi.

• 927 kişiye ulaşmaya vesile olan 31 bilgi yarışma müsabakası yapılmıştır.

• 12.384 kişiye hizmete vesile olan İşaret dili ile hutbeler sunulmuştur.

• 2179 manevi danışmanlık hizmeti kapsamında 58.109 kişiye hizmet sunulmuştur.

• 267 seminerle 9.978 kişiye ulaşılmıştır.

• 2.160 ziyaretle 11.999 kişiye ulaşılmıştır.

---

[260] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2020), 234.

Yıl boyunca ortalama 6.500 etkinlikle engelli vatandaşlardan tahmini 146.700 kişi bakım almıştır. Başkanlık engelli koordinatörleri ve vatandaşlarla düzenli olarak online toplantılar yapmaktadır.[261]

2.4.7. Öğrenci Yurtları

DİB, 2015 yılında Gençlik ve Spor Bakanlığı ile işbirliği anlaşması imzalamıştır. Bu protokol kapsamında, iki kurumun KYK yurtları bünyesinde manevi danışmanlık hizmeti verebilmek için gerekli altyapıyı sağlamak üzere birlikte çalışması kararlaştırıldı. 2016 yılı Din Hizmetleri Faaliyet Raporu'nda Ramazan ve yaz kamplarının düzenlenmesi, özel gün ve gecelerin kutlanması, KYK yurtlarında manevi ve dini danışmanlık hizmetlerinin verilmesi gibi gençlere yönelik faaliyetlerden bahsedilmektedir. 81 ildeki KYK yurtlarında 207 kişi çalışıyor. 2016 yılı Şubat ve Eylül aylarında iki günlük bir eğitim gerçekleştirilmiştir. Ancak hizmet altyapı sorunları ve yeniliği nedeniyle hızlı bir şekilde gelişememiştir.[262]

Türkiye'deki üniversitelerde organize manevi danışma ve rehberlik merkezleri bulunmadığından uygulamalı araştırma hala yaygın değildir. Balıkesir Üniversitesi Psikiyatri ve Psikolojik Danışmanlık Uygulamalı Araştırma Merkezi / BAÜN-MADMER, halen bir kamu ve özel üniversitenin MDR alanında ilk ve tek araştırma merkezi ve emmuz 2014 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan yönetmelikle Balıkesir Üniversitesi'ne bağlı bir merkezdir.[263] Balıkesir Üniversitesi Psikiyatri Danışmanlığı Topluluğu/BAÜN-MAPDAT adlı bir öğrenci topluluğu da kurulmuş ve Merkez ile birlikte çalışmaktadır ve başkanlığını 2014-2021 yılları arasında Din Psikoloğu Mustafa Koç yapmıştır. Yine din psikoloğu Mustafa Koç'un 2015 yılından 2021'e kadar akademik olarak danışmanlığını yürüttüğü bu öğrenci topluluğu ve yukarıda bahsedilen araştırma merkezinin uzmanlığa dayalı akademik çalışmaları, Türk üniversitelerinde

---

[261] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2021), 287.
[262] Baygeldi, "Manevi Danışmanlık Uygulaması: Mevcut Durum ve Öneriler", 25.
[263] "bkz. Resmi Gazete. (2014a). Balıkesir Üniversitesi Manevi-Psikolojik Danışmanlık Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği. 14 Temmuz 2014 Pazartesi. Sayı: 29060", ts.

araştırma merkezi usulünde manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının başlangıç tarihini sağlaması açısından önem arz etmektedir.[264]

Türkiye'de üniversite yurtlarında ve gençlik merkezlerinde verilen manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, üniversiteli gençlerin dini ve manevi ihtiyaçlarını karşılamakta, manevi ve motivasyonel destek sağlamakta, yaşam felsefesi geliştirmelerine yardımcı olmakta, üniversite ortamına psikososyal uyumu teşvik etmektedir. Sistem, dini inançların kriziyle ilişkilidir. Bu, kimlik sorunlarını çözmeye yardımcı olmayı amaçlayan bir saha çalışmasıdır.[265]

Diyanet'in Gençlik Çalışmaları, cami dışı din hizmetleri modeli olarak MDR hizmetleri çerçevesinde DİB tarafından yürütülen uygulamalı projelerden biridir. "Dinî pedagoji" anlayışı vurgulanarak Diyanet İşleri Başkanlığı lisans öğrencilerine yönelik manevi danışmanlık ve rehber hizmetlerinin tarihçesi "I.Dönem-[2013-2014]" ve "II.Dönem-[2015- …]" şeklinde incelenebilir. (Ayrıca dönem lerin kronolojisi için bkz. Şekil-1).[266]

Şekil-1:

Kurumsal aşamaların kronolojisi.[267]

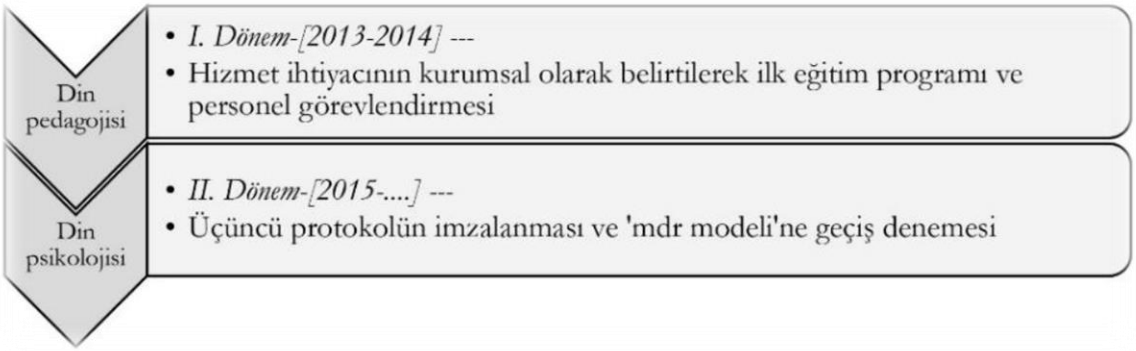

[264] Mustafa Koç, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Öğrenci Yurtları ve Gençlik Merkezlerindeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (2013-2021): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi", *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 3 (30 Haziran 2021), 147.
[265] Koç, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Öğrenci Yurtları ve Gençlik Merkezlerindeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (2013-2021)", 148-149.
[266] Koç, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Öğrenci Yurtları ve Gençlik Merkezlerindeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (2013-2021)", 149.
[267] Koç, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Öğrenci Yurtları ve Gençlik Merkezlerindeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (2013-2021)", 150.

[a]- *I. Dönem Çalışmaları-[2013-2014]:* Bu dönemde KYK Genel Müdürlüğü'ne bağlı üniversite yurtlarında kalan üniversite öğrencileri için ilk adımlar atılmış ve "Din Pedagojisi" yaklaşımına dayalı bir eğitim programı hazırlanmaya başlanmıştır. Bu süreç aynı zamanda KYK ile DİB arasındaki işbirliğinin de başlangıcı sayılabilir. Bu kapsamda 18 Haziran 2013 ve 28 Kasım 2013 tarihlerinde imzalanan iki ayrı işbirliği anlaşması, Genel Müdürlüğe bağlı pansiyonlarda DİB'in personelinin Kur'an-ı Kerim öğretimi ve eğitimini ele almaktadır.[268]

[b]-*II. Dönem Çalışmaları*-[2015-…]: Diyanet İşleri Başkanlığı ve Gençlik ve Spor Bakanlığı arasında 26 Şubat 2015 tarihli 3. Protokol ile gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, Kuran, din ve değerler eğitimi hayata geçirilmiştir. Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından kurulan tüm yaz kampları ile Kredi ve Yurtlar Kurumu'nun öğrenci yurtlarına yukarıdaki usullere göre personel alımı yapılmaktadır. Ayrıca bu tarihte yukarıda anılan Protokole istinaden Diyanet İşleri ve Gençlik Çalışmaları Başkanlığı'nın 24 Ocak 2018 tarih ve 65752239-010.04-E.10079 sayılı onayı ile "Diyanet İşleri Başkanlığı Gençlik Çalışmaları" başlıklı bir Yönerge yürürlüğe girmiştir. Cumhurbaşkanlığı yönetim sistemine geçiş, bazı yasal değişikliklerle yeni bir protokol imzalanmasını gerektirdiğinden, DİB ile Gençlik ve Spor Bakanlığı arasında 9 Aralık 2019 tarihinde 4. Protokol imzalanmıştır.[269]

Bu dönemde Diyanet'te gençlik araştırmalarına yönelik ideal bir yapılandırılmış yaklaşım bulunmamakla birlikte, özellikle 2018 yılında yürürlüğe giren yönerge ve 2019 yılında imzalanan nihai protokol, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin tanımına, amaçlarına ve ihtiyaçlarına giriş yolu açmıştır. Öğrenci yurtları, gençlik merkezleri vb. MDR kavramı tanıtıldı. Akabinde, 7 Mayıs 2020 tarihinde Başkanlık onayı ile yürürlüğe giren 340105 sayılı Yönerge'nin 3. maddesi, bu fıkrada yer alan "manevi danışmanlık ve din hizmetleri" ibaresini "manevi danışmanlık ve rehberlik" olarak değiştirmiştir. "Manevi gelişim" kavramı, 2015 Protokolü'nde ek bir özellik olarak kullanılmış, ancak birincil bir özellik olarak kullanılmamıştır. 2018 yılında DİB tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe giren yönerge, teorik düzeyde "manevi

---

[268] Koç, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Öğrenci Yurtları ve Gençlik Merkezlerindeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (2013-2021)", 150.
[269] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2019), 163. (bkz. Gençlik ve Spor Bakanlığı İle Diyanet İşleri Başkanlığı İşbirliği Protokolü 09.12.2019).

danışman, manevi danışmanlık ve dini rehberlik" kavramına vurgu yapmıştır. 2018 yılı iç yönergesi ile KYK kurumlarında manevi danışman olarak görev yapan DİB personelinin iş tanımı ve çalışma koşulları ile ilgili mevcut beklenti ve ihtiyaçların karşılanması için önemli gelişmeler sağlanmıştır. Özetle bu dönem, Türkiye'de üniversite yurtlarında ve gençlik merkezlerinde "dinî psikoloji" anlayışına dayalı manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının temellerini atmıştır.[270]

DİB, Gençlik ve Spor Bakanlığı ile imzaladığı işbirliği anlaşması kapsamında 2015 yılından itibaren KYK Genel Müdürlüğü yurtlarında kalan öğrencilere manevi ve dini danışmanlık hizmeti vermek için personeller görevlendirilmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda olumlu geri bildirimler alınmış ve bu işi nitelik iyileştirmeleri ile sürdürmeyi gerekli kılmıştır. İhtiyaç ve gereksinimler göz önünde bulundurularak bu hizmet 2018 yılında Türkiye Diyanet Vakfı öğrenci yurtlarına, 2019 yılında kısmen Diyanet Gençlik Çalışma Merkezlerine genişletilmiş ve Gençlik Koordinatörlüğü Sistemi'ne uyarlanmıştır, diye ifade edilmiştir.

2019 yılında gençlere manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti vermek üzere 488 erkek, 254 kadın olmak üzere toplam 742 personel görevlendirilerek KYK yurdunda 711, TDV yurdunda 19, Diyanet Gençlik Çalışmaları merkezinde 12 kişi yerleştirildi. Bahsedilen personelin 290'ı din görevlisi, 221'i Kur'an kursu öğreticisi, 208'i din hizmetleri uzmanı, 22'si vaiz, ve 1'i öğretmendir.[271] 2021 yılında da görevlendirilen personel sayısı 890 kişi olarak bildirilmiştir.[272]

2.4.8. Bağımlılara Yönelik Çalışmalar

DİB, 2014 yılında Yeşilay ve 2016 yılında AFAD ile protokoller imzalamıştır. Bu hizmetler bağımlılık, kaza ve doğal afetler gibi kriz durumlarıyla baş etmede manevi ve dini referanslar oluşturmak için oluşturulmuş olup, personel alımı, eğitilmesi organizasyonu ve altyapısının oluşması sürecinde olduğu söylenebilir.[273]

Yeşilay, AMATEM (Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi), TÜBİM (Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi), UMTK (Uyuşturucu ile

---

[270] Koç, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Öğrenci Yurtları ve Gençlik Merkezlerindeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (2013-2021)", 151.
[271] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2019), 152.
[272] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2021), 171.
[273] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2017), 25.

Mücadele Teknik Kurulu) gibi uyuşturucu, kumar ve teknoloji bağımlıları, alkol ve uyuşturucı maddelerle ilgili araştırma yapan kuruluşlarda eğitim organizasyonlarına Başkanlık çalışanları da aktif olarak katılmaktadırlar. Bu kapsamda 2016 yılı Umre programına AMATEM'de tedavi gören bakıma muhtaç 50 vatandaş katılmıştır. Ayrıca 2015 yılında 81 ilden 86 din görevlisinin katıldığı "Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı" düzenlenmiştir. DİB, din eğitimi çerçevesinde de manevi destek sağlamaktadır. 2014 yılında Yeşilay ile imzalanan protokol ile bağımlılara yönelik manevi ve dini destek hizmetleri yaygınlaştırılarak devam etmektedir.[274]

Bağımlılıkla alakalı yapılan MDR hizmetleriyle ilgili Diyanet İşleri Başkanlığı 2021 hizmet raporunda şunları ifade etmiştir:

Başkanlık, bağımlı ailesi ve sevdikleri dahil olmak üzere bağımlı faaliyetlerini Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 58. maddesi, 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunun 7. maddesi ile Başkanlığın Çalışma Usul ve Esasları çerçevesinde devam ettirmektedir. Diyanet İşleri. Ayrıca bağımlılıkla mücadele çalışmalarında Yüksek Mahkeme kararına istinaden hazırlanan "Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2019-2023" dikkate alınmaktadır. Bu bağlamda, son yıllarda Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Adalet Bakanlığı ve Türkiye Yeşilay Derneği işbirliğiyle yürütülecek bağımlılık kontrol projelerini uygulamak için bir protokol imzalanmıştır. İlgili kurum ve kuruluşlarla etkin ve verimli bir şekilde işbirliği yapmak, farkındalık, koruma, önleme, tedavi ve sosyal uyum açısından bağımlılıkla mücadele hizmetleri, 81 İl Müftülüğü ve İlçe Müftülüklerinde ihtiyaca göre atanan bay ve bayan koordinatörler başkanlığında yürütülmektedir. 2021 yılında 81 il ve 483 ilçede 1.128 koordinatör görevlendirilmiştir.

Bağımlılıkla mücadelede, İnsanları alkol, kumar, tütün kullanımı, uyuşturucu ve teknoloji gibi bağımlılıklardan korumak için vaazlar, hutbeler ve konferanslar aracılığıyla eğitim verilmektedir. Görsel ve işitsel, basılı yayınlarla toplumumuz aydınlatılmaktadır. Gerektiğinde sağlık kurumlarının ilgili birimlerinde MDR hizmetleri verilmektedir.

---

[274] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2016), 72-73.

Bir yandan bağımlılıkla mücadele çabalarında işbirliği ilkesi önemli bir rol oynuyor. Çünkü karmaşık bağımlılık sorunu bu işbirliğini gerektiriyor. Bu kapsamda, mevcut işbirliği protokolleri değişen ve gelişen durum ve ihtiyaçlar gözetilerek güncellenecektir. Ayrıca Başkanlıkla Türkiye Yeşilay Derneği arasındaki iş birliği protokolü de ihtiyaçlar dikkate alınarak 14 Ocak 2021 tarihinde güncellenmiştir.

Ceza infaz ve denetimli serbestlik manevi görevlileri, DİB ile Adalet Bakanlığı arasında imzalanan işbirliği protokolü kapsamında hükümlü, tutuklu ve yükümlülere bağımlılığı önleme hizmetleri sunmaktadır.[275]

Bağımlılıkla mücadele çabaları, düzenli çalıştaylar ve konferanslar yoluyla periyodik olarak değerlendirilmektedir. Bu amaçla 9 Mart 2021 ve 24 Aralık 2021 tarihlerinde bağımlılıkla mücadelede MDR hizmetlerini değerlendiren, bağımlılık kontrol hizmetleri ulusal koordinatörlerinin katılımıyla online bir çalışma gerçekleştirilmiştir.[276] Günümüzde de aynı şekilde bağımlılıkla mücadele konusunda kurumlarla iletişim artarak devam etmektedir.

2.4.9. Göçmenlere Yönelik Çalışmalar

Göçmenler yönelik MDR hizmetiyle ilgili de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından çeşitli yıllarda yayınlanan din hizmetleri raporlarından alınan bilgiler şu şekilde:

Suriyeli mülteciler başta olmak üzere göçmen ailelere "Geçici koruma statüsü" ile dini eğitim hizmetleri, yayıncılık, eğitim, sosyo-kültürel hizmetler, dini ve manevi danışmanlık hizmetleri verilmektedir. DİB ayrıca AFAD, Milli Eğitim Bakanlığı, ASPB ve STK temsilcileri ile ortaklaşa düzenlenen konferanslara da katılmaktadır. Bu kapsamda, mültecilerin yaşadıkları felaketlerle baş etmelerine yardımcı olmak için din eğitimi ve manevi destek yoluyla faaliyetler düzenlenmektedir.[277]

Başkanlık göçmenlere yönelik hizmetlerini yurtiçi ve sınır ötesi hizmetler olarak ikiye ayırmaktadır. Ülkedeki hizmetlerin hedef kitlesi, mevsimlik işçiler, kalıcı yerleşimlerde ve geçici barınmalarda yaşayan göçmenlerdir. Sınır ötesi hizmetler, Fırat Kalkanı, Barış Pınarı ve Zeytin Dalı harekatlarıyla terörden temizlenen güvenli bölgelerde yaşayan

---

[275] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2021), 281-284.
[276] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2021), 286.
[277] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2016), 65-66.

insanlara yöneliktir. 2021 yılında bu hizmetler özellikle göçmen yoğunluğunun yüksek olduğu 24 ilde olmak üzere 81 ilde görev yapan erkek ve kadın 162 koordinatör liderliğinde yürütülmüştür. Ancak bu görevi mevcut görevlerine paralel olarak yürütme çabaları, göçmen nüfusun yoğunluğu, dil sorunları, örf ve göreneklerdeki farklılıklar nedeniyle koordinatörler muhataplarla iletişime geçmeye teşvik ediliyor ve bu konuda bilgi almakta biraz zorlanmaktadırlar. Sınır ötesi güvenli bölgede verilen hizmetlerden sorumlu 11 koordinatör bulunmaktadır.

Başkanlığın tüm hizmet alanlarında benimsediği temel prensiplere ilave olarak göçmenlere yönelik hizmetlerde şu konulara dikkat edilmektedir:

• Başkanlığın hizmet alanında göçmenlerin de olduğunu unutmamak.

• Asırlardır milletimizin mağdurlara, mazlumlara ev sahipliği yapmış, muhacire ensar olmuş asil bir millet olduğunun şuuruyla hareket etmek.

• Göçmenlerimizin ve vatandaşlarımızın birlikte katılacağı camilerde ve Kur'an-ı Kerim kurslarında özel derslere ve eğitimlere ağırlık vermek.

• Göçmen kadınlar, çocuklar ve gençler başta olmak üzere göçmenlerin din hizmetlerinden etkin bir şekilde yararlanabilmeleri için gereken hassasiyetleri göstermek.

• Göçmen çocukları kurslara gitmeye ve Kuran'ı ezberlemeye (hafızlığa) teşvik emek.

• Zararlı ve taciz edici, şiddet ve terör barındıran yapıların hedef grupları içinde bulunan göçmenlerin bu yapılardan korunması için çalışmalar yapmak.

• Göçmenlerle ortak yanımız olan inanç birliği ile yola çıkarak; yüzyıllara yayılan kardeşlik, dayanışma ve dayanışma bağlarımızı güçlendiren konuşma ve eylemlere ağırlık vermek.

• Göçmenlere yönelik yanlış algılardan, küçük düşürücü, ayrımcı söylemlerden ve toplumsal huzursuzluklara yol açabilecek olumsuzluklardan sakınıp ve insanları bu konuda doğru bilgilendirmek.

• Göçmenleri ihtiyaçları konusunda yetkililere yönlendirmek ve onlara gerekli tavsiyeleri vermek.

• Başkanlık olarak toplumsal uyumda önemli bir rol oynandığını göz ardı etmemek.[278]

2.5. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Hz. Muhammed (sas)' in Hastalara Yaklaşımı

Hz. Peygamber (sas)'in hastalara verdiği manevi destek ve danışmanlık hizmetleri binlerce kıssanın içinde saklı bir hazinedir. Ancak bu ve bunun gibi birçok konunun ışığında bu Peygamberlik uygulamalarını bilmek, derlemek, yorumlamak ve anlamak önemlidir.

Peygamberimiz (sas), hasta ziyareti konusunda hiçbir ayrım yapmaksızın herkesi ziyaret etmiştir. Aynı zamanda onlara moral vermiş ve dua etmiştir. Hastalığın başından şifa bulacağı zamana kadar hastalarla ilgilendiği bilinen Hz. Peygamber (sas) özellikle onların ölüm ile alakalı korku ve endişelerini teskin etmiş, hastalıkların geçici ve aynı zamanda da maddi manevi temizleyici olduğunu vurgulamıştır.

Hz. Peygamber (sas)'in hastalara sağladığı "psikolojik" manevi desteğin üç aşamadan oluştuğunu görüyoruz. Birinci aşamada muhatabın psikolojik durumu "dinleme" yöntemiyle analiz edilir, ikinci aşamada psikolojik durumuna göre "konuşarak" hastaya moral verilir ve üçüncü aşamada hasta istenilen yola yönlendirilir. Bu yönteme "tasavvur oluşturma" denilebilir.[279]

Hz. Peygamber (sas) hastalarına muamelesinde ve ziyaretlerinde din ayrımı yapmamıştır. Hatta kendisine hizmet eden Yahudi bir çocuğu ziyaret ettiği, başucunda oturduğu ve Müslüman olmasına yardım ettiği rivayet edilir.[280] Yine Peygamberimiz (sas) hastayı ziyarete önem vermiş ve bununla ilgili de mü'minlere müjde vermiştir. Hz. Ali, Hz. Peygamber (sas)'den naklettiği hadis-i şerifte: *"Hasta kardeşini ziyaret eden bir Müslümana sabahtan akşama 70.000 melek rahmet okur. Akşam ziyarete geldiğinde, 70.000 melek ona sabaha kadar rahmet okur. Aynı zamanda cennette onun için meyveler toplanır,"* diyerek hastaları ziyaret etmeye ve onlara moral vermeye teşvik etmiştir.[281]

---

[278] "Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları" (2021), 237.
[279] Aydın, "Manevi Destek Bağlamında Hz. Peygamber'in Hastalara Yaklaşımı", 252.
[280] İmam Nevevi, *Riyazüs Salihin Ciltli: Tam Metin ve Açıklamalı*, çev. Hanifi Akın (İstanbul: Ensar, 2017), 590.
[281] Nevevi, *Riyazüs Salihin Ciltli*, 260.

Sa'd b. Muaz (ra) yaralandığı dönemde Peygamber Efendimiz (sas) ona, rahatça ziyaret edebilmek için caminin yanına özel bir çadır kurmuştur. Tedavisiyle de Rufeyde isimli bir bakıcı ilgilenmiştir. Hz Peygamber Sa'd'da (akşam) uğrayınca: *"Akşam nasıl oldun?"* Sabah geldiğinde *"Nasıl sabahladın?"* diye sorardı ve durumu hakkında bilgiler alırdı. İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) rivayet ettiği bir habere göre, Sa'd b. Muaz Hz. Peygamber (sas) ile konuşur rahatsız eden haberleri anlatırdı. Bu rivayet Hz. Peygamber'in (sas) hastalara sabah akşam bir bakıcı gibi baktığı ve gece gündüz nasıl geçtiğini sorarak herhangi bir sorunları olup olmadığını öğrendiğini göstermektedir.[282]

Hz. Peygamber (sas) bazı ziyaretinde hastaya, *"Hastalığın nasıl?"* diye sorardı. Hz. Ebu Bekir'in, kızı Hz. Aişe'yi yanağından öpmesi ve *"Nasılsın kızım?"* diyerek halini sorması, hastanın durumunu öğrenmek ve kendisini dinlemek açısından önemlidir. Sahabelerin hasta ziyaretleri sırasında *"Nasıl uyandın?"* diye sormaları başka rivayetlerle de aktarılmaktadır.[283]

Hz. Peygamber (sas), bir arkadaşının hasta olduğunu öğrendiğinde mutlaka onu ziyaret etmeye çalışmış ve her şeyden önce hastanın endişesini gidererek önemli bir şeyinin olmadığını söylemiştir. Sonra hastalığın Allah'ın izniyle bu kişi için (maddi-manevi) bir arınma olduğunu söylemiştir. İbn Abbas, bir Bedevi (أعرابي) hastalandı. Hz Peygamber (sas) onu ziyaret eder ve ona: "Önemli bir şey değil! Allah'ın izniyle (maddi manevi) tertemiz olacaksın" dedi diye rivayet etmiştir.[284] Bu rivayetten, "Hastalığınız, günahlarınıza kefarettir!" gibi bir şey söylemek çıkarılmamalıdır. "Hastalığınız, günahlarınıza kefarettir!" sözü hastalar tarafından "Sen çok günahlar işledin, onların cezasını çekiyorsun!" şeklinde algılanabilir. Hz. Peygamber (sas), birkaç istisna dışında, hastalığın günahlara kefaret olduğunu umumi sohbetlerinde söylemiştir. Bu onun büyük tevazuunu göstermektedir.[285]

Hz. Peygamber (sas) temelde olumsuz konuşmayı, umutsuzluğa kapılmayı, kötü düşünceler beslemeyi sevmezdi. Tam tersine, güzel sözler söylemeyi, umut beslemeyi

---

[282] Garip Aydın, *Ayetler ve Hadisler Işığında Hastalara Manevi Destek* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 234.
[283] Aydın, "Manevi Destek Bağlamında Hz. Peygamber'in Hastalara Yaklaşımı", 253.
[284] Buharî, el-Camiu's-Sahih, (thk. Mustafa Dîb el-Bağa), Daru İbn Kesir, Beyrut, 1987, I-VI, "Merdâ", 10 (V, 2141), 14 (V, 2143), (Nakleden: Aydın, "Manevi Destek Bağlamında Hz. Peygamber'in Hastalara Yaklaşımı", 255.)
[285] Aydın, "Manevi Destek Bağlamında Hz. Peygamber'in Hastalara Yaklaşımı", 255.

ve işleri daha iyi hale getirmeyi severdi. Hz. Enes rivayetinde Peygamber Efendimiz (sas) şöyle buyurmuştur: "*Uğursuzluk yoktur. Ama fa'l* (الْفَأْلُ) *hoşuma gider".* Sahabiler, *'Fa'l nedir?'* deyince, *"Güzel sözdür"* buyurmuştur.[286]

"Resûlullah (sas) hasta bir adamı ziyaret etmek için bir adamın yanına gitti ve *'Hastalığınız zararsız, iyi olacaksınız inşallah!'* dedi. Adam, *'Hayır!' Bu hastalık öyle bir hummadır ki, ihtiyar adamı mezara götürünceye kadar kasıp, kavurur*' dedi. Hz. Peygamber (sas) de, *'Öyle ise evet' (Ne yapalım senin dediğin gibi olsun!)'* buyurmuştur."[287] Bu rivayeti yorumlayan İbn Battal, bir hastanın ziyareti sırasında hastaya olabilecek en iyi cevabın verilmesi gerektiğini, eğer hasta olumsuz bir şey söylerse bunun aynen karşılanmaması gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca hasta ziyaretinde ayrım yapılmadığını ve herkesin ziyaret edilmesi gerektiğini söylemiştir. Bedevilerin (الأعراب) cehaletinden Kuran'da bahsediliyor ama Peygamber onları hep ziyaret etmiştir. Hz. Peygamber bu ziyaretinde hastayla iltifatta bulunmuş ve ona karşılık verdiği cevap da bunu göstermektedir.[288]

Örneğin, kabir başında üzüntüyle ağlamakta olan bir kadının yanına yaklaşan Peygamberimiz (sas), *"Allah'tan kork ve sabret!"*(اتقي الله واصبري) deyince, onu tanımayan kadın, *"Git başımdan, sen benim musibetimi yaşamadın!"* karşılığını vermiştir. Daha sonra O'nun Allah'ın Peygamberi olduğu kendisine bildirilince büyük üzüntü yaşayarak kendisinden özür dileyen kadına Hz. Peygamber (sas) *"Sabır, musibetin ilk darbesinde (başa geldiği ilk anda) yapılandır!"* demiştir.[60] Burada kadın, Peygamber Efendimiz (sas)'e olumsuz cevap vermiş, ancak Peygamber Efendimiz ona hiçbir şey söylememiştir. Sakinleştikten sonra yapması gerekeni söylemiştir. Bu nedenle "manevi destek uzmanları" her zaman hastanın ruhsal durumunu göz önünde bulundurmalıdırlar.[289]

---

[286] Buharî, el-Camiu's-Sahih, (thk. Mustafa Dîb el-Bağa), Daru İbn Kesir, Beyrut, 1987, I-VI, "Tıb", 43 (V, 2171); 53 (V, 2178), (Nakleden: Aydın, "Manevi Destek Bağlamında Hz. Peygamber'in Hastalara Yaklaşımı", 256.)
[287] Buharî, el-Camiu's-Sahih, (thk. Mustafa Dîb el-Bağa), Daru İbn Kesir, Beyrut, 1987, I-VI, "Merdâ", 10 (V, 2141), "Menâkıb", 22 (III, 1324), (Nakleden: Aydın, "Manevi Destek Bağlamında Hz. Peygamber'in Hastalara Yaklaşımı", 258.)
[288] Aydın, "Manevi Destek Bağlamında Hz. Peygamber'in Hastalara Yaklaşımı", 258.
[289] Aydın, "Manevi Destek Bağlamında Hz. Peygamber'in Hastalara Yaklaşımı", 259.

Hz. Peygamber her fırsatta hastalığa ve felakete bakış açımızı değiştirmeye çalışmıştır. Abdullah b. Mesud, bir gün Resûlullah (sas)'in yanında otururken birdenbire gülümsemeye başladığını bildirdi. Hz. Peygamberimize niçin güldüğünü sorduklarında, Peygamberimiz (sas), *"hastalandığı zaman şikâyet eden mü'minin hâline şaşarım. Eğer hastalıktaki mükâfatı bilseydi Allah'a kavuşuncaya kadar hasta olmayı isterdi"* dedi. Bu hastalığı istemeye veya tedavi olmamaya sebep değildir tabiki. Ama şu ya da bu şekilde bu hastalığa yakalanmış olanları sabırsızlığa ve hoşgörüsüzlüğe kapılmamaya, kalplerini açmaya ve içlerindeki bereketin kıymetini bilmeye teşvik etmektedir.[290]

Hz. Peygamber (sas) zaman zaman ashabına büyük musibetleri hatırlatır, başlarına gelen musibetleri hatırlayarak onları teselli ederdi. Bununla ilgili Habbâb b. Eret, başından geçenleri şöyle anlatmıştır:

> "Biz, Kâbe'nin yanında gölgelenen Nebi'nin (s) yanına geldik. Müşriklerden devamlı şiddet görüyorduk. Dedim ki; 'Ya Resulallah! Bizim için Allah'a dua etmez misiniz?' Yüzü kızarmış olduğu hâlde oturdu ve şöyle dedi: 'Şüphesiz sizden önceki inananlar çok büyük işkencelere maruz kaldılar. Fakat bu durum onları dininden uzaklaştıramadı. Onların kemikleri, etlerinden demir taraklarla ayrılırdı. Lakin siz acele ediyorsunuz. Allah bu işte size çok lütuflarda bulunacak. Sizler San'a'dan Hadramut'a Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmadan gideceksiniz."[291]

Bu şekilde onlara musibetlerin sadece onların başlarına gelmediğini ve önceki insanların daha da kötü durumlarla karşılaştıklarını bildirerek onlara motivasyon sağlamıştır. Bu da MDR modelinin her zaman daha da kötüsünün olduğunu da düşünerek bulunduğu hallere şükretmeyi ve sabretmeyi tavsiyesi şeklindeki örnek bir uygulaması olarak düşünülebilir.

Zeyd b. Erkam'ın gözü rahatsızlandığı bir dönemde Hz. Peygamber (sas) onu ziyaret etmişti. Ziyaret esnasında ona;

---

[290] Aydın, "Manevi Destek Bağlamında Hz. Peygamber'in Hastalara Yaklaşımı", 260.
[291] Buharî, el-Camiu's-Sahih, (thk. Mustafa Dîb el-Bağa), Daru İbn Kesir, Beyrut, 1987, I-VI, Menâkıb, 22 (III, 1322); İkrah, 1(VI, 2546), (Nakleden: Aydın, "Manevi Destek Bağlamında Hz. Peygamber'in Hastalara Yaklaşımı", 262.)

> *"Ya Zeyd! Gözün tamamen kaybolsa ne yaparsın?"* buyurdu. Zeyd, *"Sabrederim ve mükâfatını Allah'tan beklerim!"* dedi. Hz. Peygamber (sas) de şöyle buyurdu: *"Eğer gözün kaybolur, sonra sabreder ve sevabını Allah'tan beklersen, sevabın Cennet olur."*[292]

Bu vesileyle sahabisine moral ve müjde vermiş olan Hz. Peygamber (sas) onun dayanma gücünü artırmaya ve hastalığa bakışını olumlamaya çalışmıştır. Bu gibi rivayetleri de dikkate alarak MDR hizmetinin insanların yanlış düşüncelerini, yoksa dahi başlarındaki durumu daha iyi tahlil edebilmelerini sağlamak amacıyla da önemli olduğunu ifade etmekte fayda vardır.

Hz. Peygamber (sas)'in hasta ve yakınlarının ayrım gözetmeksizin kendilerine ulaşmaları için cami yakınlarına çadır kurmalarını istemesi, hasta yakınlarına tavsiyelerde bulunmaları, ölümden korkan hastaları sakinleştirmeleri ve telkin vermeleri, hastalık doğası gereği geçici olsa da, hastalığın zor olduğu zamanlarda fiziksel ve zihinsel bir arınma işlevi gördüğünü bildirmeleri hasta ve yakınları için oldukça önemlidir.[293] Bu bilgi göz önüne alındığında, Hz. Peygamber (sas)'in, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin pratik bir örneği olarak hastalara ve ailelerine yönelik yaklaşımlarının, danışmanlık aşamasında manevi danışmanlar için bir rol model olacağını söyleyebiliriz.[294]

Hz. Peygamber'in (sas) hasta arkadaşları için mescidin yanına bir çadır kurduğuna dair rivayetin tedavi merkezinin yeri hakkında da imaları vardır. O'na göre bu uygulama, hastalar için medikal tedavinin yanı sıra manevi desteğin de ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber hastalığa bakışı da değiştirmiş ve şer sayılan şeylerin büyük hayırlara kapı aralayacağını müjdelemiştir. Olumsuz şeyleri değil, iyi şeyleri düşünerek şükretmeyi tavsiye ediyor. Bu sayede hastalığı şükre dönüşecek şikayetleri ve sorunları zihinde azalacak ve hasta ruhsal çöküntüden kurtulacaktır. Hastaları bilgiye yönlendirmek, hastaların sadece zihinlerini başka şeylerle meşgul ederek rahatlatmakla

---

[292] Buharî, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah (ö. 256/870) el-Edebü'l-Müfred, (thk., Muhammed Fuad Abdulbaki), Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut, 1989., s. 188, (Nakleden: Aydın, "Manevi Destek Bağlamında Hz. Peygamber'in Hastalara Yaklaşımı", 263.)
[293] Aydın, *Ayetler ve Hadisler Işığında Hastalara Manevi Destek*, 226.
[294] Şentürk, *Hastanelerde Manevi Destek Algısı Ve İhtiyacı Üzerine Bir Çalışma (Bolu Örneği)*, 37.

kalmaz, aynı zamanda cehaleti ortadan kaldırarak insanların hastalığa bakış açısını da değiştirir. Hastalıklarını bir fırsat olarak görebilen hastalar, bilginin gücüyle duygusal destek bulacak ve daha büyük meseleleri düşünerek rahatlayacaklardır. Bu sebeple Hz. Peygamber (sas) sadece tıbbi tedavi sağlamakla kalmaz, hastalara yaklaşımında da manevi destek sağlarken onların morallerini en üst seviyede tutmaya çalışmıştır. Çünkü fiziksel tıp ve manevi destek arasındaki denge ne kadar uyumlu olursa, iyileşme ve iyileşme süreci de o kadar hızlı olacaktır.[295]

Görüldüğü üzere Nebi (sas), her zaman hastaları ziyaret etmiş ve bu ziyaretlerinde de mutlaka gönül alıcı, destekleyici söz ve davranışlarla manevi anlamda onlara moral vermeye çalışmıştır. Efendimiz (sas)' in bu uygulamaları manevi danışmanlığın hastalar açısından ne kadar önemli olduğunu da o zamandan bizlere göstermektedir. Demek ki insan hasta olunca son anlarını yaşayacak kadar ağır durumda da olsa moral bulmaya açık ve muhtaç ki Peygamberimiz (sas), durumuna bakmaksızın herkese moral verilmesi gerektiğini ifade buyurmuştur. Aynı zamanda bu ziyaretleri bizlere de tavsiye etmiş ve sünneti olarak bizlere emanet etmiştir.

[295] Aydın, "Manevi Destek Bağlamında Hz. Peygamber'in Hastalara Yaklaşımı", 269.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Bulgular

3.1.1. Manevi Danışmanlara Ait Kişisel Bilgiler

3.1.1.1. Yaş

Katılımcıların yaşlarına baktığımız zaman çoğunluğunun ömür sermayesi dediğimiz insan hayatının orta yaşlarına tekabül ettiği görülmektedir. İnsan hayatı için en verimli dönemler olarak niteleyebileceğimiz bu yaş aralıkları, danışmanlar açısından görevin ifası, eğitim, insani ilişkiler, yeni ortamlara veya kurumlara adapte olabilme gibi konular açısından tecrübe sahibi olabileceklerini ve çok fazla sıkıntı yaşamayacaklarını akla getirmektedir. Zira insanlar bu yaşlarda hem tecrübe hem de yaşın kemale ermesi dediğimiz olgunlaşma, mantıklı düşünme, mantıklı hareket etme açısından daha verimli ve etkili olabilmektedirler.

Daha önce bu alanda yapılmış araştırmalara baktığımız zaman özellikle danışmanlar üzerinden yapılan çalışmalarda yaş ortalamalarının yine aynı şekilde orta yaşlara tekabül ettiği görülmektedir. Örneğin birinde 28-50[296], bir başkasında ise 26-49[297] olarak bulgulandığı ifade edilmiştir. Elinizdeki çalışmada da ortalamanın 27-57 olarak üst sınırdaki yükselmeyle beraber aynı oranlara yakın olduğu görülmektedir.

---

[296] Kurtoğlu, *Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi (Marmara Bölgesi Örneği)*, 31.

[297] Usta, *Türkiye'de Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri (Manevi Destek Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma)*, 35.

Grafik 1: Manevi Danışmanlara Ait Yaş Bilgileri

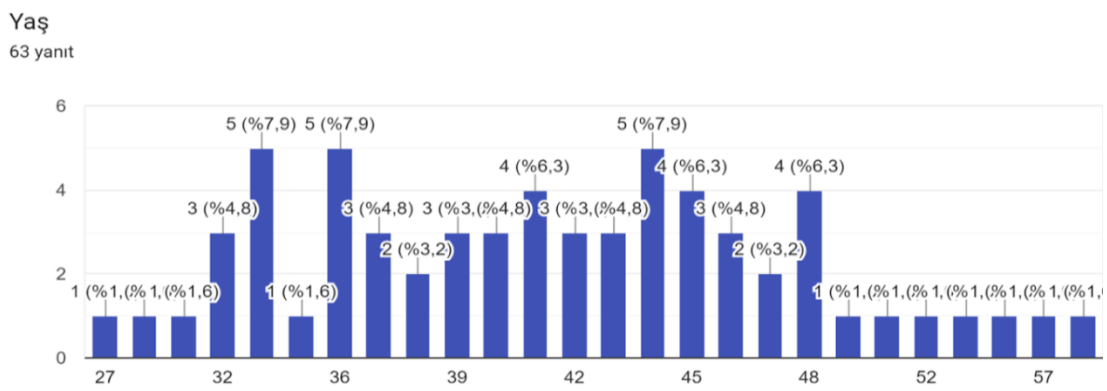

Grafik 1'de görüldüğü üzere araştırmamıza katılan manevi danışmanların yaşları 27-57 arasında değişmektedir. Zeynep Usta (2018) 50 kişi üzerinde yapmış olduğu araştırmasında yaş aralığını 26-49 olarak zikretmiştir.[298] Bizim çalışmamızda ise alt sınır 1 yaş yükselmiş, üst sınır ise 8 yaş yükselmiş olarak görülmektedir. Bu da danışmanların yaş ortalamasının yükseldiğinin bir alameti olarak görülmektedir.

3.1.1.2 Cinsiyet

Manevi danışmanların cinsiyet dağılımında erkeklerin kadınlara oranla çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu oranlar daha önce yapılmış birçok çalışmada da erkeklerin sayısının fazla olması şeklinde benzer oranlarda ortaya konmuştur. Burada manevi danışmanların çoğunluğunun erkek olması Usta'nın (2018) da o zaman zikretmiş olduğu gibi[299] Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışan erkek personel oranının da buradaki orana benzer şekilde daha fazla olmasından kaynaklanmış olabilir. 2020 yılında aynı alanda ve 15 kişi üzerinde yapılan bir başka çalışmada da 4' ü kadın, 11'i erkek olarak bulgulanmıştır.[300]

---

[298] Usta, *Türkiye'de Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri (Manevi Destek Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma)*, 35.
[299] Usta, *Türkiye'de Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri (Manevi Destek Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma)*, 36.
[300] Kurtoğlu, *Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi (Marmara Bölgesi Örneği)*, 32.

Grafik 2: Manevi Danışmanlara Ait Cinsiyet Bilgileri

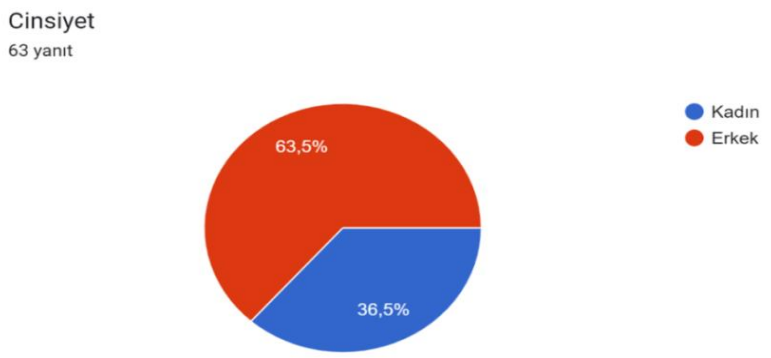

Grafik 2'de müşahade edildiği gibi araştırmamıza katılan danışmanların 40'ı (% 63,5) erkek, 23'ü ise (% 36,5) kadındır. Buradaki bu verilerin 2018 yılında Usta tarafından yapılan çalışmanın sonucunda 50 manevi destek görevlisi ile yaptığı görüşmelerden elde ettiği verilerle karşılaştırıldığında % 60 erkek - % 40 kadın çıkan verileriyle yakın bir oranda seyrettikleri görülmektedir. Lakin o çalışma henüz yeni olan ve sayıları genel olarak o civarlardaki 50 kişi üzerinde yapılmış bir çalışma iken bu çalışmamızın sadece Marmara Bölgesi görevlilerinden 63 kişiyle yapıldığını belirtmiş olalım.

3.1.1.3 Medeni Durum

2018 yılında yapılan araştırmada 50 kişiden % 86 ile 43'ünün evli, % 14 ile 7'sinin bekar olduğu bulgulanmıştır.[301] Elinizdeki çalışmada, Grafik 3'de de görüleceği üzere her ne kadar evlilik oranı düşmüş, bekar oranı yükselmiş görünse de, çalışılan kişi sayısındaki artış ve oranlar göz önüne alındığında paralel seyrettiği söylenebilir. Yapılan araştırmaların hizmetin başlangıç tarihinin de yakın olması sebebiyle birbirine yakın zamanlarda olduğunu da ifade etmekte fayda var. Zira bu kadar kısa zaman içinde demografik özelliklerde gözle görülür değişikliklerin olması uzun yıllara nazaran daha az olarak görülebilir.

---

[301] Usta, *Türkiye'de Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri (Manevi Destek Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma)*, 36.

Grafik 3: Manevi Danışmanlara Ait Medeni Durum Bilgileri

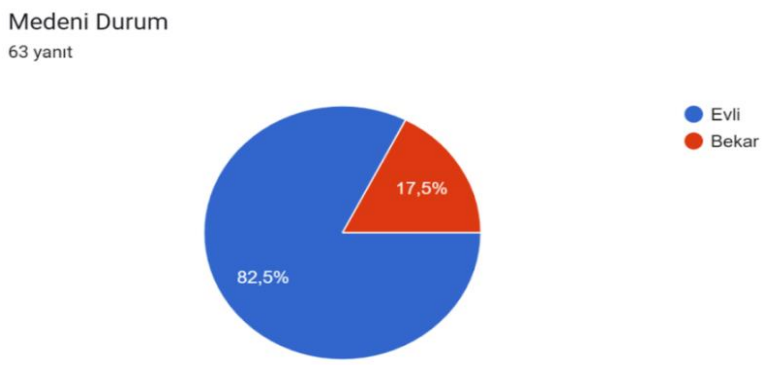

Grafik 3'ten de anlaşılacağı gibi araştırmaya katılan manevi danışmanların 52'si (% 82,5) evli, 11'i (%17,5) bekardır. Bulgulardan manevi danışmanlardan yüzde seksen üzerinde bir çoğunluğun evli olduğu anlaşılmaktadır.

3.1.1.4. Mesleki Bilgileri

Bu kısımdaki verilerle ilgili ifade edebileceğimiz en önemli değişikliklerden biri vaiz kadrosundan MD olarak görevlendirmelerin 2018 yılındaki araştırmaya nazaran hiç görülmemiş olmasıdır. Bir başka fark ise önceki araştırmalara göre MD olarak görevlendirilen DİB personelinden Din Hizmetleri Uzmanı sayısının artış göstermiş olmasıdır. Diğer bulgular ise ortalama aynı oranlarda görülmektedir.[302] Bunun sebeplerinden birini manevi danışmanların ifadelerinden hareketle, artık DİB bünyesindeki Din Hizmetleri Uzmanı kadrosundaki görevlilerin çeşitli kurumlarda manevi danışman olarak görevlendirildiği bilgisini de aktarmış olalım.

Tablo 1: Manevi Danışmanlara Ait Meslek Bilgileri

Kurum	**Meslek**	**N**	**%**
DİB	Din Hizmetleri Uzmanı	24	38,09
DİB	İmam-Hatip	6	9,5
DİB	Kur'an Kursu Öğreticisi	9	14,2
DİB	Müezzin-Kayyım	4	6,3
DİB	-	20	31,7

[302] Bkz. Kurtoğlu, *Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi (Marmara Bölgesi Örneği)*; Usta, *Türkiye'de Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri (Manevi Destek Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma)*.

Manevi danışmanların aslen DİB görevlisi oldukları bilinmektedir. Bununla beraber DİB içerisinde de farklı görevlerde bulunmaktadırlar. Araştırmamıza katılan 63 Manevi Danışman (MD)'dan 24'ü Din Hizmetleri Uzmanı, 9'u Kur'an Kursu Öğreticisi, 6'sı İmam Hatip ve 4'ü Müezzin Kayyım olarak görevli olduklarını bildirmişlerdir. 20 manevi danışman ise aslen hangi görevde olduğunu bildirmemiştir. Bu sonuçlardan hareketle DİB görevlilerinden özellikle dört kadronun buralarda görevlendirildiği ve bunlar içinden de en fazla görevin Din Hizmetleri Uzmanlarına verildiği söylenebilir.

3.1.2. Manevi Danışmanların Eğitim Bilgileri

2018' de yapılan araştırmada 50 kişiden (% 68) oranı ile 34 kişi yüksek lisans, % 30 oranı ile 15 kişi de lisans mezunu olarak zikredilmiştir.[303] Bu çalışmaya göre çalışma grubu sayısı artmış dahi olsa, bizim çalışmamızda 30 kişi (% 47,6) olarak bulguladığımız yüksek lisans oranında bir düşüş izlenmektedir. Haliyle lisans mezunu oranı ise artmış görülmektedir. Doktora sayısı ise 2018 de 1 iken, bu araştırmamızda 2 olarak zikredilmiştir. 2020 yılındaki 15 kişi ile yapılan çalışmada da görevlilerden 8'i lisans, 7'si yüksek lisans mezunu olarak belirtilmiştir.[304] Bu sonuçlar ise lisans mezunu altında öğrenime sahip kişilerden görevlendirme yapılmadığını göstermektedir.

Grafik 4: Manevi Danışmanlara Ait Eğitim Bilgileri

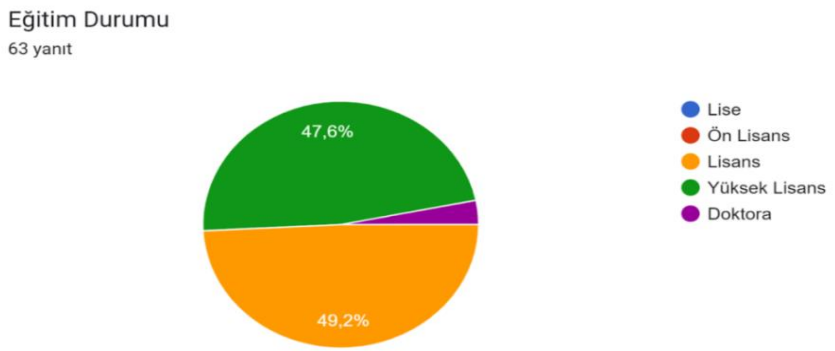

Grafik 4'te müşahade edildiği üzere manevi danışmanların 30'u (% 47,6) Yüksek Lisans, 31'i (% 49,2) Lisans mezunu, 2'si (%3,2) de Doktorayı tamamlamıştır.

---

[303] Usta, *Türkiye'de Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri (Manevi Destek Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma)*, 37.
[304] Kurtoğlu, *Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi (Marmara Bölgesi Örneği)*, 32.

Buradaki verilerden de yüksek lisans ve lisans ortalamalarının neredeyse aynı olduğu ve doktora düzeyinde eğitim almış manevi danışman oranının ise oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Manevi Danışmanların yüksek lisans durumlarına baktığımızda Tablo 2'de görüleceği gibi 15 kişinin MDR alanında yüksek lisans yapmış olduğu, 3'ünün Din Psikolojisi alanında ve 30 kişilik yüksek lisans mezunlarından kalanların da farklı alanlarda yüksek lisanslarını tamamladığı görülmektedir. 2018'de yapılmış olan çalışmaya baktığımızda ise 50 kişilik manevi destek görevlilerinden 34'ünün yüksek lisans mezunu olduğu ve bunlardan 19'unun MDR alanında, 7'sinin Din Psikolojisi, 7'sinin Temel İslam Bilimleri, 4'ünün Din Eğitimi ve kalanların da diğer alanlarda bu eğitimlerini tamamlamış oldukları bildirilmiştir.[305]

Grafik 5: Manevi Danışmanlara Ait Yüksek Lisans Bilgileri

Grafik 5'deki bilgiler aşağıdaki tablo 2'de tablolaştırılmıştır. (Grafik 5 için bkz. Tablo 2)

[305] Usta, *Türkiye'de Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri (Manevi Destek Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma)*, 37.

Tablo 2: Manevi Danışmanların Yüksek Lisans Eğitim Bilgileri

Alan	**N**	**%**
Manevi Danışmanlık ve Rehberlik	15	23,8
Din Psikolojisi	3	4,7
Din Eğitimi	2	3,1
Din Sosyolojisi	2	3,1
Dinler Tarihi	2	3,1
Tasavvuf	1	1,5
Din Hizmetlerinde İletişim ve Tebliğ	1	1,5
Mezhepler Tarihi	1	1,5
Hadis	1	1,5
Sosyoloji	1	1,5
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	1	1,5
Toplam	30	47,6

Bu sonuçlarla araştırma kişi sayımızın daha fazla olmasına karşılık yüksek lisans yapmış kişi sayısında bir düşüş olduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda lisans mezunu olmayan kişilerin görevde olmadığı da bilindiğinden lisans mezunu sayısında ise bir artış olduğu fark edilmektedir. Manevi danışmanların yüksek lisans yapma isteklerini de göz önüne aldığımızda bu taleplerinin karşılanması gerektiği söylenebilir. Çünkü bu şekilde alanla ilgili eğitimleri almaları uygulamanın da yararına olacaktır kanaatindeyiz. Sahada çalışacak kişilerin en az yüksek lisans mezunu olması gerektiği talebinin de yine manevi danışmanların önerilerinden olduğunu belirtmek isteriz.

3.1.3. Manevi Danışmanların Aldıkları ve Almak İstedikleri Eğitimler

Yukarıda da ifade ettiğimiz kendi şahsi çalışmaları ve okumaları dışında, araştırmamıza katılan tüm manevi danışmanlar, göreve başlamadan önce Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kendilerine 200 saatlik bir eğitim (yaklaşık 1 ay gibi bir sürede) verildiğini söylemiştir. 2018'deki çalışmada da bu saatlerde bir eğitim alındığı ve göreve öyle başlandığı

bildirilmiştir.[306] Bu eğitime Sağlık Bakanlığı ve üniversitelerden alanında uzman hocaların katıldığını, özellikle de Din Psikolojisi, Psikolog, Psikiyatri gibi alanlardan yetkin hocaların geldiğini ve oldukça verimli bir eğitim süreci yaşandığını ifade etmektedirler. Bu eğitimin tüm dünyayı sarsan salgın hastalık ülkemize de gelmeden önce Ankara ve Antalya gibi illerde yüz yüze verilirken, pandemi dönemi ve sonrasında online şeklinde verildiğini söylemişlerdir. Bu da göstermektedir ki DİB eğitim verilmeden hiçbir personelini bu göreve göndermemiştir. Daha önceki çalışmalarda aynı sonuçların bulunması da bunun bir göstergesidir.[307] Aynı şekilde aldıkları bu eğitimin yanında daha sonra da belirli aralıklarla yine online seminerler verildiğini ifade etmişlerdir.

Yine de verilen bu eğitimin yeterli olduğunu söyleyen kişi sayısı, araştırmamıza katılanlar arasından sadece 10'dur. Onlar da ilk etapta diye not düşerek bu görüşlerini bildirmektedirler. Geriye kalan çoğunluk ve bu on kişi de dahil eğitimlerin geleceğiyle ilgili yeni almak istedikleri ve tavsiye ettikleri eğitimleri şu şekilde ifade etmişlerdir:

- Yeni başlayacak arkadaşlara verilecek bu eğitim mutlaka yüz yüze olmalı ve mümkünse zamanı artırılmalıdır.

- Verilecek eğitimler Psikoloji ve İlahiyat iyi bir şekilde sentezlenmiş daha planlı bir sistemle olmalı.

- Teorinin yanında pratik eğitim artırılmalı ve stajın önü açılmalıdır.

- Klinik psikoloji ve Tıp terimleri gibi eğitimler de kapsamlı bir şekilde verilmelidir.

- Belirli aralıklarla yine yüz yüze eğitimler olmalı, tecrübe paylaşımı da sağlanmalıdır.

- Vaka analizleri ile ilgili eğitim verilmeli, tecrübeli psikologlardan pratik uygulamalı bir yolla tecrübe alınmaya çalışılmalıdır.

- Din Psikolojisi, davranış psikolojisi, beden dili, sosyoloji gibi alanlarda eğitimler verilmeli.

---

[306] Usta, *Türkiye'de Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri (Manevi Destek Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma)*, 38.

[307]Bkz. Usta, *Türkiye'de Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri (Manevi Destek Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma)*; Kurtoğlu, *Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi (Marmara Bölgesi Örneği)*; Pehlivan, *Sağlık Çalışanlarına Göre Hastanelerdeki Manevi Destek ve Rehberlik Projesi Uygulaması: Afyonkarahisar Devlet Hastanesi Örneği*.

- Görevli ve göreve başlamak için gönüllü olan arkadaşlara alanla ilgili yüksek lisans yapmanın yolları açılmalı ki eğitim açısından bir yol daha oluşmuş olsun.

Tablo 3: Manevi Danışmanların Almak İstedikleri Eğitimler

Manevi Danışmanların Almak İstedikleri Eğitimler	- İlahiyat ve Psikoloji sentezli bir eğitim - Din Psikolojisi - Pratik/Staj eğitimi - Temel tıp ve klinik psikoloji eğitimi - Vaka analizleri - Beden Dili - Sosyoloji - Davranış Psikolojisi - Belirli aralıklarla ve yüz yüze tecrübe paylaşımları

Genel manada bu konuları dile getiren danışmanlar, bu isteklerinin hem kendileri açısından hem de daha sonraki gelecek arkadaşlar açısından olduğunu, bu vesileyle de hizmet verenlerin, dolayısıyla da hizmetin kalite ve etkisinin artacağını söylemektedirler.

Bakıldığı zaman istenilen eğitimlerin daha çok danışmanlık bilgilerinin artırılmasına vesile olacak psikoloji ağırlıklı olduğu dikkat çekmektedir. Diğer yandan din ile psikolojinin birlikte yürütülmesinden hareketle din psikolojisi ve sosyolojisi gibi derslerin arzu edildiği görülmektedir. Aynı zamanda pratik yapmak açısından staj gibi tecrübe eğitimleri de yoğun talep edilenler arsındadır. Son olarak da eğitimlerin periyodik olarak devam etmesi de danışmanların talep ve önerileri arasındadır.

3.1.4. Manevi Danışmanların Kullandıkları Yöntemleri

Araştırmamıza katılan manevi danışmanlar genel olarak aşağıdaki yöntemleri kullandıklarını ifade etmişlerdir:

Tablo 4: Manevi Danışmanların Kullandıkları Yöntemler

Yöntem	**N**	**%**
Etkin(Aktif) Dinleme	28	44,4
Soru Sorma Yöntemi	2	3,1
Teselli ve Tefsir Modeli (Hermönetik)	1	1,5
Manevi Yönelimli Bilişsel Terapi	1	1,5
Bibliyoterapi	1	1,5
İhsan Modeli	1	1,5
Empati Kurma	5	7,9
Açıcı Sorular	1	1,5
Toplam	40	63,4

Tablo 3'de de görülebileceği üzere MD'ler en fazla dinleme yolunu kullanmaktadırlar. Bunun bir sebebinin kendilerinin hastaları ve yakınlarını ziyaret ediyor olmaları ve bu vesileyle de o kişilerin hayat hikayelerini dinleyerek kendileri hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmaları gösterilebilir. Aynı zamanda hastane odalarında diğer birçok tekniğin de uygulanma ortamının sağlıklı bir şekilde oluşamayacağı ifade edilmelidir ki bunu dile getiren manevi danışmanlar da bulunmaktadır. Şimdi kullanılan bu yöntemleri kısa tanımlarla açıklamaya çalışalım:

Etkin(Aktif) Dinleme: Konuşmacının ifade etmek istediği duygu ve içeriği ona geri göndermenin bir yolu olarak tanımlanır. Etkin dinleme, konuşmacının sözlerini basitçe tekrarlamak yerine, konuşmacının mesajının içeriğine ve duygusuna hem sözlü hem de sözsüz anlam vermenin bir yoludur. Aktif dinleme, diğer kişinin duygu ve düşüncelerini olduğu gibi kabul eder, böylece karşı taraf savunmaya geçmez. Etkin dinleme, konuşmacının ifade ettiği duyguların, söylenenleri yargılamadan anlaşıldığını belirtmek için söylenenleri geriye dönük olarak dinlemektir. Yorum yapmayarak ve nasıl hissettiğinizi anladığınızı göstererek karşınızdaki kişi daha açık hissedecek ve yargılanma tehlikesi içinde olmadığınızı anlayacaktır. Bu şekilde oluşturulan alıcı,

eleştiri ve yargılama olmayan ortam, konuşmacıları kişisel savunmalara başvurmaktan alıkoyar ve onlara bir güvenlik duygusu sağlar.[308]

Soru Sorma: Bu yöntemde danışman danışma süreci içinde danışanına onun hakkında daha fazla bilgiye sahip olmak ve duygularını öğrenmek için sorular sorar. İki taraflı da soru sorulabileceği gibi bu yöntemde genel olarak danışman sorular yöneltir.

Teselli ve Tefsir Modeli (Hermönetik): Karşılıklı konuşma yoluyla anlama, yorumlama, açıklama ve neticede anlamlandırma usulüne dayanır. Başka bir ifadeyle, kişinin yaşam hikayesini dinlemek yoluyla anlayıp yorumlayarak onu teselli edebilmektir. Netice itibari ile bu yöntemde manevi danışman bir tesellicidir.[309]

Bibliyoterapi: Bibliyoterapi yani kitap temelli terapi, doğru kitabı doğru kişiye doğru zamanda sunmak olarak da tanımlanabilir. Danışmanlık aşamasında kitapların kullanımı çok eski zamanlara kadar gitmektedir. Hastanın özel sorunu ile ilgili bir hikaye geliştiren tedavi aşamasında, danışman danışana evde okuması için ev ödevi verir. Bir sonraki oturumda, danışan kişinin hikayede fark edeceği karakterlerin nasıl savaştığı tartışılır. Bu, danışan kişilerin bu sorunları yaşayan ilk veya tek kişi olmadığını ve farklı çözüm yolları olduğunu fark etmelerini sağlar.[310]

Manevi Yönelimli Bilişsel Terapi: Bilişsel-davranışçı terapi (BDT), bir kişinin olayları nasıl düşündüğünü, algıladığını, yorumladığını, duygusal tepkilerini ve eylemlerini belirleyen teorilere dayanır. Bu nedenle tedavinin amacı, kişinin olumsuz, işlevsiz düşüncelerini yeniden şekillendirerek, gerçekçi, olumlu bir düşünce tarzı ile değiştirmektir. Bunu yaparak, insanların duygu ve davranışları değişecektir. Bu, günümüzde en yaygın psikoterapi biçimlerinden biridir ve sorunlara kısa vadede sorun odaklı bir çözümdür. 1960'larda Aaron Beck'in geliştirdiği bilişsel terapi, düşünmenin zihinsel bozukluklar esnasında nasıl çalıştığını açıklamaya çalışmıştır. Bu anlamda, duygudurum bozuklukları için bilişsel ve davranışsal müdahaleler için kuram ve yöntemler geliştiren ilk kişi Beck'tir. Manevi yönelimli olanı ise işin içine inanç ve inandığı dini boyutların da dahil edilmesi, bu duygu ve düşüncelerine yönelinmesiyle

---

[308] Ceylan Akbulut, "Psikolojik Danışma ve Rehberlik: Etkin Dinleme", *psikolojik danışma ve rehberlik* (blog), 18 Ağustos 2008, 1.
[309] Karagül, "Manevi Bakım, Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi 'Hollanda Örneği'", 16.
[310] "Bibliyoterapi Nedir? Nasıl Yapılır? | Npistanbul" (Erişim 11 Mayıs 2023), 1.

olmaktadır. Manevi yöndeki düşünce ve duygudurum bozukluklarının da giderilmeye çalışılmasıdır. Kısacası tüm hayatında manevi rolün etkisi üzerinde de durularak bir terapi sağlanmaya çalışılır.[311]

Empati Kurma: Empati, başka bir kişinin nasıl hissettiğini duygu yönüyle kavrama, onların bakış açısıyla olayları görme ve kendinizi onların konumunda hayal etme yeteneğidir. Asıl olarak kendinizi başkasının yerine koymak ve onların hissettiklerini hissetmekle ilgilidir. Başka bir kişinin acı çekmekte olduğunu görürseniz, örneğin sevdiği birini kaybettiğinde, aynı anı yaşadığınızı ve onların yaşadıklarını hissettiğinizi hayal edebilmektir. Empati, bir kişinin başka bir kişinin duygusal ve bilişsel zihinsel durumunu içsel olarak simüle etmesine (eşdeğer olarak görselleştirmesine veya sembolize etmesine) izin verir. Danışmanlık sırasında da bunu yapabilmek hem karşı tarafı iyi anlayabilmeyi hem de ona güven vermeyi sağlamaktadır.[312]

İHSAN Modeli: Her aşamanın baş harflerinden oluşan akrostiş bir model ismi olarak oluşturulmuş bir yöntemdir. "İ-H-S-A-N" beş aşamalı psikoterapötik danışmanlık aşamalarını da belirtecek şekilde:

(İ) "İlk iletişim ve ihtiyaçların tespiti aşaması,"

(H) "Hedef belirleme aşaması,"

(S) "Stratejik eylem planı yapma aşaması,"

(A) "Adım atarak sürecin yürütülmesi aşaması" ve

(N) "Neticelendirme aşaması"ndan oluşmaktadır.[313]

Açıcı Sorular: Yankı soruları diye de bilinen, aslında amacı soru sormak değil, mesajı alan kişi tarafından mesajı gönderen kişiye kendi anladığı biçimde geri iletmesini konu edinen yansıtma sorularıdır.[314] Burada amaç kişiye onu anladığını ifade etmenin yanında doğru anlayıp anlamadığını da teyit ettirmektir.

---

[311] "Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) nedir? - Memorial", *Memorial Sağlık Grubu* (07 Temmuz 2021), 1.
[312] "Empati Nedir, Nasıl Empati Yaparız? | Doğru Empati Kurmanın Yolları", *Terappin Online Psikolog* (Erişim 01 Haziran 2023).
[313] Turgay Şirin, *Manevi Danışmanlıkta İhsan Modeli* (İstanbul: Kaknüs Yayınları- Ders Kitapları, 2018), 76-77.
[314] "Yansıtma soruları nedir? Eodev.com" (Erişim 26 Mayıs 2023).

Ayrıca bunların yanında manevi danışmanlar hizmetlerinde klasik din hizmetinden arındırılmış bir şekilde vaaz etmediklerini, ziyaretlerinde güler yüzlü, samimi olmaya çalıştıklarını, karşılıklı sohbet ortamında kişilerin kendilerine dini-manevi sorular sorduklarını ve bunlar üzerinde de konuşmalar yaptıklarını, dini başaçıkma yöntemlerinden, Esmaü'l-Hüsna'dan ve kişilerle ilgili gözlemler yaparak sonraki görüşmelerde bunlardan faydalandıklarını da ifade etmektedirler. Yine aynı zamanda dua, sabır, tevekkül, şükür, imtihan, affetme, güven ve tefekkür gibi manevi kavramlardan da yararlandıklarını söylemektedirler. Manevi danışmanlık açısından bu yöntemlerin kullanılması danışan danışman ilişkilerinde manevi danışmanlığın da bir yol kat ettiğinin göstergesidir diyebiliriz. Çünkü danışmanların bu ifadelerinden sadece ziyaretle kalmayıp yöntem uygulanabilecek ilişkilerin de oluşabildiği anlaşılmaktadır.

3.1.5. Manevi Danışmanların Hizmete Yönelik Görüşleri

Bu bölüm aslında tüm soruların sonucunda oluşan bir bölüm olabilirdi ancak biz özellikle hizmetin işleyişi ile kendilerinin hizmete girişleri ve devamları ile alakalı 5 soru sorduk ve şimdi kısaca bu soruları ve cevaplarını genel olarak değerlendireceğiz.

a) Hastanede Manevi Danışman olarak görev almayı siz mi talep ettiniz yoksa bu görev size tevdi mi edildi?

Bu soruya verilen cevaplardan sadece 5'i tevdi edildiğini, geri kalan 58'i ise gönüllü olduklarını ifade etmiştir. Yalnız, bunlardan bir kısmı teklif edilip kabul etmek yoluyla bu gönüllülüğün oluştuğunu söylemektedirler. Bu da sahada çalışan manevi danışmanların genelinin bu hizmette gönüllü olduklarını göstermektedir. Daha önceki yapılmış çalışmalarda da yine gönüllülük esasına dayalı olduğu görülen bu uygulamanın günümüzde de aynı şekilde görevlendirme ile gönüllülüğe dayalı olarak devam ettiği ve kadrolaşmanın henüz oluşmadığı müşahade edilmiştir.

b) Manevi Danışmanlık hizmetini yürütürken nasıl bir yol izliyorsunuz? Onlar mı size geliyor, siz mi gidiyorsunuz?

Manevi danışmanlara sorduğumuz bu soruda da tamamı ziyaret usulü bu işi yaptıklarını belirtmektedir. İçlerinden bir kısmı ise hasta ve yakınları ziyaret şeklinde olurken personel genelde bizim birimimize geliyor veya bizi davet ediyorlar beyanında bulunmuştur. Bu soru ve çaplarından da anlaşılacağı üzere, bu hizmet en azından bu bölgede daha çok hastaların ve yakınlarının ziyaret edilmesi yoluyla yürütülmektedir.

Diğer yıllarda yapılan çalışma ve çıkan sonuçların da aynı doğrultuda olduğunu söylemek gerek. Bu da demek oluyor ki henüz bir randevu ve tam bir danışan danışman seansı şeklinde uygulamalar manevi danışmanlıkta ziyaretin yerini alabilmiş değildir.

c) Sizce genel olarak hastanelerde bu hizmetin sunulması gerekli midir, değil midir? Neden?

Bu sorumuza da manevi danışmanlarımızın tamamı gereklidir demiş ve gerekçelerini de kısaca şu şekilde sıralamaktadırlar:

- Dini ve manevi destek hizmetinin hasta, yakını ve personelin ayaklarına gelmesi yani hizmetin onlara ulaşmasının onlar açısından hoşlarına gittiği,

- Yapılan tüm görüşmelerin sonunda memnuniyetin olduğu,

- İlaçlarla fizyolojik yönden desteklenen hastaların manevi yönden desteklenmesinin de bir ihtiyaç olduğu ve bunun aslında tedavinin bir parçası olduğu,

- Hastanelerde ani gelişen olaylarla ilgili manevi danışmanlığa ihtiyacın oluştuğu,

- Bu zor zamanlarında insanların inandıkları dinden güç ve teselli bulmak istedikleri, bunun da manevi danışmanlıkla sağlanmaya çalışıldığı,

- Sadece psikolojik desteğin insanlarda yetersiz kaldığı, inançlarıyla da desteklenmeleri gerektiği,

- Zamanımızın en büyük handikabının maddeperestlik ve manevi yoksunluk olduğu, bu sebeple de bir destek ve danışmanlığa son derece ihtiyaç olduğu,

- Hastanede güler yüzlü, sohbet etmeye zaman ayırabilecek bir insanın olması insanları memnun ettiği gibi nedenlerden bahsetmişlerdir.

Bunlardan da anlaşılıyor ki manevi danışmanlar yaptıkları işi gerekli görmekle beraber, bunun devam etmesini de arzu etmektedirler. Çünkü bu zamanın sorunlarının başında maneviyat eksikliğinin olduğunu ve insanların diğer insanlara ihtiyaç duyarak yalnızlıktan kurtulması talep ve ihtiyaçlarının olduğunu ifade etmektedirler.

d) Sizce bu hizmetin bugünkü geldiği nokta yeterli midir? Geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması adına eğitim ve kurumlar bazında neler yapılabilir?

Şeklinde sorduğumuz bu soruda; uygulanan bu hizmetin henüz ülkemizde yeni olduğunu ifade eden danışmanların tamamı bundan dolayı henüz yeter seviyede olamadığını bildirerek, geliştirilmesi açısından da şu önerilerde bulunmaktadırlar:

- Her hastanede uygulanmalı ve en az iki, hastane büyüklüğüne göre de daha fazla manevi danışman görevlendirilmelidir.

- Kurumlar olarak hem hastane personeline hem de halka olacak şekilde yeterli ve doğru tanıtımlar yapılmalıdır.

- Bu işi yapacak insanlarda alanla alakalı minimum yüksek lisans eğitimi aranmalıdır.

- Yine üniversitelerde lisans, yüksek lisans ve doktora derecesinde de bu eğitimler koyulmalı ve öğrenciler yönlendirilmelidir.

- Birim, Sağlık Bakanlığı bünyesine entegre bir şekilde artık tedavinin bir parçası görülmeli, tüm personelle multidisipliner bir hizmet olduğu herkesçe kabul edilmelidir.

- Sağlık personelinin uyguladığı gibi okul dönemlerinde stajın önü açılmalıdır.

- Görev yapan ve yapacak personel ek kaynaklarla desteklenmelidir. Bunun olmaması son zamanlarda hizmete başvuru sayısını da düşürmektedir, diğer bazı kurumların uyguladığı gibi ek ücretlerle teşvik edilmelidir.

- Hastanenin diğer branşları ile (doktor, psikolog, psikiyatri gibi) oluşabilecek çatışmanın önüne geçmek adına tanıtım ve meslek sınırlarını belirten kitapçıklar vs. oluşturulmalıdır.

- Yine eğitim açısından da psikolojinin temel bilgi düzeyi ve tıp dilinin temelleri eğitimlerinin yanı sıra süpervizör eğitimleri de verilerek alanla ilgili bilgi ve beceri düzeyi artırılmalıdır.

- Şuan sadece hastane içerisindekilere yönelik bir hizmet olarak devam etmekte olan bu hizmetin tanıtımı için Kamu Spotu gibi yayınlarla medyaya reklamlar verilerek, dışarıdan da herkesin kolay ulaşıp randevu da alabileceği değerli bir sistem oluşturulmaya çalışılmalıdır.

- Görev artık yayınlanan standarda uygun kadrolar şeklinde atama yoluyla taliplilerine verilmelidir.

Manevi danışmanların yapmış oldukları önerilere baktığımız zaman, özellikle eğitimle alakalı isteklerinin ve kurumların hizmetin tanıtımına yönelik vermeleri gerektiği desteklerle ilgili taleplerinin olduğu görülmektedir. Bunların yanında danışman sayısının artması ve aynı zamanda hizmetin her hastaneye getirilmesi, kendilerine de diğer bazı kurumlarda olduğu gibi destek kaynakların sağlanması gibi uygulamanın gelişmesi ve genişlemesi adına tavsiyeler sunmuşlardır.

e) Ne kadardır bu görevdesiniz? Halihazırda hastanede Manevi Danışmanlık ve Rehberlik görevini yürütüyor musunuz? Ayrıldıysanız neden ayrıldığınızdan bahseder misiniz?

Burada da manevi danışmanların 17'si 3 yıl, 13'ü 2 yıl, 6'sı 5 yıl, 6'sı 4 yıl, 5'i 1 yıl, 3'ü 7 yıl, 1'i ise 8 olacak şekilde 53'ü görev süreleri hakkında bilgi vermiş, geriye kalan 10 manevi danışman ise bu konuda bilgi vermemiştir. Yine danışmanlardan 9'u bu görevi belirli bir süre yaptıktan sonra; tayin, kendi istekleri, başka göreve geçmeleri gibi sebeplerle ayrıldıklarını ifade etmişlerdir. Kalan 54 kişi ise halihazırda göreve devam ettiklerini bildirmektedirler.

Görev sürelerinde çoğunluğun 2, 3 yıldır bu görevde oldukları görülmekte, aynı zamanda 1 kişinin ilk olarak 2015 yılında pilot il olan İstanbul'da göreve başladığı ve halen (8 yıl) devam ettiği göze çarpmaktadır. Yine 3 kişinin de bir sonraki yıldan, yani 7 yıl olarak bu görevde bulunduğu kendileri tarafından bildirilmiştir. Fakat çoğunluğun bizim araştırmamızın zaman aralığı olan 2019-2022 yılları arasında göreve başladığı görülmektedir. Bu sonuç bizlere kısa bir geçmişi olan hastane MDR uygulamasının bu zaman zarfı içerisinde görevliler açısından sıkı bir sirkülasyonla devam ettiğini gösteriyor. Çünkü ilk başlayanlardan kalan sayısının azlığı ve son iki üç yıl içinde başlamış olan sayısının fazlalığı, sayıların artmasını göstermekle beraber yeni başlayanların da çoğunlukta olduğuna delalet etmektedir.

3.1.6. Manevi Danışmanların Pandemi Tecrübeleri

2020 yılında başlayan ve bütün dünyayı kasıp kavuran bir salgın hastalık neticelerinden ülkemiz de maddi-manevi olumsuz etkilenmiştir. Bu etkilerden ülkemizin tüm vatandaşları ve kurumları kendilerine düşen payı almışlardır. Sağlık Bakanlığı da bu kurumlardan biridir. Dolayısıyla orada yürütülen manevi danışmanlık hizmeti de aynı şekilde bu süreçten etkilenen birimlerden olmuştur. Bu sebeple o dönemle alakalı

bilgiler de alabilmek adına danışmanlarımıza böyle bir soru da sormayı münasip gördük. Bu sorular neticesinde pandemi döneminde, çalışmamıza katılan 63 manevi danışmandan 11'i görev yapmadıklarını bildirmiştir. Fakat bunların sebeplerinden biri henüz bu göreve yeni başlıyor olmalarından, bir diğeri de farklı bir sebeple danışmanlıktan ayrılmış olmalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Diğer manevi danışmanlar ise göreve devam ettiklerini ve farklı tarzlarda uygulamalar yaptıklarını ifade etmiştir. Bunlardan birbirlerinden değişik tarzda işleyişlerle bu hizmeti yürütenlerden bir bölümünün cevapları şu şekilde olmuştur:

M.D.1. *"Pandemi döneminde de bu hizmet aksamadı sadece servislere gitmemize izin verilmedi ama odamızda talep olması halinde bu hizmeti sunmaya devam ettik, elbette çok verimli olmadı ama hizmeti aksatmamaya çalıştık."*

M.D.2. *"Pandemi süreci zor ve alışılmış olsa da halen devam eden virüs salgını hayatımızı da işimizi de zorlaştırıyor. Bu süreçte MDR hizmeti kısıtlandı bizler de kaygı yaşadık ama temiz olan servislerde hizmeti yürütmeye devam ettik."*

M.D.3. *"İlk etapta bize görev verilmedi bir zaman sonra covit hastalarına ulaştık ziyaretlerimiz ile destek olduk ve çok olumlu dönüşler oldu."*

M.D.4. *"Pandemi döneminde ihtiyaç olduğunda telefonla bu hizmeti yürütmeye çalıştık. Ben olumsuz bir etkisi olduğunu düşünmüyorum kendi açımdan. Çünkü kabul edilen bir hizmet olduğu için, uzak kaldığım süreçten dolayı, geri dönüşte bir sıkıntı yaşamadım. Sadece görüşmeler daha steril ve uzak mesafeden oluyordu. Bu da duygu geçişlerini zorlaştırıyordu."*

M.D.5. *"Pandemi döneminde manevi danışmanlığın önemi daha çok ortaya çıkmıştır, çünkü varoluşsal sorgulamaya yönelik alan bizim temel alanlarımızdandır. Bunu da görüşmelerimizde çoğu zaman hissettik."*

M.D.6. *"Pandemi döneminde bu görevdeydik. Aslında pandemi manevi danışmanlık ve rehberlik biriminin tanınmasına katkı sağladı diyebiliriz Çünkü insanlar gerçekten çok zor durumdaydı ve bize ihtiyaçları vardı. İşte o süreçte biz devreye girdik birçok alanda ve hamdolsun güzel sonuçlar elde ettik."*

M.D.7. *"Evet pandemide görevliydim, hiç izinli sayılmadık. Hasta ve hasta yakınları çok memnundu. Ziyaret yasaktı yakınlarını göremiyorlardı, bizi görünce ne olur her gün gelin diyerek kapıya kadar uğurlayanları vardı, yalnızlıklarını paylaştığımızı söylüyorlardı."*

M.D.8. *"Evet yürüttüm. Pandeminin ilk iki ayında hastane yönetimi hastaneden uzaklaştırdı, ama daha sonra ihtiyaç olduğunun farkına varıp manevi destek birimine daha fazla ilgi gösterdiler."*

M.D.9. *"Çok aktif görev almadık ama görüşmelerde olumlu olmuştu aslında, insanlarda bir farkındalık oluşmuş bu işin de önemli olduğunu personel dahil biraz anlamışlardı. Bazıları da tam tersini düşünmüştür elbet, ilaç değil tedavi değil vs. virüse faydası yok muhabbetine de yakinen olmasa da duyumlar oluyordu."*

M.D.10. *"Evet pandemi döneminde hastane manevi danışmanlık görevini yürüttüm. Görüşmelerimiz ve hizmet alanımız oldukça kısıtlı idi. Olumlu olarak pandemiden dolayı insanlarımızın daha fazla maneviyata yönelmesi bizlere hizmet etme ve insanlara ulaşma imkanı sağladı. :("*

M.D.11. *"Pandemi döneminde bu görevi yürütmeye çalıştım ama belli noktadan sonra her şey zor oldu hayati tehlike den dolayı internetten yürütmeye çalıştık ama bu yüz yüze olan samimiyeti ortadan kaldırıyordu."*

M.D.12. *"Pandemide çok etkin görev yapamadık, bu sebeple herkesi, her alanı olumsuz etkilediği gibi bizi de olumsuz yönde etkiledi diyebiliriz."*

Danışmanların bu bölümdeki ifadelerinden de genel manada Covit-19 sürecinde görev yaptıkları ancak hizmet alanlarının oldukça kısıtlandığı, ziyaretlerin azaldığı anlaşılmaktadır. Bazı danışmanların telefonla ve bazılarının ise gerektiğinde özel elbise giymek suretiyle birebir hastalarla ilgilenerek hizmeti yürüttükleri görülmektedir. Bir kısmının da pandemi döneminde hastane veya kendi kurumlarının talepleri doğrultusunda görev yapmadıkları da kendileri tarafından bildirilmektedir. Bu manada danışmanlar genel olarak pandeminin her hastane birimi ve kuruluşu olumsuz yönde etkilediği gibi kendilerini de olumsuz etkilediğini söylemektedirler. Ancak yukarıda da görülebileceği gibi bir kısım danışmanlar ise yapılan hizmet az olsa da kalite ve etkisinin arttığını, insanların biraz daha maneviyata yöneldiğini söylemişlerdir. Bu

doğrultuda bazı hastane personellerinin ve hastaların da bu birimin ne kadar gerekli olduğunu ifade ettiklerini bildirmektedirler.

3.1.7. Manevi Danışmanların Karşılaştıkları Sorunlar

Sıkıntı denilen durum her yerde insanoğlunun karşısına çıkabilen ve mücadele edilmesi gereken bir durumdur. Bu yönüyle ilk zamanları olduğunu göz önüne de aldığımızda bu tarz sorunların bu alanda olmayacağı düşüncesi ütopik olacaktır kanaatindeyiz. Bu yüzden biz de manevi danışmanlara yaşadığı sorunlardan bahsetme imkanı sağlayan *"Manevi Danışmanlık ve Rehberlik görevini sürdürürken ne tür problemlerle karşılaşıyorsunuz?"* sorusunu sorduk. Böylelikle yaşanmış ve yaşanması muhtemel sorunları aktif çalışan kişilerden bizzat öğrenmiş olabileceğiz. Bunun neticesinde de gelecekteki uygulayıcı ve araştırmacılara sorunların tespiti yanında çözümüyle ilgili de fikirler beyan etmiş olacağız. Şimdi alınan cevaplardan bir kısmını zikretmekte fayda görüyoruz:

> **M.D.1.** *"Problem olarak karşılaştığımız aslında yönetim olarak hem müftülükler hem de hastane yönetimi açısından hizmetin tanıtılması noktasında bize yardımcı olunmamaktadır. Bizler bu mesleği, bu hizmeti her bir hastaya tek tek tanıtmak zorunda kalıyoruz, o hastayla belki bir daha görüşemiyoruz, yani hizmeti yapmaktan ziyade işimizi anlatıyoruz daha çok. Aslında bu hizmetin tanıtılması hastanenin görevi olması gerekir. Bizler yaptığımız işi yapmamız gerekir, yöneticiler yardımcı olurlarsa iyi olur."*

Burada danışmanın genel manada birimin tanıtılmaması, bu konuda da kurumlardan yeterli desteğin olmaması sebebiyle kendilerinin her seferinde bunu yapmak zorunda kalmalarından kaynaklı bir sorun yaşadığı görülmektedir. Bu söylenenlerin de hizmetin aktif ve etkili ilerlemesine bir ket vuracağı ortaya çıkmış olmaktadır. Bu manada desteğin ve tanıtımın önemi bir kez daha ortaya çıkmış olmaktadır.

> **M.D.2.** *"Tanınmamak, çalışma şartlarında yeterli donanımın olmaması hastalarla iletişim konusunda yeterli alanın bulunmaması."*

> **M.D.3.** *"Hastanelerde henüz tam olarak tanınmadığından ve sayı olarak az olduğumuzdan dolayı daha fazla hasta ve hasta yakınlarına örneğin: acil, yoğun bakım diyaliz vs. ulaşamıyoruz."*

İki danışmanımızın ifadelerinden de yine tanınmıyor olmaktan ve yeterli iletişim alanlarının olmaması, sayılarının da yetersiz olmalarından kaynaklı her yere yetişemedikleri gibi sorunlar yaşadıklarını söylemişlerdir. Bunun sebebinin henüz sayı olarak hastanelerdeki normal personel oranlarına göre çok düşük olmaları olduğu söylenebilir. Bu sebeple faydanın artması ve hizmetin genişlemesi adına manevi danışman sayılarının artması bu yetişememe sorununa çare olacaktır diyebiliriz. Aynı zamanda fiziki şartların da danışmanlık sistemlerine uygun şekilde oluşturulması gerekmektedir.

> **M.D.4.** *"Biz bu hizmeti yapan ilk arkadaşlardan olduğumuz için tanıtım aşamasında sıkıntılar yaşadık tabi ki. İsim daha tam konulamamış, hastanelerde bu hizmet hiç görülmemiş, böyle bir meslek dalı yok vs. Ama yedi yıldır kendimizi ispatladığımızı ve olumlu bir izlenim oluşturduğumuzu düşünüyorum kendi adıma. Ben bir problem yaşamıyorum çok şükür. Belirttiğim gibi palyatif servisinde ekibin bir parçası olarak görülüyorum ve görüşme yapmak için hasta ve yakınları da bana yönlendiriliyor. Servisteki tüm odaları da rahatlıkla gezebiliyorum."*

Dört numaralı danışmanımız ise ilk başlayanlardan olması sebebiyle henüz kimsenin alanı duymadığı ve bu sebeple de henüz adının dahi tam koyulmamış bir birimde çalışmanın zorluklarını çektiğini ifade ediyor. Ancak çalışmalarındaki gayretleriyle daha sonra bu problemlerinin kalktığını ve hastane ekibi ile uyum içinde çalışmalarına devam ettiğini görüyoruz.

Demek ki zamanla ve çalışmaların ciddiyetle yürütülmesi neticesinde idari ve çalışan personeller açısından bir kabulün oluşabildiği görülebilmektedir. Bu aynı şekilde hastalar tarafında da devamlılık arz ettikçe, olumlu yönde tanınıp, kabul edilme olacağının bir göstergesi olabilir.

> **M.D.5.** *"Sağlık personelinin ilgisizliği ve yapmayı düşündüğümüz faaliyetler için finansal kaynak destek olmaması."*

Manevi danışman burada, sağlık personelinin yeterli ilgiyi göstermediği ve faaliyetleri için de finansal kaynaklarının olmaması sorunları yaşadığını söylemektedir. Kurumlar açısından bir maddi destek sorununun dile getirildiği bu görüş aslında, yapılabilecek bir takım faaliyetler için, manevi danışmanlık hizmeti adına finansal destek sağlamanın

önemini ortaya koymaktadır. Eğer bu sağlanırsa manevi danışmanların manevi destek faaliyetlerine hizmet edecek faaliyetler de yapabilecekleri anlaşılmaktadır.

> **M.D.6.** *"Herhangi bir problem yaşamadım, hastane idaresi ya da çalışanlarla. Sadece yeterince duyarlı olmayanlar olduğunu gözlemledim yetkili kişiler anlamında. Benim problemim daha çok kendimi yeterli görememe noktasında. Bunun da bitmeyeceğini kabul ettim. Çünkü her insan farklı bir dünya ve bizim hap formüllerimiz herkeste ayni faydayı sağlayamaz."*

Bu manevi danışmanımız asıl sorunun kendisini bu konuda yeterli görmemesi olduğunu belirtmekle beraber; yetkili kişiler açısından da yeterli duyarlılığı görmediklerini söylemektedir. Demek ki kişilerin kendisini bu işe uygun görüp görmemesi veya yetersiz olduklarını düşünmeleri, bireylerin karşısına bir sorun olarak çıkabilmektedir. Bunun aşılabilmesi adına zaten genel olarak gönüllü olunduğu ifade edilen bu uygulama için, istekli, konu hakkında donanımlı, kendini oraya uygun gören kişilerin görev almasının sağlanması daha sağlıklı olacaktır diyebiliriz.

> **M.D.7.** *"Öncelikle, görevlendirme olarak çalıştığımız için hastane yönetimi ve personeli bizi kendi personelleri gibi kabul etmiyorlar. Doktorlar veya hemşireler gerçekten manevi danışmanlık rehberlik hizmeti almak isteyen kişileri bizlere maalesef yönlendirmiyorlar, yönlendirmedikleri gibi bazı doktorlar kendi onayları olmadan hastaları ile görüşülmesine müsaade etmiyorlar. İdare de bu şekilde davranan doktora çok fazla bir müdahalede bulunamıyor veya bulunmuyor. Dolayısıyla birim ve manevi destek uzmanı personeli dolaylı yoldan bir mobbinge maruz kalıyor, itibarsızlaştırılıyorlar."*

MD 7, ilk sorunlarının görevlendirme usulü çalışmak olduğu, bu sebeple de sağlık personelinin kendilerini benimsemelerinde sıkıntı yaşadıklarını söylediği görülmektedir. Bunun yanında doktor ve hemşireler tarafından gerçek ihtiyaç sahibi hastalara yönlendirilmedikleri gibi bazen de engellendiklerini ifade etmektedir.

Ulusal meslek standardının da yayınlanmasıyla bir meslekleşme geleceği beklenilen manevi danışmanlık görevlilerinin görevlendirmeyle çalışıyor olması haliyle diğer kurumlar açısından geçici görünmek gibi bir takım olumsuz düşüncelere sebep

olabilmektedir. Manevi danışmanın bu sorunun ilk sorunlarından olduğunu belirterek bunu bildirmesi önemlidir. Çünkü bu sebeple oluştuğunu ifade ettiği bazı engellenmeler ve kabullenilmemeler hizmetin ilerlemesi açısından olumsuzluklar teşkil etmektedir.

> **M.D.8.** *"İlgisizlik, kişilerin bu alanı bilmiyor olması zorluklara sebep oluyor. Hakeza yönetimler de bu alandan çok haberdar değiller."*
>
> **M.D.9.** *"İhtiyacı olanlara ulaşmakta zorlanıyoruz. Ziyaret usulü çalışmak zor. Randevu sistemi olsa talep edene bu hizmeti sunmak daha verimli ola bilir. Bir de tükenmişlik yaşamamak için Süpervizör desteği olmaması sıkıntılı."*
>
> **M.D.10.** *"Bazen özellikle imam arkadaşlarda kurum adına bağış toplanıldığını zannediyorlar. İyi bir tanıtım yapılması lazım hastane yönetiminin desteği şart."*

Manevi danışmanlarımız yeterli ilginin ve bilginin olmaması, bu sebeple bazen yardım topluyor gibi yanlış anlaşılmalara maruz kalmaları, yine yönetimler açısından gerekli tanıtım ve desteğin sağlanmasındaki eksiklik ve ziyaret usulü çalışmanın zorluğundan sebep sıkıntılar yaşadıklarını bildirmektedirler. Bir de süpervizör gibi bir desteklerinin olmaması. Aynı zamanda bu sorunların birçoğunun 2018 yılında Usta'nın yapmış olduğu çalışmasında elde ettiği alan sorunlarıyla da benzerlik gösterdiği görülmüştür.[315] Özellikle de alanın tanınmıyor olması, meslekleşmemiş olması, teori ve pratikle ilgili yaşanan sorunlar, ön yargılı insanların olduğu ve az da olsa İlahiyatçıların, dolayısıyla hocaların hastaneye ait olmadığı gibi sorunların halen devam ettiği göze çarpmaktadır.

Bu ve bunun gibi sebeplerle manevi danışmanların çalışma alanlarındaki sorunlarının, her zaman pozitif olması, destek olma konusunda daima hazır bulunması gereken danışmanların olumsuz yönde etkilendikleri görülmüştür. Bu sıkıntıların giderilmesi için yapılacak çalışmalar, aynı zamanda hizmet kalitesinin artması için yapılmış olacaktır. Çünkü hayır için maddi yardım toplandığı gibi yanlış izlenimlere maruz kalan bir danışman, orada istediği etkiyi sağlayamayacaktır. Bu sebeplerle de tanıtımın önemli olduğu hemen hemen tüm danışmanlarca dile getirilmiştir.

---

[315] Usta, *Türkiye'de Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri (Manevi Destek Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma)*, 46.

M.D.11. *"Kurumsal aidiyet problemi yaşıyoruz. Adalet Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı gibi kurumlarda görevli arkadaşlarımız ek ücret alırken biz alamamaktayız."*

Diğer bazı kurumlarda görevlendirilen arkadaşların ek ücret aldıkları ancak kendilerine bu imkanın sağlanmadığını, bu sebeple de kurumsal olarak yeterli desteği de görmediklerini ifade ediyorlar. Kurumlar olarak çalışanlara farklı alanlarda görevler verildiğinde ek bir destekle teşvik edilmesi birçok alanda ve kurumda olabilen şeylerdir. Manevi danışmanlar da bunlara temas ederek kendilerinin bu konuda desteklenmediklerini ifade etmektedirler. Bu sorunlarıyla ilgili çalışmaların yapılması da motivasyon açısından manevi danışmanlara katkı sağlayacaktır.

M.D.12. *"Çok iş yapıyor fakat bir türlü gereken takdiri göremiyoruz, tedavi sürecine gözle görülür katkımız olmasına rağmen bunun ölçülebilirliğini sağlayamıyoruz, çok fazla görüşme yapıyoruz fakat emeğimiz görülmüyor."*

Çok çalıştıklarını, fazlaca görüşmeler yaptıklarını ve hatta tedaviye de olumlu katkılarının olduğunu düşündüklerini söylemekle beraber, bunun ölçülememesi, fark edilmemesi sebebiyle emeklerinin karşılıklarını alamadıklarını söylemektedirler. 'Marifet iltifata tabidir' düsturundan hareketle, buradaki danışmanın yapılan hizmetlerinin görülmediği sorunundan bahsetmesi oldukça doğal bir durumdur. Bu sebeple multidisipliner bir çalışmaya ayak uydurmaya çalışan bir manevi danışmanın çalışma arkadaşları ile beraber hem görevlendirildiği kurum hem de kendi kurumu tarafından olumlu yönde desteklenmesi, bu duygularıyla ilgili sıkıntılarının giderilmesinde fayda sağlayacaktır diyebiliriz.

M.D.13. *"Diyanet personeli olduğumuz ve sağlık bakanlığına bağlı olmadığımız için geçici gözüyle bakıldığı için hastane personeli tarafından önemsenmeme."*

M.D.14. *"Personelin bizim varlığımızdan habersiz oluşu ve dünya görüşü olarak farklı bakış açısı olan personel ve hasta (hasta yakını) çalışma şartlarını zorlaştırıyor."*

M.D.15. *"Genel olarak bu birim çok fazla tanınmıyor ve sürekli hastalar değiştiği için her hastaya kendimizi tanıtıyoruz. Yas sürecinde sadece hastanedeki ziyaret yeterli olmadığı için ve bir psikolog gibi yapılandırılmış*

test uygulayamadığımız için genel itibariyle anlık çözümler üretmek durumunda kalıyoruz."

Yine burada da manevi danışmanlarımız tanınmamaktan, geçici olarak görünmekten, dünya görüşü farklı personel ve hasta, hasta yakınlarından kaynaklı çalışma şartlarının zorlaşmasından ve psikologlar gibi testler uygulama şanslarının olmaması sebebiyle genelde anlık çözümler üretmek zorunda kalmalarından kaynaklanan sorunlar yaşadıklarını bildirmektedirler.

M.D.16. *"Teoride genellikle Batı kaynaklı olması pratikte bize zorluk çıkarıyor. Hizmetin bilinmiyor olması da kendimizi tanıtmak ve anlatmak mecburiyeti zordu haliyle. Kimi personelin de kabullenmede zorlanması."*

M.D.17. *"Nadiren de olsa karşı çıkanları duyuyoruz, Diyanet buraya da geldi, ne işleri var vs. Bir de tabi mesleki açıdan adapte olmak kolay değil, bir süreç alıyor tabi."*

M.D.18. *"Ne işiniz var ki burada, ne işe yarıyorsunuz siz bakışı, bazen kendimi ben de sorguluyorum, ne yapıyorum ben? Ne yaptığımızı ve ne yapacağımızı, sınırlılıklarını tam olarak içselleştiremediğimizde bu düşüncede boğulabiliyoruz."*

M.D.19. *"Sağlık Bakanlığı tarafından aidiyet sorunu yaşıyoruz."*

Buradaki dört danışmanımız da bilinmemek, hastane sistemine ait olarak görülmemek gibi benzer sorunlar yaşadığını belirtmekle beraber, Diyanet'in hastanede ne işinin olduğunu söyleyenler ve bu manada bakışlar gördüklerine dair ifadelerde bulunmaktadırlar. Teorik bilgilerin genellikle Batı kaynaklı olmasının da pratikteki uygulamalarda kendilerine zorluk çıkardığını söyleyenler de bulunmaktadır. Aynı zamanda farklı bir kurum ve meslek olarak daha başka bir pozisyona geçmenin de kolay olmadığını, bu sebeple zorlandıklarını da belirtiyorlar.

Batı kaynaklı olarak bilinen bir uygulama olan manevi danışmanlık ve rehberlik aslında bizim kültürümüzde bir toplumsal refleks gibi hem inancımız hem de örfi geleneklerimiz açısından insana yardım, zor zamanlarında destek ve iyiliklerinde rehberlik etmek gibi yollarla kendini göstermektedir. Ama yöntem ve teknikler olarak Batı uygulamalarının bizdeki hastanelerde uygulanması açısından birtakım sorunlar

oluşabilmektedir. Manevi danışmanın buradaki ifadesi de bunu kanıtlar niteliktedir. Çünkü bizim insanımızın beklentileri ve yaklaşımları başka kültürlere ait teorilerle örtüşmemektedir. Bu gibi sorunların zamanla kendi teorilerimizin işin içine girmesiyle aşılabilir düşüncesindeyiz. Bunun için de akademik ve pratik anlamda çalışma ve uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bazı farklı düşüncedeki insanların da kurumsal ve zihinsel ayrılıklar noktasında bu hizmete ve görevlilerine karşı çıktıkları bazı danışmanlarca ifade edilmektedir. Bunun önüne geçmek için, bir insani yardım hizmeti olan ve herkese eşit derecede bakan bu uygulamanın doğru tanıtılması ve doğru uygulanması büyük önem arz etmektedir.

M.D.20. *"Benim görevli olduğum hastanedeki idari kadro beni ve görevimi benimsediği için çok fazla sorun ile karşılaşmadım."*

Buradaki arkadaşımız da hastanedeki çalışanlar tarafından kendisinin ve görevinin benimsenmesi sonucunda fazla bir sorun yaşamadığını bildirmektedir. Diğer danışmanlar içinden de bu şekilde belirtenler olmuş ama sayıları tek hanelerin üzerine çıkmamaktadır. Bunun sebebi yeni bir alan olmasıyla alakalı olabilmektedir.

Tablo 5: Manevi Danışmanların Karşılaştıkları Sorunlar.

Manevi Danışmanların Karşılaştıkları Sorunlar.	* Tanınmamak * Kurumlardan yeterli desteği görememek * Özlük haklarında eksiklikler * Teori ve pratik arasında zorlanmak * Yaptıkları işe göre değer görememek * Bazı kesimlerce kabullenilmemek * Her seferinde kendini tanıtmak zorunda kalmak * Kurumsal aidiyet sorunu * Geçici görülmek * Sayılarının yetersiz olması * Diğer personelin yardımcı olmaması * Sürekli ziyaret usulü çalışmak * Akademik kaynakların yeterli olmaması * Kendi eğitimlerindeki eksiklikler

Sorunların çoğunun teorik işleyişten ziyade farklı desteksizlik ve ilgisizliklerden kaynaklandığı görülmektedir. Şahsi engeller veya şahsi görev zafiyetlerinin belirtilmesi ilk süreçlerde normal olarak ifade edilebilir. Ancak bu sorunların çözümü noktasında hiçbir şey yapılmayacağı anlamına gelmez. Tüm sorunların çözümü noktasında da kurumların ve çalışanların birlikte hareket etmeleri gerekmektedir.

Genel olarak baktığımız zaman manevi danışmanların, kurumlar tarafından yeterli desteği göremediği, sağlık çalışanları ve hastalar ile yakınları tarafından hizmetin ve kendilerinin yeteri kadar bilinmedikleri, yaptıkları işin gerektiği şekilde değerini görmediği ve bazen de kabullenemeyen insanların olduğu gibi sıkıntılarla karşılaştıkları görülmektedir. Aynı zamanda teorideki bilgilerinin pratikte uygulanması açısından zorlandıklarını da bir zorluk olarak beyan ettiklerini belirtmekte fayda var.

Tüm bunların yanında daha önce yapılmış olan çalışmalara baktığımız zaman da birçok sorunun aynı şekilde devam ettiği görülmektedir. Bunlardan tanınmıyor olmak 2018 ve 2020 yıllarında da aynı şekilde ifade edilmiştir.[316] Bununla beraber yine aynı eserlerde bahsedilen; bazı kişilerin karşı çıkması, teorinin pratiklerle uyumunda sıkıntıların yaşanması, bir ek kaynak ve gelirlerinin olmaması, kurumlar tarafından yeterli desteklerin görülmemesi, akademik kaynakların yeterli düzeyde olmaması gibi sorunların manevi danışmanlar açısından devam ettiği görülmektedir.

3.1.8. Manevi Danışmanların Danışanlardan Aldıkları Geri Dönüşler

Manevi danışmanların yaptıkları görüşmeler neticesinde birtakım dönütler aldığı ve bireylerin danışmanlarla olan bu iletişimlerinin iyi veya kötü kendilerine bir sözle dahi olsa dönüşte bulundukları tahmin edilmektedir. Bu vesileyle biz de manevi danışmanlara bu dönüşlerden bize bahsetmelerini istedik. Kendilerinin verdiği yanıtlardan birbirinden farlı gördüğümüz bir kısmını buraya almak suretiyle aldıkları geri dönüşler hakkında fikir sahibi olmayı arzu etmekteyiz.

> **M.D.1.** ***"****Danışanlarımız bu hizmetten dolayı hastaneden taburcu olduktan sonra dahi ziyaretlerimize gelmekte, hastanede kaldıkları sürece birimimizin kendilerine huzur verdiğini bizim burada olmamızdan dolayı*

[316] Bkz. Usta, *Türkiye'de Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri (Manevi Destek Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma)*; Kurtoğlu, *Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi (Marmara Bölgesi Örneği)*.

memnun olduklarını, yalnız hissetmediklerini bizimle paylaşmaktalar. Ayrıca hastane yönetimi ve serviste beraber çalıştığımız personel arkadaşlarımız da bizim yanlarında olmamızdan dolayı memnuniyetlerini ifade etmekteler."

İnsan hastane süreci yaşadığında insana daha çok ihtiyaç duyabilmektedir. Bunu ziyaret beklentisinde olan, ziyaret edildiklerinde sevinçleri fark edilen tüm hastalarda ve hatta hasta yakınlarında görebiliriz. Bu ihtiyacın karşılanabilmesi, hastane ortamlarında yalnız kalan hasta ve yakınlara moral olunabilmesi bu uygulamanın ilk gayelerindendir. İşte bunu gerçekleştirmeye çalışan bir danışmanın aldığı bu olumlu dönütten hizmetin insanlar açısından olumlu karşılandığını anlayabiliriz. Zira hastane çıkışında ziyaret edilmesi bir manevi danışmanın işini doğru yaptığının da bir göstergesidir.

M.D.2. *"Ben olumsuz bir durumla karşılaşmadım. İyi ki varsınız, çok güzel bir hizmet, bana kendimi özel hissettiriyorsunuz, hiç bu açıdan bu olayı böyle düşünmemiştim gibi söylemlerle karşılaşıyorum. Hatta psikoloğa gittim, ilaç da kullanıyorum ama siz bana daha iyi geldiniz diyen çok kişiyle de karşılaştım."*

M.D.3. *"Hastaneye geldiklerinde ziyaret etmeleri, bayram vs. gibi durumlarda aramaları, hayır dualarını her zaman arkamda hissettirmeleri, hastanede yatmayan eş dost ve akrabalarını da manevi destek için yönlendirmeleri bu işi daha da severek yapmamdaki en büyük motivasyonum."*

Hiçbir iyilik ve ilginin karşılıksız kalmayacağı, kaldığını düşünsek dahi 'balık bilmezse Hâlık bilir' deyişiyle ifade edilmiştir. İnsanlar kendileriyle ilgilenildiğinde ve bunun çıkarsız olduğunu fark ettiklerinde muhakkak ki kendilerine yakınlık ve alaka gösteren insanlara vefa göstereceklerdir, eğer baştan kötü niyetli değillerse. İki ve üçüncü manevi danışmanlar da bir olumsuzlukla karşılaşmadıklarını ve ilgilendikleri insanlar tarafından önemli günlerde arandıkları gibi söylemlerle kendilerinin de mutlu olduklarını ifade etmişlerdir. Bu da bizlere manevi danışmanlık uygulamasının hakkı verilen bir iş olduğunda insani ilişkiler açısından çok olumlu şeylere vesile olacağı izlenimi vermektedir.

M.D.4. *"Danışanlarımızın birçoğunun ifade ettiği şeylerden birkaçı olarak şunu söyleyebilirim:*

- Sizinle konuştuktan sonra tarifsiz rahatlıyorum huzur duyuyorum.

- Bir Hastane personeli tarafından bu kadar ilgi görmek bizi şaşırtıyor.

- "Şu ana kadar hastalığı bir musibet olarak görüyordum meğerse hastalık benim derdimin dermanı imiş bunu öğrendim "diyorlar.

- Uzun süre görüştüğümüz hastalar daha sonra tekrar hastaneye gelip bizi ziyaret ediyorlar ve o zor zamanlarda biz onların yanında olduğumuz için teşekkür ediyorlar. Tekrar o günleri yad edip duygulandığımız anlar oluyor minnettar kalıyorlar."

İnsan anlaşılmak isteyen bir yapıya sahiptir. Kendisini anladığına inandığı ve bu konuda güven duyduğu insanla güzel muhabbetler oluşturabilir. Manevi danışmanların ilk sağlaması gereken şeylerin başında da işte bu güvenli irtibattır. Daha sonra insanların hastalıklarıyla ilgili görüşlerinde, hayata bakışlarında olumlu düşünceler oluşabileceği bu danışmanımızın aldığı dönüt ifadelerinden ortaya çıkmaktadır. Anlam bağının oluşmasıyla kişiler bu bağı kurana minnet duymaya ve o kişiyi gördüğünde mutlu olmaya başlar. Kurumda böyle insanların olması ise insanlara ne kadar iyi geliyor buradaki 'personelden böyle ilgi görmek bizi şaşırtıyor' ifadesinde ortaya koyulmaktadır.

M.D.5. *"Özetle şöyle diyebilirim, bu hizmetin geç kalındığını, bire bir konuşmaları özlediklerini, arada illa onları ziyaret etmemi bekliyorlar. Mesai kavramı olmaması gerektiğini her zaman hastane de bulunmamızı da beklerler. Buna benzer çok şey."*

Kişi mutlu olduğu mekandan ayrılmak istemediği gibi mutluluk duyduğu insandan da ayrılmak istemez. Manevi danışmanların insanları mutlu edebilmesi yine bir gaye-i hizmettir. Bunu başaran danışman ise her zaman sevilecek ve ayrılmak istenmeyecektir. Buradaki danışmanımızın ifadesinden de anlaşılacağı üzere insanlar ikili ilişkilere hasret durumdalar. Bu sebeple de böyle insanları gördüklerinde hizmetin uygulanması için geç kalındığı, mesai mefhumu olmaksızın her zaman hastanede bulunmaları gerektiği gibi

dönüşler iletilebilmektedir. Bu söylemler hizmetin gerekliliği ve önemini bir kez daha ortaya koymuş olmaktadır.

> **M.D.6.** *"Memnuniyet ve dua genellikte, mesela kanser olan bir hastamız tekrarlı olan görüşmelerimiz sonunda sizinle konuşunca içim huzurla doluyor çok rahatlıyorum demişti."*

> **M.D.7.** *"Sadece hastanede bir kere görüşme değil daha çok git gel oluyor. Simple present perfect tense gibi aynı, bitse bile etkisi devam ediyor. Evlenip imam nikahı kıydıran oldu çocuğunun kulağına ezan okutan oldu."*

> **M.D.8.** *"Hizmetin güzelliğinden, ziyaretlerden duydukları memnuniyetten bahsedenler çok. Danışma ilişkilerinde de onları gerçekten anladığımızı ve hiçbir danışmanın daha önce bu kadar yönlü konuşmadığından bahseden de olmuştu, dini alanı da kastederek."*

Özel günlerine çağrılan danışman, dualarla anılan danışman, konuştuğunda huzur verdiği iddia edilen danışman ve daha önce kendisini ondan başka kimsenin bu kadar iyi anlayıp bu şekilde çok yönlü konuşabilip karşı tarafa güven veren olmadığı söylenilen danışman ifadeleri bizlere hizmet hakkında insanların güzel duygular beslediği izlenimi vermektedir. Bu yazılan ifadeler, zorlukların olması, taleplerin olması bir tarafa; insanların bu şekilde güzel düşünceler iletmeleri başka bir tarafa olmak üzere uygulama hakkında bizlere çok yönlü de düşünebilmeyi öğretmektedir adeta. Her yönü tek değil, diğer yönü ile birlikte vardır diyebiliriz.

> **M.D.9.** *"Her seferinde gelmemizden duydukları memnuniyet ve onları ziyaret eden bir hastane çalışanının olmasından memnun olmalarından bahsederlerdi. İnsanlar ilgiye muhtaç. Biz de hep bu yönden teşekkürler ve dualar aldık hamdolsun."*

> **M.D.10.** *"Birçok hasta ve hasta yakınımız çok memnun kaldığını, böyle bir hizmeti yapanlara, vesile olanlara dua ediyorlardı. Onlara gösterdiğimiz bir güler yüz bile hastane ortamında çok önemliydi, yakınları ölse bile orada onların yanlarında olmamızın onları çok rahatlattığını söylüyorlardı ve daha birçok memnuniyet ifadeleri."*

M.D.11. *"Tüm görüşmelerimizin sonu mutlu bitiyor ve dönüşler hep teşekkür, iyi ki varsınız vs. Şu ana kadar hiç bu konuda olumsuz dönüş yaşamadım."*

Buraya kadar görüşlerine yer verdiğimiz ve birebir aynı şeylere yakın olarak görüp yer veremediğimiz tüm cevaplardan bir tanesinin dahi olumsuz dönüşten bahsetmemişlerdir. Bunun yanında tam tersine daima teşekkürler alıyoruz, iyi ki varsınız, geç bile kaldınız, bizi çok iyi anlıyorsunuz, sizi görünce huzur doluyoruz, sizlerden ve bu hizmete vesile olanlardan Allah razı olsun gibi birçok cevabın olması manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasının ulaştığı hastalar, yakınları ve personel açısından memnuniyetle karşılandığı söylenebilir. Bu dönüşler, manevi olarak desteğe ihtiyaç duyan özellikle hasta gruplarında hizmetin ne kadar isabetli olduğunun da bir göstergesidir. Öyle ki bilmeyenlerden gelen tepkilerden daha çok muhatap olanlardan gelen teşekkür ve minnet bunu kanıtlar niteliktedir.

3.1.9. Manevi Danışmanlık Tecrübeleri

Manevi danışmanlar bu görevlerini ifa ederken birçok anılar biriktirmekte ve çok yönlü olaylarla karşılaşabilmektedir. Bunların bazıları insanların en mutlu anları olabilirken, hastane ortamı olması dolayısıyla genel manada hüzünlü ve ibretlik olaylar olabilmektedir. İntihar, cinayet, ilerlemiş hastalıklar, uzuv kayıpları, eş, evlat, yakın kayıpları, ani gelişen olaylar gibi birçok olaya tanıklık etmekte ve etkilenebilmektedirler. Biz de bu sebeple son sorumuz olarak bu hikayelerinden en etkilendikleri bir anılarını bizimle paylaşmasını istedik ve paylaşılan 11 anıyı buraya tıpkı şekilde alarak danışmanlıkla ilgili bu görevin mahiyetini daha iyi anlamak istedik.

M.D.1. *"Beni etkileyen o kadar çok anım var ki. 39 yaşında genç bir hanımefendi vardı. Akademik kariyeri olan, seküler bir hanım. Artık son dönemdeydi. Her şeyin farkında ve ağrıları da çoktu. İlaçlar artık fayda etmiyor, hiç uyku uyumuyordu. Doktorun yönlendirmesiyle gittim görüşmeye, tanıştık. Allah ile kavgalı. Neden ben, niye bu kadar ağrım var, ne günah işledim bunlar başıma geldi vs. gibi söylemleri vardı. Peygamberlerden ve en çok sıkıntıyı onların çektiğinden, onların günah işlememe özelliği olduğundan vs. bahsettim. Ama ben peygamber değilim diyerek reddetti. Arada isyan ediyor arada isyanından dolayı üzülüyordu*

günaha giriyorum diye. Onun güvenini ve sevgisini kazandıktan sonra, ona Esma'ların çok iyi geldiğini tespit ettim. Sürekli yanına gidiyor, Esma'larla dua ediyor ve şifa ayetlerini okuyordum. Bu arada başını okşamamı ve elini tutmamı istiyordu. Ben de istediğini yapıyordum. Ben dua okurken, morfinin bile fayda etmediği hasta uykuya dalıyor ve rahatlıyordu. Biraz uyuyup dinlensin diye duaları bilerek uzatıyordum. Ben ne zaman ki duaları bitireyim hemen gözlerini açıyordu. Annesi bile bu duruma şaşırıyordu. Bir hafta sonra hastayı kaybettik ama onun son hali beni çok etkilemişti. Ellerimi öpüyor ve seni Allah gönderdi, bana çok iyi geldin diyordu. Allah ile barışarak ve bir nebze de olsa rahatlayarak bu dünya hayatını tamamlamış oldu çok şükür."

Bir insan hem madde hem manadan ibarettir. Maddi alem ne kadar geniş ve ferah gibi görünse de maneviyattan yoksun bu madde insanı hep tek kanatlı kuş konumuna düşürmektedir adeta. Bu manada alem içinde bir küçük alem olan insanın tek düze bir hayatla yaşamını sürdürmesi zor olmaktadır. Bunun sonuçlarını da en çok bu anıda bahsedilen ve seküler diye tabir edilip dünyanın madde aleminde kaybolmuş şeklinde kast edilen bu tür insanlarda daha fazla görebilmekteyiz. Çünkü insanın bu mana yoksunluğu hastalık olsun olmasın, son anlarına gelsin veya gelmesin insanlarda kendisi bunu fark etmese de bir yerde ortaya çıkmaktadır.

Burada manevi danışmanın bahsettiği hanımefendi, hastalık aleminde mücadele eden ve dünya hayatının son anlarını yaşadığı ifade edilen bir insan. Aynı zamanda da manevi görüşüyle belki de manevi danışmanla ters düşecek bir insan. Ancak görülüyor ki, ruhun maneviyata olan ihtiyacını bir nebze olsun karşılayabilen bir manevi danışman o insanda nelere vesile olabiliyor. Allah'ın isimleriyle ve diğer bazı okumalarıyla morfinin almadığı etkiyi aldığından bahseden danışman belki ilk başta reddedildiğini ama daha sonra ellerinden tutularak 'sizi bana Allah gönderdi' diye dua edildiğini ifade etmekte. Buna vesile olan ise manevi danışmanın orada görevini yerine getirmiş olmasıdır. Bu tecrübe bizlere manevi danışmanlığın insan ve görüş seçimi yapılmadan sunulması gerektiğini de bir kez daha göstermektedir. Zamanında ve bilinçli yapılan temaslarla insanlar duygusal anlamda değişip olumlu olabilmektedirler.

M.D.2. *"Palyatif servisi ziyaretlerimizden birinde bir odada üzerinde kadın pijaması bulunan bir amca ile tanıştık üzerindeki pijamanın ona ait olmadığı üstelik çok dar geldiğinden dolayı da göbeğini tamamen açıkta bıraktığı ve bundan da rahatsız olduğu her halinden belliydi. Bu amcamız 2 tane evladı olmasına rağmen bir beyin kanaması sonrasında evlatları tarafından hastanede yalnızlığa terk edilmişti. Üstelik üzerinde ne kadar parası varsa hepsini almışlar ve onu maddi anlamda da zor durumda bırakmışlardı. Bu da yetmiyormuş gibi nasıl olsa huzurevine çıkacak diye kendi rızası olmadan evi boşaltılmış, eşyaları dağıtılmıştı. Bu hastanın huzurevine çıkış işlemleri başlatıldı. Baya uzun bir süre geçti, başta hiç hareket edemeyen felçli olan amcamız, azami gayretle, çabayla ve bitmeyen bir ümitle yürümeyi başardı fakat bir süre sonra palyatif servisteki yoğunluktan dolayı ilçedeki servislere nakli uygun görüldü. Amcamız buradan ayrılırken hıçkırıklara boğulmuş bir şekilde ağlıyordu. Ağlamasının bir tek sebebi vardı. Artık beni kimse ziyaret etmeyecek. Benimle kimse böyle konuşmayacak diyor kendisini orada da ziyaret etmemiz için adeta yalvarıyordu. Kendisine orada da görevli arkadaşların kendisini ziyaret edeceğini söyleyerek teselli etmeye çalışsak da ikna olmuyordu ama yapacak bir şey yoktu, oradan ayrılmak zorundaydı ve ayrıldı. Bu olaydan sonra kendisiyle bir daha görüşemedik, ilçedeki müftülük personellerine bilgi verdim kendisinin özel ziyaret edilmesini rica ettim. Burada görev yaptığım süre içinde unutamadığım beni derinden etkileyen her hatırladıkça üzüldüğüm anılardan bir tanesidir bu. Bu olaydan sonra her duamda "Allah kimseye böyle merhametsiz evlat vermesin" diye dua ediyorum."*

'Allah her şeyin hayırlısını versin' diye dilimize güzel bir yer etmiş duamız vardır bizim. Evlat sahibi olmak da her anne babanın hayali ve duasıdır aynı zamanda. Ancak her şeyin hayırlısı duamızın belki de en lazım olduğu yerlerden birisi de evlatlar içindir. "Allah kimseyi evladıyla imtihan etmesin! Allah kimseye merhametsiz evlat vermesin!" dualarımız da bunun önemini ortaya koymaktadır.

İkinci anımızda da manevi danışman evlatları tarafından terk edilmiş bir amca ile yaşadıklarını bize aktarmaktadır. Maddi manevi örselenmiş olan bu kişinin özellikle de

evlatları tarafından bunu yaşaması kendisinde büyük yıkımlara sebep olmuştur. İşte tam da böyle zamanlarda bir manevi danışmanın işin içine dahil olması, o kişiyle ilgilenmesi, iyileşmesi ve hayata yeniden bağlanabilmesi adına ona danışmanlık ve rehberlik etmesi çok önem arz etmektedir. Bunun ne kadar isabetli olduğunu da danışmanın ifadesiyle bu yaşlı amcanın gözyaşları içinde ağlayarak oradaki o ilgiden memnun olduğunu, gideceği yerde ise bunu kaybedeceği endişesinin olduğunu dile getirmesidir. İnsanlara böyle hassas zamanlarda danışmanlık yapmak o kişiler için yeni bir umudun tohumlarını atmaktır adeta. Bu sebeple manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasının ne kadar faydalı bir uygulama olduğunu bu hatıra bir kez daha ortaya koymaktadır.

> **M.D.3.** *"Yakın zamanda ilk görüşmelerimi yoğun bakımda yaptığım 3 evladını depremde yitirmiş bir anneden çok etkilendim, ilk zamanlar evlatlarının vefatını bilmiyordu... Eğer onlar yaşamıyorsa ben de yaşamak istemiyorum diyordu. Yoğun bakımda görüşmek istediği sayılı kişilerden biriydim. Kendisiyle daha ilk görüşmemizde güzel bir bağ kurduk, zamanla her görüşmede biraz daha sakinleşmeye başladı ve yoğun bakım sürecinden çıktıktan sonra odasına geçtiğinde akrabaları tarafından gerçeğin söylenmesi kararına vardık. Gerçek kendisine söylendikten sonra yaptığımız görüşmelerin de etkisiyle daha sakin, daha sabırlı ve en azından kabullenme sürecini daha rahat geçirdiğini gözlemledik. Halen görüşmelerimiz devam ediyor. Onun gibi benzer örnekler yakınlarını veya uzuvlarını kaybetmiş anneler babalar ve evlatlar var, en çok manevi destek hizmetinden memnun kaldıklarını ifade ediyorlar, toparlanıp hayata devam edebilme surecinde desteğimizin çok faydasını gördüklerini söyleyip teşekkür ediyorlar."*

İnsanoğlunun yaşayabileceği en büyük acılardan birisi evlat kaybıdır. Evlat acısı diye en zor anlarımızı nitelendirdiğimiz bir benzetme kullanmamız, bunun ne kadar zor olduğunun da göstergesidir aslında. Bu acıyı yaşamış bir insanın ise çevresi tarafından, görevliler tarafından mutlaka manevi anlamda desteklenmesi gerekmektedir. İnsan acılarını paylaştıkça rahatlar inancımız da bunun gerekliliğini bize göstermektedir.

Üçüncü danışmanımızda burada bizlere 3 evladını aynı anda kaybetmiş ve bu kaybı da zelzele gibi bir doğal afetle yaşamış kişiden bahsetmektedir. Belki de daha fazla yakını

ve maddi varlığını da kaybetmiş bu insanın hayatına manevi danışmanın nasıl dahil olabileceği, öncelikli olarak yoğun bakım ünitesindeki ziyaretlerden bahsedilerek gösterilmektedir. Daha sonra bir acı haberin verilemeyişi ve verildikten sonraki kabullenme sürecindeki danışmanlık ve rehberliklerinin etkisinden söz dilmektedir. Bu tür olaylarda manevi desteğin önemi inkar edilemez bir realitedir aslında. Evlat imtihanının üç evladını kaybederek yaşamış olan bir anneye manevi danışmanlık beraberinde diğer desteklerin verilmesinden daha doğal bir durum yoktur. Zaman geçtikçe bu görüşmelerin iyi geldiğinin, kabullenme ve başedebilmede dini, manevi açıdan desteğin öneminin bu hatırada zikredilmiş olması da bu gerekliliği ifade etmenin en güzel yollarından biri olmuştur.

> **M.D.4.** *"Uzun süre hastanede yatmak zorunda olan bir amcamız vardı. İlk gittiğimde benimle hiç ilgilenmedi ve gereksiz bir iş olduğunu düşündü sanırım, öyle lanse etmişti. Daha sonraki gitmelerimde de aynıydı hemen hemen. Ama zaman geçtikçe ve ben gittikçe ilgisi arttı muhabbet koyulaştı. Ve en son bana, bunu yapanlardan Allah razı olsun demesi, teşekkür ederek mutluluğunu dillendirmesi bizi etkilemişti."*

İnsan bilmediğinin düşmanıdır diye ifade edilen bir gerçek vardır ki, tam malumata sahip olunmayan birçok şeyde bu tecrübenin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu anının aktarılmasına vesile olan da yine aynı şeyin kendini göstermesidir diyebiliriz. Nitekim ilk etapta manevi danışmanı tanımayan, bu sebeple ona soğuk iletişimlerle yaklaşan bir kişinin zaman geçtikçe ve niyetleri öğrenerek uygulamayı tanıdıkça nasıl dua eden bir duruma dönüştüğü bildirilmektedir.

Bu tecrübe aynı zamanda bizlere yukarıda da bahsedilen tanıtım konusunun ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermiş olmaktadır. Çünkü insanlar bilmeyince, anlamayınca ön yargılı olabilmektedirler. Bunun yıkılmasının ilk yolu ise karşı tarafa işin amacına uygun bir şekilde anlatılıp tanıtılmasıdır. Bu alanla ilgili de bu ihtiyacın olduğu birçok tecrübeyle ortaya konmuştur.

> **M.D.5.** *"İntiharın eşiğinde olan hatta birkaç kez deneyen genç bir arkadaşımızın, ameliyat için geldiği hastanemizde görüşmelerimiz sonucunda hep bize dünyada böyle insanlar kaldı mı, diyanet aslında hep böylemi gibi sözleri beni ziyadesiyle memnun etmiş, kıymetimizi anlamamıza*

vesile olmuştu adeta. İyi yaklaşımlar her zaman iyi sonuçlar doğuruyor. Bizim de yegane gayemizin bu olması ve beklentisiz bunun devletimiz tarafından vatandaşlara sunulması son derece kıymetli bir şey. Bunun fark edilmesi de ayrı güzel."

Bir insanın en son vazgeçeceği şeylerden biri canıdır. Öz kıyım da denilen intihar hadisesi, bir kişinin sonucunun ölüm olacağını bilerek bir eylem gerçekleştirmesidir.[317] Kendi canından vazgeçmek olan intihar olayı çoğu şiddet olaylarının aksine her yaşta insanı etkileyebilmektedir. Aynı zamanda insanda bir boşluğun oluştuğunu göstermektedir. Bu boşluk genel anlamda insandaki manevi ve psikolojik sorunlardan kaynaklandığı bilinmektedir. Bu sebeple bu alanlardan gelecek destekle insanlar yeniden kendilerinin farkına varabilecek ve içinde bulundukları bu girdaplardan çıkma konusunda bir özgüven kazanabileceklerdir.

Manevi danışmanın burada zikrettiği bir gencin yaşadıklarından hareketle kendisiyle ilgilenilmesi ve manevi açıdan destek sağlanması ona daha öncesinde yapmış olduklarından da kurtulabilecek ve potansiyelini anlayabilecek yeni bir imkana vesile olmaktadır. Bunun sonucunda da kişinin umudunu her yönden kaybettiği bu dönemde dünyada böyle insanların kalmış olmasına şaşırmasıyla beraber belki de yeniden umutlanmasına vesile olmaktadır. Aynı zamanda yanlış düşüncelere sahip olduğu kişi ve kurumların mahiyetinin de sorgular duruma gelerek gerçeği öğrenme arzusuna kapıldığı görülmektedir. Bu tür vakalar danışmanın da burada ifade ettiği gibi kendilerinin ve dolayısıyla hizmetin ehemmiyetin yeniden fark etmelerine ve hatta fark etmemize vesile olmaktadır.

M.D.6. *"34 yaşlarında kanserde son evre bir bayan vardı yanına her gittiğimde korkuyorum diyordu tedirgindi. Ona korku kelimesini bırakalım onu hiç dillendirmeyelim dedim peki ne diyeyim dedi. Ona Rabbim sana güveniyorum sana sığınıyorum bana yardım et diyelim dedim. Her seferinde tekrarladık. Ölmeden bir kaç saat önce yanındaydım kimse ile konuşmuyordu gözü kapalıydı yanına eğildim nasılsın dedim ona öğrettiğim*

---

[317] "İntihar", *Vikipedi*, 06 Mayıs 2023.

cümleyi tekrarladı. Annesi son anında da o cümleleri söyledi dedi, çok etkilendim."

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik faaliyetinin en önemli hizmetlerinden biri de insana ölüm korkusu anlarında refakatçilik ve rehberlik etmesidir. Çünkü burada dini başa çıkmanın dinamikleri devreye girerek insanı inançları doğrultusunda rahatlatabilmektedir. Bu meyanda bir danışmanlık hizmetiyle insanlar korkularını yenebilir ve yeniden anlamlandırabilirler.

Altıncı tecrübe paylaşımında ise manevi danışman tam da bu ölüm ve dolayısıyla belki yokluk korkusunda sıkıntılar yaşayan bir bayandan bahsetmektedir. Bunu manevi danışmana açtığında ise bir rehberlik örneği olarak kişiyi doğruya, olumluya yönlendirme yapıldığı görülmektedir. Aynı zamanda öğretilen manevi dualarla da danışmanlık yapılarak korkusunun yenilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Hasta kişinin bunları son anına kadar tekrar etmesi ve dahi son anında da bu şekilde vefat ettiğinin bildirilmesi danışmanda bir olumlu iz bırakmıştır. Bununla da manevi danışmanlığın insanlarda oluşturabileceği etki ve tepkilerin ortaya koyulduğu bir tecrübeyle daha belirtilmiş olmaktadır.

M.D.7. *"Bir hastamızla ilgilenirken ona türlü hadis ve dualardan bahsetmiştim, o da bunları hep heyecanla dinlemiş ve sevmişti. En son taburcu olurken de benden yaş olarak da genç olan bu bayan kardeşimiz bana bir şeyler yazmış ve içinde bir iki tane benim öğrettiğim hadis ve dualardan bulunuyor, ömrü boyunca unutmayacağını söylüyor, teşekkür ve dua ediyordu. Bu yaptığı beni çok etkilemişti. Ben de bunu ömür boyu unutmam herhalde. Çünkü öğretmek zaten güzel, hele de güzel şeyler öğretmek daha da güzel. En önemlisi de bunlara karşı alınan vefa ve karşılık."*

Manevi danışmanlık ve rehberliğin, rehberlik yanının da çok önemli olduğu bu tecrübe paylaşımından anlaşılmaktadır. İnsanlara yapılacak bir dini danışmanlığın her aşaması insanlara faydalı olmaktadır. Bununla beraber yapılan rehberlik, yeni şeyler öğretmek de kişi için hayatı adına çok önemli sonuçlar geliştirebilmektedir. İnandığı değerler ışığında kendisine faydalı olacak bilgileri danışanlara anlatmak, öğretmek de danışmanların görevidir aslında. Çünkü manevi danışmanlık dediğimiz destekleme

faaliyetinin bir insanlara kendi değerlerinin fark ettirilmesi ve inandıkları değerlerin öğretilmesi ile beraber inancından gelen başaçıkma desteklerinden bahsedilmesi yoluyla gerçekleşmiş olacağı söylenebilir. Buradaki hasta kişinin de bunu yapmış olan bir manevi danışmana bir mektupla bunu bildirmesi ve öğretilen değerleriyle ilgili hayatında bazı şeylerin yer etmiş olması manevi danışmanlığın rehberlik boyutunun güzelliklerini çok güzel ortaya koymaktadır. Bunlar hizmetin çok yönlü olmasının yanında çok yönlü faydasının da olabileceğinin göstergesidir denilebilir.

> **M.D.8**. *"Yaşlı bir amcamızın eşine refakatçilik etmesi vesilesi ile muhabbetimiz oluşmuştu. Ziyaretlerimden çok memnun ve çok duayen bir amcamızdı. Bu işe vesile olan herkes dualarından nasipleniyordu açıkçası. Teyze de konuşuyor bize katılıyordu ve bizi evladı yerine koymuştu. Velhasıl bu çiftle iyi bir kontak kurmuştuk. Lakin amcamız eşi hasta olmasına rağmen genelde kim erken gider bilinmez evlat der ve bunları da bol bol konuşurduk. Herkesin imtihanı başka, benimki böyle şimdilik ama hacı nenen benden sonra ne yapacak bakalım derdi. Biz normal muhabbet diye düşünürken bir gün bana, bak hocam siz bu işi biliyorsunuz, ne güzel bizi de gelip burada gerçekten evlat gibi mutlu ediyorsunuz. Bu yüzden bana bir şey olur da yine bu hanım buralarda kalırsa falan onu ziyareti kesme, yalnız kalmasın, çocuklardan da bakan olur ama senin gelmen de başka demiş, ben de, hayır söyle hacı amca ikinizde iyi bir şekilde çıkarsınız inşallah, sen bunları düşünme diye teskin etmiştim kendisini. Fakat bir hafta gibi bir zaman geçmeden amca bir gece rahatsızlanmış, acildi, yoğun bakımdı derken iki güne terki dünya etti. İşte bu konuşmalar ve son olay bende kalan bir hatıradır. Allah Rahmet eylesin."*

Hastane personeli, hasta yakını ve hastalara hizmet etmek amacıyla oluşturulan hastane manevi danışmanlığında hasta yakınları veya refakatçi de denilen hastanın bakımından sorumlu kişilerin de manevi danışmanlarla irtibatları oldukça önemlidir. Hastaların çoğunlukta olduğu bir hastane ortamında sağlıklı olarak, bir yakınından sorumlu bir şekilde uzun müddet bakım yapan insanların zamanla manevi ihtiyaçları, kendini anlatma ve ikili muhabbette bulunma arzuları oluşabilmektedir. Bu zamanlarda manevi danışmanların verecek olduğu hizmetle kişiler sıkıntılarını anlatarak rahatlama yaşayabilirler.

Burada manevi danışmanın anlattığı kişinin hikayesinde, bir eş refakatçisi olan yaşlı amcanın manevi danışmana özellikle eşi açısından bir güveninin olduğu görülmektedir. Bunun yanında kendisinin de eşinden önce son nefesini verebileceği düşüncesini paylaşarak, kendilerine yakın gördüğü manevi danışmana tabir-i caiz ise bir vasiyette bulunmaktadır. Bu da aslında bir güven oluşturmanın, yapılan ikili konuşmaların ve ziyaretlerin tezahürüdür. Yalnız hastalar açısından değil, hastalarıyla ilgili hasta yakınları açısından da bu duyguların oluşturulması çok önemli olacaktır. Bakıldığı zaman hizmetin de bu yönüyle sadece hasta değil de yakınları ve personellere yönelik olması bu sebeplerden dolayı isabetli görülmektedir. Her kesimin kendinde oluşturduğu endişelerine bir şekilde cevap verebilmek uygulamanın amacına uygun bir davranış olacaktır.

> **M.D.9.** *"Aslında birçok anımız vardı ama en önemlisi kanser hastası orta yaşlı bir bayanın hastane koridorlarında düğününü yapmaktı. Onlarla konuştuğumda 5 yıldır imam nikahı ile yaşadıklarını öğrendim. O dönemde devletimiz müftülere resmi nikah yetkisi vermişti, ben de onlara moral olsun diye eğer isterseniz bu nikahı burada yapabiliriz demiştim ve kabul ettiler. Sonra müftüme söyledim, sonra gelinlik ayarladık hatta açık bir bayan olmasına rağmen kapalı bir gelinlik ayarlamıştım ama çok mutlu oldu. Çünkü bu sayede saçlarımın olmadığı ve kolumdaki morluklar görünmez diye sevinmişti. Hastane koridorlarını süsledik her şeyi yaptık, nikah masası kurduk belediye başkanı, kaymakam geldi, hastane personeli eşliğinde nikahını kıydık ve 1 hafta sonra da öldü ama çok mutlu bir şekilde öldü diye düşünüyorum."*

Her insanın bir hikayesi muhakkak vardır. Bu, yaşamın gereği olarak ömür sermayesini harcayan insanların bu zaman içerisinde geçirdikleri tecrübelerdir aslında. Hastalık denilen fizyolojik veya psikolojik sıkıntılar ise insanların karşısına çıkabilecek durumlardır. Bu zamanlarda insanlar daha da hassas olabilmektedirler. Bu yüzden yanlış anlaşılacak en ufak şeylerden kaçınmak gerektiği gibi fayda sağlayacak küçük şeyleri de göz ardı etmemek lazımdır.

İşte bu aktarılan tecrübe paylaşımında da manevi danışmanın bir gözlemi neticesinde hasta kişiye bir terapi niteliğinde uygulaması anlatılmaktadır. İnsanların hayatlarındaki

eksikliklerinden hareketle bunları fark etmek ve faydasına olacak şekilde etkileşimde bulunmak danışmanlığın da bir gereği olsa gerektir. Çevreden de yardım alınarak burada bir hastaya uygulanan moral olma çabalarının neticesinin olumlu yönde alındığından bahsedilmekte. Belki gereksiz dahi görülebilirdi bu işlem ama bir hastaya, kişiye umut olabilecekse hiçbir şey hakir ve küçük görülmemelidir. Paylaşılan tecrübe de bunun bir örneği olmuştur

> **M.D.10.** *"Allah neden beni cezalandırdı" diye soran 10 yaşındaki onkoloji hastası bir erkek çocuğumuz. Olayı açıp konuştuğumuzda bunun kendi düşüncesi değil annesinin telefon konuşmasında duyduğu bir cümleden böyle anladığını fark etmemiz. Annenin geçmişinde engelli ve onkoloji hastası kardeşine karşı olan pişmanlıkları, hem çocuğun hem annenin bakış açısını düzeltmek zorlu bir süreçti. Özellikle annenin. Onu rahmetli kardeşi adına infaka yönlendirmek dua ve istiğfarla rahatlayabileceğini anlatmak ve inanması biraz uzun sürse de olumlu neticelenmesi benim için çok kıymetliydi."*

Hastalık süreci her insan için zor geçen bir süreçtir. Özellikle de çocuk yaştaki hastaların bu süreçleri atlatabilmeleri daha zorlu geçebilmektedir. Bu zaman içerisinde süreci ve başına gelenleri anlamlandırmaları yetişkin hastalara nazaran daha zordur. Çünkü henüz sebeplerden ve neticelerden yeteri kadar haberdar değillerdir. Bu süreç içerisinde en büyük destekleri anne ve babaları olacaktır muhakkak. Ancak onların konuşmaları, tavırları, hüzün veya sevinçleri olumlu/olumsuz etkiler bırakabilmektedir.

Manevi danışmanın burada zikretmiş olduğu hadisede, bir çocuğun kendisinin cezalandırıldığını düşünmesi ve bunun kısaca sebebinden bahsedilmektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi henüz hastalığın sebep ve sonuçlarını tam algılamakta dahi bir sıkıntı yaşayan bir çocuğun bunu Allah'ın cezalandırması olarak görmesi kendi düşüncesi olamayabilirdi elbette. İşte bu gibi durumlarda manevi danışmanın gözlem ve analizleri, sorunun kaynağını görebilmeleri önemli olmaktadır. Ebeveynlerin konuşmalarından çıkarılan bu söylemin aslında bir annenin farklı sebeplerle kullanmış olduğu kelimelerden kaynaklanmasının irdelenmesi sonucu, anneye de bu mevzuda verilen desteklerle olumlu sonuçlanmıştır denilmekte. Bu sebeple çocuk yaştaki hastaların bulunduğu ortamlarda böyle söylemlerden kaçınmanın da önemi ortaya

çıkmaktadır. Aynı zamanda manevi danışmanlığın böyle hadiselerdeki etkisi de bir kez daha kendini göstermiştir. Çünkü İlahi bir ceza anlayışının çokça karşılaşılan bir durum olması ve bunun düzeltilmesindeki manevi danışman etkisi oldukça önemlidir. Doğru rehberlik ve sahih bilgilerle bu düşüncelerin değiştirilmesi uzman bir manevi danışmanlık neticesinde olabilecektir. Manevi danışmanların da bu konuda en önemli etkenler olacağı anlaşılmaktadır.

Tüm bu tecrübe paylaşımlarına bakıldığında manevi danışmanlık uygulamasının uygulayıcıları olan manevi danışmanların bu hizmeti yürütürken çok farklı anılar biriktirdikleri görülmektedir. Her konu ve yaştan insanlarla ilgilenen danışmanlar, kendi hayatlarında unutamayacakları tecrübeler de yaşamaktadırlar. Danışmanlık hizmetinin çok yönlü olduğunu da gösteren bu hatıralar genellikle iyi şeylere vesile olunan anılar olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında genel olarak yapılan ziyaretlerden oluşmuş hatıratlardır. Danışmanlık odasına gelindiği ve orada unutulmaz bir danışmanlık uygulamasının gerçekleştiği gibi bir tecrübe paylaşımı görülmemiştir. Danışmanların diğer sorularımızdan hareketle bahsettikleri ‘genellikle ziyaret şeklinde gerçekleşmektedir’ söylemlerinin de bir kanıtı olarak aktarılan tecrübeler, bu yolla yapılan manevi danışmanlığın da birçok güzel sonuçlara vesile olduğu düşüncesini oluşturmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada 2015 yılında pilot illerde olmak üzere ülkemizde uygulamaya alınan hastane manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine sahada aktif çalışan manevi danışmanların tecrübeleri ve talepleri üzerinden bir araştırma gerçekleştirilerek durum tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Manevi danışmanlar gözüyle olmasından hareketle de tüm değerlendirme ve sonuçlara onların aktardıkları bilgileri temele alarak gidilmeye çalışılmıştır. Bu tespitleri yapabilmek için manevi danışmanlara bir form üzerinde 4'ü kısa cevaplı ve iki ve dört şıklı sorular şeklinde, 15'i ise açık uçlu sorular olmak üzere 19 soru yöneltilmiştir. Bunun sebebi de kendilerini daha iyi ve geniş ifade edebilmelerini sağlamak olmuştur. Bu sorular neticesinde alınan sonuçların değerlendirilebilmesi açısından çalışmamızın üçüncü bölümü olan "Bulgular ve Yorumlar" kısmında toplamda 9 değerlendirme başlığı oluşturulmuştur. Bunlar: ***"MD'lerin kişisel bilgileri, eğitim bilgileri, aldıkları ve almak istedikleri eğitimler, kullandıkları danışma yöntemleri, hizmete yönelik görüşleri, pandemi tecrübeleri, karşılaştıkları sorunlar, danışanlardan aldıkları geri dönüşler ve danışmanlık tecrübeleridir."*** Alınan cevaplar burada kısmen tıpkı alım da yapılarak ve bazı kaynaklarla karşılaştırılarak yorumlanmak suretiyle sunulmuştur. Genel olarak hastanelerdeki uygulamanın on yılı bulmamış yeni bir hizmet olmasından kaynaklı birçok sorunun devam ettiği ortaya koyulsa da her şeye rağmen manevi danışmanların verdiği cevaplara ve aktardıkları tecrübelere bakıldığında uygulamanın ne kadar gerekli ve etkili olduğu görülmüştür. Çalışmamızın bu bölümünde de manevi danışmanlar aracılığıyla sahadan alınan bilgiler ışığında araştırmayla ilgili sonuç ve önerilere yer verilmiştir. Bunlar da aşağıda şu şekilde özetlenmiştir:

Manevi danışmanların kişisel bilgileriyle alakalı bulgulara bakıldığında; araştırmamıza katılan 63 MD'de erkek danışmanların çoğunlukta olduğu (40+23), evli sayısının bekarlara göre daha fazla olduğu (52+11) ve yaş ortalamalarının da 27-57 arası olacak şekilde orta yaşlarda toplandığı izlenmiştir. Aynı zamanda mesleki bilgilerine bakıldığında ise tüm manevi danışmanların DİB görevlisi olduğu ve görevlendirme usulü ile hastanelerde görev yaptıkları tespit edilmiştir. Bu aynı şekilde bizden önceki çalışmalarda da bu şekilde bulgulanmıştır. MD'lerin DİB asli görevlerinde ise 24'ünün Din Hizmetleri Uzmanı, 6'sının İmam-Hatip, 9'unun Kur'an Kursu Öğreticisi ve 4'ünün Müezzin Kayyım oldukları ortaya koyulmuştur. 20 manevi danışman ise bu

meslekleri hakkında bilgi vermemişler ancak DİB görevlisi olduklarını ifade etmişlerdir.

> Manevi danışmanların eğitim bilgileriyle alakalı olarak da 63 MD'nin 30'u yüksek lisans, 31'i lisans ve 2'si doktora mezunu olarak belirlenmiştir. Yüksek lisans ve lisans ortalamalarının neredeyse aynı olduğu ve doktora düzeyinde eğitim almış manevi danışman oranının ise oldukça düşük olduğu görülmektedir. Yüksek lisans yapanların yaptıkları bölümlere bakıldığında ise genel manada MDR bölümü ve bu bölümü destekleyen Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi gibi bölümler olduğu dikkat çekmektedir. Bunun da sebebinin görevlendirme seçimi yapılırken bu alanla ilgili çalışması olan MD'lerin seçildiği veya daha sonra bu alanlara yöneldikleri düşünülebilir. Aynı zamanda burada ortaya koyulan sonuçlara dikkat edildiğinde hiçbir manevi danışmanın lisans derecesi altında bir eğitime sahip olmadığı da dikkat çekmektedir. Bu vesileyle de bizim ***"Hastane manevi danışmanlarının eğitim düzeylerinin en az lisans derecesinde bir düzeye sahip olduğu düşünülmektedir"*** ifademizin de doğrulanmış olduğu görülmektedir.

> MD'lerin aldıkları ve almak istedikleri eğitimle alakalı bulgulara bakıldığı zaman tüm MD'lerin hizmete başlamadan önce Ankara ve Antalya gibi değişik illerde 200 saatlik bir eğitimden geçtiği belirlenmiştir. Yani DİB eğitime almadığı personelini hastanelere göndermemektedir. Bu eğitim başlarda yüz yüze yapılıyorken pandemi dönemine rastlayan dönem ve daha sonraki yıllarda online şeklinde yapılmıştır. Yine bu eğitime DİB personellerinden alanla ilgili çalışma yapanların yanında akademik personellerin ve Sağlık Bakanlığı personellerinin de katıldığı bildirilmiştir. Ancak bu eğitimi alan danışmanların bir kısmı eğitimi yeterli seviyede görse de çoğunluğun yeterli olmadığı görüşünde olduğu ve bunun biraz daha uzatılması ve belli periyotlarda yapılması gibi taleplerinin olduğu görülmüştür. Bunun yanında MD'ler almak istedikleri eğitimlerle alakalı; Psikoloji ve İlahiyat iyi bir şekilde sentezlenmiş daha planlı bir sistemle olmalı, teorinin yanında pratik eğitim artırılmalı ve stajın önü açılmalı, Klinik Psikoloji ve tıp terimleri gibi eğitimler de kapsamlı bir şekilde verilmeli, tecrübe paylaşımı sağlanmalı, vaka analizleri ile ilgili eğitim verilmeli, tecrübeli psikologlardan pratik uygulamalı bir yolla tecrübe alınmaya çalışılmalı, Din Psikolojisi, davranış psikolojisi, beden dili, sosyoloji gibi alanlarda eğitimler verilmeli, süpervizyon eğitimi ve desteği sağlanmalı, alanla ilgili yüksek lisans yapmanın yolları açılmalı ve eğitimlerin yüz yüze uygulamalı

bir şekilde yapılması sağlanmalı gibi talepler dile getirmişlerdir. Bu sebeple alanı desteklemek adına manevi danışmanların isteklerine karşılık vermek önemli görülmektedir. Çünkü sahada çalışan kişilerin kendilerini eksik hissetmeleri hizmet kalitesini mutlaka etkileyecektir. Taleplerin genelde psikoloji alanı eğitimi olması ve zaten İlahiyat mezunu olan bu kişilerin bu alandaki eksiklikleri de dikkate alınarak, psikoloji alanında da eğitimler yoluyla desteklenmeleri gerekmektedir. Tüm bu bulguların bizim ***"Hastanelerde devam eden manevi danışmanlık ve rehberlik uygulaması için verilen eğitimlerin yetersiz kaldığı düşünülmektedir"*** ifademizi doğrular nitelikte olduğu tespit edilmiştir. Öyle ki gelen taleplerin çokluğu ve ilk verilen eğitimin yetersiz olduğunu belirten danışmanların sayısının fazla olması bunu desteklemektedir.

> Manevi danışmanların hizmeti uygularken kullandıkları yöntemlerle ilgili verdikleri cevaplardan günümüzdeki durumunda da ziyaretler şeklinde yürüdüğü görülmektedir. Bununla beraber en çok kullanılan danışmanlık yöntemi ise etkin dinleme veya aktif dinleme diye ifade ettikleri yöntemdir. Ziyaret esnasında çok fazla yöntem uygulama fırsatını yakalayamadıklarını söyleyenler olsa da genel anlamda dinleme metodunun ve soru cevap seklinde oluşan sohbet ortamının oluştuğu görülmektedir. Aynı zamanda empati kurmanın da kullanıldığı belirtilmiştir. Bu sayede de hastalar daha iyi anlanmaya çalışılmakta, ilişkinin güven ve samimiyet üzerine kurulması arzu edilmektedir şeklinde samimi ifadelerin bulunduğunu söyleyebiliriz. Daha önceki çalışmalara da bakıldığında usul olarak ziyaretlerin manevi danışmanlar tarafından yapılması yolunun devam ettiği ortaya konmuştur. Nadiren de olsa onlar bize geliyor diyenler olsa da bu genel durumu değiştirmemektedir. Lakin dikkate değer bir kısmı hastalara ve yakınlarına biz gidiyoruz, personel ise ya kendileri geliyor ya da davet ediyorlar diye de ifade etmektedirler. Bizleri bu sonuçlara götüren bu bulgulardan hareketle de ***" Manevi danışmanların uygulamalarının henüz tam anlamıyla danışmanlık uygulaması şeklinde oluşmadığı"*** düşüncemizin, kısmen farklı uygulamaların olduğu görülse de ziyaret şeklindeki uygulamanın genel olması ve bir seans ortamı şeklinde hastaların danışmanlara geliyor olması kastıyla oluşturulması sebebiyle genel anlamda doğrulandığını söyleyebiliriz.

> Manevi danışmanların hizmete yönelik görüşlerini de alabilmek için kendilerine;

- *"Hastanede Manevi Danışman olarak görev almayı siz mi talep ettiniz yoksa bu görev size tevdi mi edildi?*

- *Ne kadardır bu görevdesiniz? Halihazırda hastanede Manevi Danışmanlık ve Rehberlik görevini yürütüyor musunuz? Ayrıldıysanız neden ayrıldığınızdan bahseder misiniz?*

- *Sizce genel olarak hastanelerde bu hizmetin sunulması gerekli midir, değil midir? Neden?*

- *Sizce bu hizmetin bugünkü geldiği nokta yeterli midir? Geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması adına eğitim ve kurumlar bazında neler yapılabilir?"* sorularını sorduk ve aldıklarımız cevapların ışığında da şu sonuçları elde etmiş olduk:

- Görevlendirme şekli sorumuzla alakalı 5'i tevdi edildiğini, geri kalan 58'i ise gönüllü olduklarını ifade etmiştir. Yalnız, bunlardan bir kısmı teklif edilip kabul etmek yoluyla bu gönüllülüğün oluştuğunu söylemektedirler. Bu da sahada çalışan manevi danışmanların genelinin bu hizmette gönüllü olduklarını göstermektedir. Bu bulgular da bizim ***"Manevi danışman olarak çalışan tüm personelin bu işe gönüllü oldukları düşünülmektedir"*** ifademizi kısmen doğrulamıştır. 63 kişiden 5 kişinin tevdi edildi demesi tamamen doğrulanmış olmasının önüne geçmektedir.

- Görev süreleri ve devamlarıyla alakalı sorumuza manevi danışmanların 17'si 3 yıl, 13'ü 2 yıl, 6'sı 5 yıl, 6'sı 4 yıl, 5'i 1 yıl, 3'ü 7 yıl, 1'i ise 8 olacak şekilde 53'ü görev süreleri hakkında bilgi vermiş, geriye kalan 10 manevi danışman ise bu konuda bilgi vermemiştir. Yine danışmanlardan 9'u bu görevi belirli bir süre yaptıktan sonra; tayin, kendi istekleri, başka göreve geçmeleri gibi sebeplerle ayrıldıklarını ifade etmişlerdir. Kalan 54 kişi ise halihazırda göreve devam ettiklerini bildirmektedirler. Görev sürelerinde çoğunluğun 2, 3 yıldır bu görevde oldukları görülmekte, aynı zamanda 1 kişinin ilk olarak 2015 yılında pilot il olan İstanbul'da göreve başladığı ve halen (8 yıl) devam ettiği göze çarpmaktadır.

- Genel anlamda hastanede hizmetin gerekliliği ile alakalı sorumuzla ilgili manevi danışmanların tamamı uygulamanın gerekliliği ve devamlığını savunmuşlardır. Bunu söylerken de; hizmetin onlara ulaşmasının insanlar açısından memnuniyet uyandırdığı, yapılan tüm görüşmelerin sonunda memnuniyetin olduğu, fizyolojik yönden desteklenen hastaların manevi yönden desteklenmesinin de bir ihtiyaç olduğu, ani

gelişen olaylarla ilgili manevi danışmanlığa ihtiyacın oluştuğu, zor zamanlarında insanların inandıkları dinden güç ve teselli bulmak istedikleri, sadece psikolojik desteğin insanlarda yetersiz kaldığı, zamanımızın en büyük sorununun maddeperestlik ve manevi yoksunluk olduğu, hastanede güler yüzlü, sohbet etmeye zaman ayırabilecek bir insanın olmasının insanları memnun ettiği gibi gerekçeleri aktarmışlardır. Buradaki ifadelerden ve iletilen sebeplerden hareketle ***"Ne kadar sıkıntılar olsa da manevi danışmanlık hizmetinin herkes tarafından gerekli olan bir uygulama olarak görüldüğü"*** düşüncemizin de ulaşılan tüm kişiler açısından doğrulandığını görmekteyiz. Manevi danışmanların tamamı tarafından gerekli görülmüş ve sebeplerini iletirlerken de insanların talepli olduklarını bildirmişlerdir. Lakin hizmetten ziyade hizmeti yürüten kişilerin vasıfları ve kurumlarıyla ilgili sıkıntıları olan, sayıları az da olsa bazı insanların karşı çıkar tarzda mesafeli oldukları, MD'lerin karşılaştıkları sorunlar bölümünde bildirilmiştir.

- Uygulamanın geldiği noktanın durumunun yeterli olup olmadığını öğrenebilmek adına sorduğumuz soruya da manevi danışmanların tamamı henüz yeni olması sebebini de bildirerek yeterli seviyede değildir ama gelişmeye devam etmektedir demişlerdir. Gelişmesi için de; her hastanede uygulanmalı ve bir kadın bir erkek en az iki görevli olmalı, yeterli ve doğru tanıtımlar yapılmalı, minimum yüksek lisans eğitimi aranmalı, üniversitelerde lisans, yüksek lisans ve doktora derecesinde de bu eğitimler koyulmalı ve öğrenciler yönlendirilmelidir. Tedavinin bir parçası görülmeli, okul dönemlerinden stajın önü açılmalı, personel ek kaynaklarla desteklenmelidir. Tanıtım ve meslek sınırlarını belirten kitapçıklar vs. oluşturulmalı, dışarıdan da herkesin kolay ulaşıp randevu da alabileceği değerli bir sistem oluşturulmaya çalışılmalı ve standarda uygun kadrolar şeklinde atama yoluyla taliplilerine imkan verilmelidir, şeklinde önerilerde bulunmuşlardır.

> Pandemi dönemiyle alakalı da bilgiler alabilmek adına danışmanlarımıza konuyla ilgili bir soru sormayı münasip gördük. Bu sorular neticesinde pandemi döneminde, çalışmamıza katılan 63 manevi danışmandan 11'i görev yapmadıklarını bildirmiştir. Fakat bunların sebeplerinden biri henüz bu göreve yeni başlıyor olmalarından, bir diğeri de farklı bir sebeple danışmanlıktan ayrılmış olmalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Diğer manevi danışmanlar ise göreve devam ettiklerini ve farklı tarzlarda uygulamalar yaptıklarını ifade etmiştir. Tüm dünyayı etkisi altına alan salgının

bu hizmeti de etkilemesi normal bir durumdur. Nitekim hastanede olması da buna bir etken olabilir. Ama her şeye rağmen danışmanların verdiği bilgilere bakınca hizmetin devam ettiği, az bir kısmının farklı sebepler neticesinde ara verdiği anlaşılmaktadır. Bu da bizim ***"2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi sürecinde tıbbi bir müdahale ve tedavi olmayan bu uygulamanın genel olarak hastanelerde uygulanamadığı ve görevlendirmelerin durdurulmuş olduğu düşünülmektedir"*** ifademizi kısmen doğrulasa da genel anlamda yanıldığımızı göstermektedir. Çünkü hizmette aksamalar görülse de görevlendirmelerin durdurulmadığı bildirilmiştir.

> MD'lerin karşılaştıkları sorunlarla ilgili sorduğumuz soruya verdikleri cevaplar neticesinde anlaşılmıştır ki daha önceki yıllarda da bahsedilen sıkıntıların bir kısmı aynı şekilde devam etmektedir. Danışmanların ifade etmiş oldukları; bazı kişilerin uygulamaya karşı çıkması, teorinin pratiklerle uyumunda sıkıntıların yaşanması, bir ek kaynak ve gelirlerinin olmaması, kurumlar tarafından yeterli desteğin görülmemesi, akademik kaynakların, müfredatların yeterli düzeyde olmaması ve en çok zikredilen hizmetin yeteri kadar tanınmıyor olması gibi sorunların ilk zamanlardan beri devam eden sıkıntılar olduğu görülmektedir. Kimi danışmanlar kendilerini ve uygulamayı tanıtmaktan danışmanlık yapmaya fırsat dahi bulamadıklarını, her seferinde de tanıtım mecburiyetinde kalmalarının kendilerini zorladığını ifade etmektedirler. MD'ler devamlı ziyaret usulü çalışmanın da zorluklarının olduğunu ve bu sebeple birlikte sayılarının da az olması dolayısıyla her yere yetişemediklerini bildirmişlerdir. Yine hastane personellerinden alması gerektikleri desteği yeteri kadar alamadıklarını ve hatta bazen engellenme sıkıntılarıyla karşılaştıklarını söyleyenler de olmuştur. Bu hizmetin uygulanmasında önemli bir etken olan sağlık personelinin ve özellikle hemşire yönlendirmesinin önemli olduğu bilinmektedir. Bu yüzden bu tür problemlerin hizmetin uygulanmasıyla alakalı sıkıntılar yaşatacağı aşikardır. O halde bu çatışmaları engelleyecek hizmet sınırlılıkları ve alanlarının netleşmesi, tanıtım ve bilgilendirmelerin yeterli seviyede yapılması önem arz etmektedir.

Manevi danışmanlar, Sağlık Bakanlığı açısından geçici olmaları sebebiyle aidiyet sorunları da yaşadıklarını ifade etmektedirler. Bu şekilde olunca hastanenin asli personeli gibi olamadıklarını ve multidisipliner bir şekilde hastane sistemine entegre olup tedavinin bir parçası olarak sayılmadıklarını söylemektedirler. Oysa manevi desteğin de fizyolojik tedavilerle beraber iyileşmeye olumlu katkılarının olduğunu da

bildirerek bu sıkıntının giderilmesini istemektedirler. Bunun da meslek olarak sağlık sisteminin içinde asli görevli manevi danışmanların olmasıyla sağlanabileceği önerilmiştir. Bunların yanında kendi kurumlarının da yöneticileri tarafından tam bir destek alamadıklarını, sebebinin de aslında onların da tam anlamıyla hizmetin bilgisine sahip olmadıkları olarak bildirilmiştir.

Aktarılan tüm sorunlara baktığımızda özellikle tanıtım eksikliği ve bu sebeple de insanların ilgisizliği gibi sıkıntıların yaşanması sebebiyle gerekli bilgilendirme ve tanıtımların yeteri kadar yapılması gerektiği görülmüştür. Teorideki çoğu bilginin Batı kaynaklı olması nedeniyle uygulamadaki zorlukların da giderilmesi adına bizim kültürümüze uygun teorilerin oluşturulması gerektiği de anlaşılmaktadır. Diğer yandan zikredilen bütün sorunların çözüme ulaşması için kurumların birlikte hareket etmeleri gerektiği, bunu yaparken de sahada çalışan manevi danışmanların da görüşlerinin alınmasının faydalı olacağı telakki edilmektedir. İlgili kurumların bu konuda henüz eksik kaldıkları da danışmanlar tarafından zikredilen bir durumdur. Tüm bunlar göz önüne alındığında ise bizim ***"Hastanelerdeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetinin artık yeterli düzeyde tanınıyor ve biliniyor olduğu"*** düşüncemizin, danışmanlar tarafından en çok aktarılan sorunun tanınıp bilinmemek olması sebebiyle doğrulanamadığı, dolayısıyla yanıldığımız sonucuna ulaşılmıştır.

"Uygulamanın henüz tam olarak olgunlaşmadığını, yani hem kurumsal bazda hem de yöntemleri, sistem ve müfredatları açısından sorunlarının olduğunu düşünmekteyiz" ifademizin de doğrulandığını görmekteyiz. Çünkü aktarılan ve belki de ulaşılamayan tüm sorunlarla uygulamanın henüz tam anlamıyla tanınmadığı ve olgunlaşmadığı anlaşılmakta, bunun oluşabilmesi için de herkesin gerekli sorumlulukları bihakkın yapmaya çalıştığı ve insanları bilgilendirmeye yönelik faaliyetlerin artarak devam etmesi gereken bir sürecin gerekliliği anlaşılmaktadır.

Son olarak yukarıda zikredilen tüm sonuçlardan ve araştırma verilerinin toplanmasına vesile olan manevi danışmanlarca dile getirilen tecrübe paylaşımları, sorunlar ve beklentilerden hareketle şu önerilerde bulunabiliriz:

- Manevi danışmanlar en kısa zamanda kadrolaştırılarak görevlerinin sadece manevi danışmanlık olması sağlanmalıdır. Bu vesileyle hem müftülüklerce MD'lere farklı görevlerin de yüklenmesinin hem de kendilerinin aktarmış

olduğu, hastane personeli olmamaktan kaynaklı hastaneler ve Sağlık Bakanlığı açısından geçici görünmeleri sorunlarının önüne geçilmiş olunabilir.

- Hastanelerde uygulanan MDR hizmetinin ne olduğu, hangi yasalara dayandığı, görevlerinin mahiyetleri, görevlilerinin kimlerden oluştuğu, eğitimlerinin neler olduğu, sınırlılıklarının neler olduğu gibi içerik bilgilerinin daha iyi tanıtılması adına DİB ve Sağlık Bakanlığı tarafından daha kapsamlı bilgilendirme faaliyetleri (medya, sosyal medya bilgi ve reklamları, konferans, seminer, broşür, afiş, kamu spotu gibi) artırılmalıdır. Hastanelerdeki hasta bilgi formlarına da MDR hizmeti eklenmelidir. Bu sayede danışmanların çokça dile getirdikleri tanınmamak sorunu giderilmiş olacaktır.
- Manevi danışman olarak görev yapacaklarda kurumlar tarafından da önemli kabul ve saygı görecek, ABD ve Hollanda gibi birçok yabancı ülkelerde olduğu gibi minimum yüksek lisans yapmış olma şartı aranmalıdır. Bu vesileyle de gönüllülere ve şuan görevli olanlara yüksek lisans yapmanın yolu açılmalıdır. Aynı zamanda alanla alakalı doktora ve lisans düzeyinde eğitim verilmeye de hızlıca geçilerek müfredat ve akademik destek sağlanmalıdır.
- Teorik bilgilerin pratikte karşılaşılan durumlarda uygulanmasının zor olduğu probleminin çokça zikredilmiş olmasında yola çıkarak, kendi insanımıza, dinimize ve kültürümüze uygun yeni teorilerin, MDR modellerinin oluşturulması sağlanabilir. Bu sayede her iki durumun da birbirine uygun bir şekilde uygulamaya dahil olması sağlanacaktır.
- Göreve başlamadan önce verilen eğitimin içeriği genişletilerek ve yüz yüze eğitimler sağlanmalı ve süre de belki 1 yıl olacak şekilde yeterli seviyelere çekilmelidir. Bununla beraber teoriye verilen önem pratik yapma konusunda da gösterilmeli, manevi danışmanlara görev öncesinde mutlaka staj yapma imkanları sağlanmalı, süpervizör desteği de getirilmelidir.
- Manevi danışmanlara görevleri esnasında destek sağlayacak çeşitli materyaller; yardımcı kılavuz, el kitapları vs. gibi kitap veya kitapçıklar şeklinde eserler hazırlanmalıdır. Bu eserler hazırlanırken de danışanlar tarafının tüm statü ve demografik durumları dikkate alınmalı, manevi danışmanın karşılaşabileceği her

çeşit duruma karşı oralardan faydalanabilmesi sağlanmalıdır. Aynı zamanda yeni kaynak kitaplarla da bilgi seviyesi artırılmaya gayret edilmelidir.

- Hastanelerdeki MD sayılarının artırılması sağlanmalıdır. Her hastanede mutlaka bayan ve erkek görevlilerin bulunması hizmetin ulaşacağı insanlar açısından fayda sağlayacaktır. Hatta hacim olarak çok büyük hastanelerin kurulduğu günümüzde, eski hastanelere göre bir hastane seviyesine ulaşabilen her servise bir bayan ve bir erkek olacak şekilde manevi danışmanlar görevlendirilmelidir. Bu vesileyle MD'lerin her alana yetişemiyoruz diye ifade ettikleri sorun da çözülmüş olacak ve hasta profilleri yeterli seviyede anlaşılarak ihtiyaç görülen kişilere daha fazla yoğunlaşılabilecektir.
- Manevi danışmanların eğitimlerinde en azından temel tıbbi bilgilerin de alınması sağlanmalı, psikoloji terimleri ve uygulamalarına da ağırlık verilmelidir. Aynı zamanda eğitimlerin periyodik aralıklarla desteklenmesi sağlanarak, dönem dönem tecrübelerin de paylaşılabileceği eğitim ortamları oluşturulmalıdır. Bu sayede hem sorumların çözümü hem de yeni gelişmelerin oluşumu hedeflenmelidir.
- Kurumlar olarak manevi danışmanlara hizmet açısından ve özlük hakları açısından ek kaynaklar oluşturulmalıdır. Bu vesileyle teşvik artmalı, görevlilerin gönüllülük oranlarının artırılması hedeflenerek, manevi danışmanlık hizmetinin genişleyerek tüm hastanelere ulaşması sağlanmalıdır.
- Bu gibi saha araştırmaları her yıl veya belirli yıllarda yapılarak uygulamanın gelişimi, sorunların çözümü ya da oluşumu, eksiklikleri, danışanların ve danışmanların sorunları, beklentileri gibi birçok yönü takip edilerek alana katkı sağlamaya çalışılmalıdır.

KAYNAKLAR

Ağılkaya Şahin, Zuhal. *Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Dini Danışmanlık: Teori- Eğitim- Uygulama*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Ağılkaya Şahin, Zuhâl. *Manevi Bakım ve Danışmanlık*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 1. bsk., 2017.

Ağılkaya-Şahin, Zuhal. "Klinik Manevi Bakım Eğitimi – Almanya Örneği". *Journal of Intercultural and Religious Studies.* 7 (2014), 37-59.

Akay, Mehmet - Şahin, Ziya. "Türkiye'de ve Dünyada Hastane Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım".

Akbulut, Ceylan. "Psikolojik Danışma ve Rehberlik: Etkin Dinleme". *psikolojik danışma ve rehberlik* (blog), 18 Ağustos 2008. http://psikolojikyardim.blogspot.com/2008/08/etkin-dinleme.html

Albayrak, Ahmet. *Gençlerde Dua Psikolojisi; Üniversite Gençlerinin Dua Tutum ve Davranışlar*. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 1. Basım, 2013. https://www.eminyayinlari.com.tr/kitap/genclerde-dua-psikolojisi-universite-genclerinin-dua-tutum-ve-davranislar-ahmet-albayrak-9789756434369

Albayrak, Ahmet - Kurt, Emine. "Meme Kanserli Hastalarda Ağrı ve Uzuv Kaybına (mastektomi) Bağlı Depresyon Düzeylerinin Yaşam Kalitesi ve Dindarlık İle İlişkisi". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41-81. https://doi.org/10.21054/deuifd.282804

Altaş, Halime. *Palyatif Bakımda Hasta Yakınlarının Maneviyat Düzeylerinin Ölüme Karşı Tutumlarına Etkisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Altaş, Nurullah. "Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41/01 (2000), 327-350. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000508

Altaş, Nurullah. "Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri (Türkiye Uygulaması Özerine Deneysel Bir Araştırma)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/1 (01 Haziran 1999), 599-660.

Altaş, Nurullah - Köylü, Mustafa. *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*. İstanbul: Dem Yayınları, 2. Basım, 2017.

Apak, Hıdır - Acar, Muhammet. "Dindarlığın Bir Boyutu Olarak Maneviyat". ed. M. Nesim Doru - Ömer Bozkurt. 365-378. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2018.

Apaydın, Halil. *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Bilimkent Yayınları, 1. Basım, 2016.

AY, Mehmet Emin. "Hastalığın Tedavisinde Manevi Desteğin Rolü ve Teravih Namazı Üzerine…". *Fikriyat Gazetesi*. 01 Nisan 2021. Erişim 21 Aralık 2022. https://www.fikriyat.com/yazarlar/mehmet-emin-ay/2021/04/01/

AY, Mehmet Emin. *Yüksek Öğretimde Rehberlik, İlahiyat Fakülteleri Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Düşünce Kitabevi, 1. Basım, 2005.

Aydın, Garip. *Ayetler ve Hadisler Işığında Hastalara Manevi Destek*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 1., 2019.

Aydın, Garip. "Manevi Destek Bağlamında Hz. Peygamber'in Hastalara Yaklaşımı". *Düşünce Platformu* 2/31 (12 Aralık 2016), 249-277. https://doi.org/10.21646/bilimname.2016.9

Aysoy, Mehmet. "Alman Sosyal Bakım Sigortasının Reform Bağlamındaki Kronolojik Gelişimi (1995-2020)". *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi* 10/27 (31 Ağustos 2021), 236-255. https://doi.org/10.31199/hakisderg.908523

Ayten, Ali. *Din, Erdem ve Sağlık*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1. Basım, 2015.

Ayten, Ali (ed.). *Din Psikolojisi Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1. Basım, 2010.

Ayten, Ali. *Din ve Sağlık*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2. Basım, 2020.

Ayten, Ali. "Din ve Sağlık: Bireysel Dindarlık, Sağlık Davranışları ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/3 (01 Şubat 2013), 7-31.

Ayten, Ali vd. (ed.). *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Cilt: 1*. 2 Cilt. İstanbul: Dem Yayınları, 2. Basım, 2018.

Ayten, Ali vd. (ed.). *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Cilt: 2*. 2 Cilt. İstanbul: Dem Yayınları, 2. Basım, 2018.

Bakırcıoğlu, Rasim. *Rehberlik ve Psikolojik Danışma Genel Psikoloji*. Ankara: Anı Yayıncılık, 7. Basım, 2005. https://pegem.net/urun/Rehberlik-ve-Psikolojik-Danisma/66952

Bakırcıoğlu, Rasim. *Ruh sağlığı ve rehberlik*. Ankara: Çark Matbaası, 1. Basım, 1976.

Bal Koçak, Dilek. *Çocuk Hastalara ve Yakınlarına Uygulanan Manevi Bakım (Hollanda Örneği)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Balcı Arvas, Fatma. "Din-Sağlık İlişkisi: Kanıt, Teori ve Geleceğe Yönelik Öneriler". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (27 Eylül 2018), 449-478.

Baygeldi, Merve Reyhan. "Manevi Danışmanlık Uygulaması: Mevcut Durum ve Öneriler". *Seta* 234 (Nisan 2018), 36.

Belen, Fatıma Zeynep. *Manevi Danışmanlıkta Bibliyoterapi Tekniği ve Uygulanması*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Bilgeseven, Amiran Kurtkan. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1. Basım, 1985.

Can, Gürhan (ed.). *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 18. Basım, 2018.

Cebeci, Prof. Dr. Suat. *Dini Danışma ve Rehberlik*. 1 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015.

Cebeci, Suat. *Dini Danışma ve Rehberlik*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1. Basım, 2012.

Cirhinlioğlu, Zafer vd. *Dindarlık Ruh Sağlığı ve Modernite*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, 2013.

Coşkunsever, Asude. *Sosyal Hizmet Kurumlarında Dini Danışmanlık ve Rehberlik (Yetiştirme Yurdu & Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezi Örneği)*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Çağlan, Kevser. *Psikolojik Hastalıkların Yanlış Yorumlanması ve İnanç Eksikliği Olarak Damgalanması Sürecinde Manevi Destek İhtiyacı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Çapcıoğlu, İhsan - Fatıma Zeynep Belen (ed.). *Dezavantajlı Gruplar Psiko-Sosyal ve Manevi Bakım*. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2016.

Çarkoglu, Ali - Kalaycıoğlu, Ersin. *Türkiye'de dindarlık: uluslararası bir karşılaştırma*, 2009.

Çetinkaya, Bengü vd. "Spiritüel Bakım ve Hemşirelik". *ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi* 8(1) (2007), 47-50.

Demir, Muhammed. *Dindarlık – Yardımseverlik İlişkisi (Malatya Örneği)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Doğan, Mebrure. "Hastane Örneği Üzerinden Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/2 (15 Aralık 2017), 1267-1304.

Ege, Remziye. "Dini Danışmanlık ve Rehberlik'in Bir Bilim Dalı Olarak Gelişmesinin Gerekliliği Üzerine Bazı Düşünceler". *Dini Araştırmalar* 14/39 (01 Haziran 2011), 104-114.

Ekşi, Halil - Çınar Kaya (ed.). *Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma*. İstanbul: Kaknüs Yayınları- Ders Kitapları, 1. Basım, 2016.

Emekçi, Serkan. *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi: Denizli Örneği*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Göka, Erol. *Psikoloji Varoluş Maneviyat*. İstanbul: Kapı Yayınları, 1. Basım, 2021.

Göküş, Şeref - Yılmaz, Zahide. "Huzurevlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmeti Verecek Bir Personelde Bulunması Gereken Vasıflar". *Bilimname* 48 (31 Ekim 2022), 567-600. https://doi.org/10.28949/bilimname.1118798

Güneş, Önder. "İsviçre'de İslami Manevi Destek Hizmetleri: Aşamalar ve Perspektifler". *Perspektif*. Erişim 21 Eylül 2022. https://perspektif.eu/2022/04/06/isvicrede-islami-manevi-destek-hizmetleri-asamalar-ve-perspektifler/

Horozcu, Ümit. "Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki". *Milel ve Nihal* 7/1 (01 Mart 2010), 209-240.

İslamoğlu, Ahmet Hamdi - Alnıaçık, Ümit. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. İstanbul: Beta, 6. Basım, 2019.

İşbilici, Halil İbrahim. *Çevrim İçi Manevi Danışmanlık Uygulamaları: Avantaj ve Dezavantajlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Jung, Carl Gustav. *Psikoloji ve Din*. çev. Raziye Karabey. İstanbul: Okyanus Yayınları, 4. Basım, 2017.

Kahvecioğlu Karaca, Feyza. *Din Hizmetlerinde Dini Danışmanlık ve Rehberlik.* Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Karaarslan, Selda. "Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)". *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. ed. Ali Ayten vd. 1/480. İstanbul: Dem Yayınları, 1. Basım, 2016.

Karaca, Faruk - Acar, Muhammet Cevat. "Psikolojik Danışma Sürecinde Kullanılan Dinî/Manevi Temelli Müdahalelerin Vaka Analizi Yöntemi ile İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma". *Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. ed. Ali Ayten vd. İstanbul: Dem Yayınları Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2019. https://www.academia.edu/41350334/Psikolojik_Danisma_Sürecinde_Kullanılan_Din_ve_Manevi_Temelli_Müdahalelerin_Vaka_Analizi_yöntemi_ile_incelenmesi_üzerine_Bir_Arastırma

Karacoşkun, M. Doğan vd. *Din Psikolojisi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 5. Basım, 2012.

Karagöz, İsmail vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, Son., 2020.

Karagül, Arslan. "Manevi Bakım, Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi 'Hollanda Örneği'". *Dini Araştırmalar* 15/40 (01 Haziran 2012).

Karagül, Arslan. "Modernleşme Arttıkça İnsanın Manevi Danışmanlığa Olan İhtiyacı da Artmıştır." *Diyanet Aylık Dergi* 338 (Şubat 2019), 22-25.

Karci Aksan, Beren. *Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Ankara İlinde Bulunan Bir Kamu Hastanesi Örneği*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/

Kars, Mükerrem Saliha. *Manevi Destek Uzmanlarına Göre Hastanelerdeki Manevi Destek Hizmetinin Psiko-Sosyal Uyuma Etkisi*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Kaya, Mehmet Şerif. *Sağlık Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım (Hollanda ve Türkiye Örneklerinin Karşılaştırılması)*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018. https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/710481

Kaymakcan, Recep - Şirin, Turgay. "Bilişsel-Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımı ile Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlık Modeli'nin Din Eğitimi Alan Erkek Üniversite Öğrencilerinin Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeylerine Etkisi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/26 (01 Aralık 2013), 111-148.

Kesgin, Bedrettin - Erdem, Metin. "Türkiye'de Manevi Destek Hizmetlerinin Kurumsallaşması". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/16 (01 Ekim 2018), 69-92. https://doi.org/10.29029/busbed.426280

Kılınçer, Hatice. *Tıp, Psikoloji ve İlahiyat Öğrencilerinin Türkiye'deki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamalarına Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Kızılgeçit, Muhammed. *Din Psikolojisinin 200'ü*. Ankara: Otto, 1. Basım, 2017.

Koç, Mustafa. "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Öğrenci Yurtları ve Gençlik Merkezlerindeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (2013-2021): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi". *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 3 (30 Haziran 2021), 135-201.

Koç, Mustafa. "Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı'da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma - I". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 12/2 (01 Haziran 2012), 201-237.

Koç, Mustafa. "Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı'da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma - II". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 12/2 (01 Haziran 2012), 239-276.

Koç, Yusuf. "Danışan Merkezli Manevi Danışmanlık Örneği Olarak İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in Uygulamaları". *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 2 (30 Aralık 2020), 159-200.

Kolektif. *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi*. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016.

Korkmaz, Arif. "Hastanede Dini Hayat: Teorik Çerçeve". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/29 (01 Haziran 2010), 283-311.

Köylü, Mustafa. "Ruh ve Beden Sağlığı Üzerine Yapılan Araştırmaların Bir Değerlendirilmesi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/28 (01 Şubat 2010), 5-36. https://doi.org/10.17120/omuifd.40460

Kurt, Abdurrahman. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Sentez Yayınları, 1. Basım, 2012.

Kurtoğlu, Hilal. *Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi (Marmara Bölgesi Örneği)*. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Kuzgun, Yıldız. *Rehberlik ve Psikolojik Danışma*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 15. Basım, 2019.

Martı, Huriye. "Din ve Maneviyat Desteğiyle Hayatı Yaşanılır Kılmak". *Diyanet Aylık Dergi* 338 (Şubat 2019), 6.

Mollaoğlu, Hasan. *Hastane Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım New York Sağlık Din Görevlisi Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Muz, Seda. *Bilişsel Terapi ve Dini Başaçıkma*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Necati, M. Osman. *Hadis ve Psikoloji*. çev. Mustafa Işık. Ankara: Fecr Yayınevi, 4. Basım, 2018.

Nevevi, İmam. *Riyazüs Salihin Ciltli: Tam Metin ve Açıklamalı*. çev. Hanifi Akın. İstanbul: Ensar, 2. Basım, 2017.

Ok, Üzeyir. "Dini Danışmanlık: Tanımı ve Tarihi". *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*. ed. Nurullah Altaş - Mustafa Köylü. 288. Ankara: Gündüz Yayıcılık, 1. Basım, 2012.

Ok, Üzeyir. *Dinsel Danışmanlığın Teorik Çatısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.

Özdemir, Saadettin. "Dînî Sosyal Hizmetlerin Temelleri". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2012/25 (01 Şubat 2012), 193-211.

Özdemir, Şuayip. "Türkiye'de Cezaevlerinde Din Eğitimi Uygulamasının Geçirdiği Aşamalar". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/3 (01 Haziran 2002), 65-78.

Özdoğan, Öznur. *Aşkın Yanımız Maneviyat*. Ankara: Özdenöze Yayınları, 2. bsk., 2010.

Özdoğan, Öznur. "İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım: Pastoral Psikoloji". *AÜİFD* 47/2 (2006), 127-141.

Özgüven, İbrahim Ethem. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. Ankara: PDREM Yayınları, 1. Basım, 2007.

Özkan, Aysun. *Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/

Özkan, Aysun - Ayten, Ali. *Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1. Basım, 2020.

Özkan, Sedat - Armay, Zeynep. *Psiko-Onkoloji*. İstanbul: Form Reklam Hizmetleri, 2. Basım, 2007. https://1000kitap.com/kitap/psiko-onkoloji--283817

Park, Crystal L. - Paloutzian, Raymond F. *Din ve Maneviyat Psikolojisi Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları*. çev. İhsan Çapcıoğlu - Ali Ayten. İstanbul: Phoenix Yayınevi, 1. Basım, 2013.

Pehlivan, Mehmet. *Sağlık Çalışanlarına Göre Hastanelerdeki Manevi Destek ve Rehberlik Projesi Uygulaması: Afyonkarahisar Devlet Hastanesi Örneği*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Polat, Ayşe. "Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları: Soru Form ve Türleri, Nitelikler ve Sıralama". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22/Özel Sayı 2 (31 Aralık 2022), 161-182. https://doi.org/10.18037/ausbd.1227335

Sarı, Rukiye. *Hastane Hizmetleri Kapsamında Kadın Doğum Bölümünde Manevi Danışmanlık (Konya Dr. Ali Kemal Belviranlı Kadın Doğum ve Çocuk Hastanesi Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. https://acikerisim.erbakan.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12452/4028

Saygılı, Sefa. *Yaşlılık Psikolojisi*. İstanbul: Elit Yayınları, 2. Basım, 2010.

Seyyar, Ali. "Dünya'da ve Türkiye'de Manevi Bakım Hukuku". 2014. Erişim 02 Eylül 2022. http://www.manevibakim.com/bilim_alanlari/manevi_bakim/makale_17.pdf

Seyyar, Ali. *Tıbbi Sosyal Hizmetlerde Manevi Bakım*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1. Basım, 2010.

Söylev, Ömer Faruk. "Dini Danışma ve Rehberliğin Temel Kavramları ve Tarihi Arka Planı Üzerine Bir Değerlendirme". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/1 (15 Haziran 2017), 255-296. https://doi.org/10.18505/cuid.286648

Söylev, Ömer Faruk. *Türkiye'de Dini Danışma ve Rehberlik - Alanları, İmkanları ve Yöntemleri (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Şahin, Tuba Kevser. "Anlam Arayışı Bağlamında Batı'da Manevi Danışmanlık Hizmetleri". *Diyanet Aylık Dergi* 338 (Şubat 2019), 26-29.

Şeker, Necmeddin. "Dinî İbadetlerle Psikoterapi". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (15 Haziran 2018), 165-187.

Şengül, Fatma. *Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Şentürk, Habil. "Hastanelerde Manevi Danışmanlık Hizmetleri İhtiyacı Üzerine Pilot Bir Araştırma: SDÜ Hastanesi Örneği". *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)* 10/2 (17 Temmuz 2020), 373-396.

Şentürk, Özgür. *Hastanelerde Manevi Destek Algısı Ve İhtiyacı Üzerine Bir Çalışma (Bolu Örneği)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Şirin, Turgay. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımıyla Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlık Modeli*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

Şirin, Turgay. *Manevi Danışmanlıkta İhsan Modeli*. İstanbul: Kaknüs Yayınları- Ders Kitapları, 1. Basım, 2018.

Tan, Hasan. *Psikolojik Yardım İlişkileri. Psikolojik Danışma ve Psikoterapi*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, 2014.

Tan, Hasan - Baloğlu, Mustafa. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Teori ve Uygulama*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 4. Basım, 2013.

Tanrıyar, İlhan. "Danışmanlık Nedir, Ne Değildir?" Erişim 29 Aralık 2022. http://www.ilhantanriyar.com/makaleler/danismanliknedir.html

Tınmaz, Gülsevim. *Fransa'da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. http://acikerisim.uludag.edu.tr/jspui/handle/11452/2628

Topuz, İlhan. "Cami Din Görevlilerinin Yeterliliklerinin Manevi Danışmanlık Açısından Değerlendirilmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (01 Aralık 2015), 27-56.

Torrey, E. Fuller. *Beynin Evrimi ve Tanrıların Ortaya Çıkışı*. çev. Erkan Aktaş. Ankara: Paloma Yayınları, 1. Basım, 2018.

Tuncay, Tarık. "Kronik Hastalıklarla Başetmade Tinsellik". *Sağlık ve Toplum* 17/2 (2007), 13-20.

Uğurlu Bakar, Havva Sinem. "Dini Danışmanlık Eğitimi: AAPC (Amerika Dini Danışmanlar Kurumu) Akreditasyon Kriterlerinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi". *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. ed. Ali Ayten vd. 1/480. İstanbul: Dem Yayınları, 1. Basım, 2016.

Usta, Zeynep. *Türkiye'de Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri (Manevi Destek Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma)*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/

Utsch, Michael - Erenoğlu, Abdülkerim. "Pozitif Psikoloji'den Güdüler Din Psikolojisi Araştırmaları ve Terapik/Manevî Yardım Uygulamaları". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/25 (01 Şubat 2008), 169-180.

Uysal, Veysel. *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2007.

Ünal, Ayşe Gül Güler. *Hastanelerde Manevi Destek Uygulamaları Türkiye ve Almanya'da Mukayeseli Bir Araştırma*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022.

Yaman, Yusuf. *Modernleşme Sürecinde Yaşlı Bakımı ve Maneviyat: İstanbul Ünal Özel Huzurevi Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Yancey, Philip. *Acı Çekilirken Tanrı Nerede?: Güç Zamanların Üstesinden Gelmek İçin Teselli Eden, Şifa Veren Bir Rehber*. çev. Nur Nirven Haberci. İstanbul: Haberci Basın Yayın, 1. Basım, 2008.

Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı ve Din / Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi, 2. Basım, 2013.

Yapıcı, Asım - Kayıklık, Hasan. "Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı ile İlişkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği". *Değerler Eğitimi Dergisi* 3/9 (01 Ocak 2005), 177-206.

Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin, 11. Basım, 2018.

Yıldırım, Esra. *Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ve Modernleşme Algısı: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Yılmaz, Meryem. “Holistik Bakımın Bir Boyutu: Spiritualite, Doğası ve Hemşirelikle İlişkisi”. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 14/2 (23 Haziran 2011), 61-70.

“10.02.2011 tarihli Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında Tutuklu ve Hükümlülerin Dini ve Ahlaki Gelişimlerini Sağlamaya Yönelik İşbirliği Protokolü”. Erişim 08 Eylül 2022. https://yayin.diyanet.gov.tr/File/Download?path=4025_1.pdf&id=4025

“26.10.2011 Tarihli Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında İşbirliği Protokolü”. Erişim 04 Eylül 2022. https://www.aile.gov.tr/media/14233/2-diyanet-isleri-baskanligi-arasinda-isbirligi-protokolu-26-10-2011.pdf

“Adalet Bakanlığı ile DİB Arasında Tutuklu ve Hükümlülerin Dini ve Ahlaki Gelişimlerini Sağlamaya Yönelik Protokol”, 2019. https://www.google.com/search?q=Adalet+Bakanlığı+ile+Diyanet+Arasında+Tutuklu+ve+Hükümlülerin+Dini+ve+Ahlaki+Gelişimlerini+Sağlamaya+Yönelik+Protokol&ei=31

“Bibliyoterapi Nedir? Nasıl Yapılır? | Npistanbul”. Erişim 11 Mayıs 2023. https://npistanbul.com/bibliyoterapi-nedir-nasil-yapilir

Memorial Sağlık Grubu. “Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) nedir? - Memorial”. 07 Temmuz 2021. Erişim 01 Nisan 2023. https://www.memorial.com.tr/tedavi-yontemleri/bilissel-davranisci-terapi-bdt-nedir

“bkz. Resmi Gazete. (2014a). Balıkesir Üniversitesi Manevi-Psikolojik Danışmanlık Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği. 14 Temmuz 2014 Pazartesi. Sayı: 29060”, ts.

“Bursa Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurul Onayı”, ts.

“Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 27. 07. 2007 tarih ve 46/1 nolu genelge, 2. Bölüm, 2. Madde”. Erişim 08 Eylül 2022. https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/198201911532446_1.pdf

“Developments in spiritual care education in German - speaking countries | BMC Medical Education | Full Text”. Erişim 20 Şubat 2023. https://bmcmededuc.biomedcentral.com/articles/10.1186/1472-6920-14-112

“Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları”. 2016. Erişim 04 Eylül 2022. https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/sayfa/384

“Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları”. 2017. Erişim 04 Eylül 2022. https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/sayfa/384

“Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları”. 2019. Erişim 04 Eylül 2022. https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/sayfa/384

“Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları”. 2020. Erişim 04 Eylül 222M.S. https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/sayfa/384

“Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Raporları”. 2021. Erişim 04 Eylül 2022. https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/sayfa/384

“El-Hicr, 15/29”, ts.

Terappin Online Psikolog. “Empati Nedir, Nasıl Empati Yaparız? | Doğru Empati Kurmanın Yolları”. Erişim 01 Haziran 2023. http://terappin.com/blog/empati-nedir

“Etimolojik olarak; pan’’ eski Yunancada tüm anlamına geliyor, insanlar anlamına gelen ‘demos’ ile birleştirilerek ‘pandemi’ yani dünya yüzeyinde geniş bir alanda etkisini gösteren salgın hastalık anlamında kullanılıyor. Bir hastalığın Pandemi tanısına girmesi için insanlar arasında kolayca yayılması, daha önce maruz kalınmamış olması, hastalığa yol açan etmenin insanları etkilemesi, bulaşıcı ve tehlikeli olması gerekir. Pandemi Nedir? Geçmişten Günümüze Salgınlar | estethica”. Erişim 07 Ocak 2023. https://estethica.com.tr/blog/pandemi-nedir-gecmisten-gunumuze-salginlar

“Görüşme Formu”, ts.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. (1948). Erişim 04 Ocak 2023. https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/

“İntihar”. *Vikipedi*, 06 Mayıs 2023. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=%C4%B0ntihar&oldid=29858912

“Manevi Danışman (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardı”, 25 Ekim 2019. https://mdr.org.tr/mesleki-mevzuat/

“Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Dair Çalışma Usul ve Esasları”. Erişim 04 Ocak 2023. https://www.google.com/search?q=Manevi+Danişmanlik+ve+Rehberlik+Hizmetlerine+Dair+Çalışma+Usul+ve+Esaslari

“Manevi Ne Demek? TDK Sözlük Anlamı”. Erişim 23 Kasım 2022. https://sozluk.gov.tr/?kelime=manevi

“Maneviyat Ne Demek? TDK Sözlük Anlamı”. Erişim 23 Kasım 2022. https://sozluk.gov.tr/?kelime=maneviyat

“Sağlık Bakanlığı, Hasta Hakları Yönetmeliği 1998: Madde 38”. Erişim 11 Ocak 2023. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4847&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

“Sosyal Hizmet Kurumlarında Dinî Danışmanlık Manevi Destek Faaliyetleri (2018)”. Erişim 05 Eylül 2022. https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/Detay/100/sosyal-hizmet-

“Yansıtma soruları nedir? Eodev.com”. Erişim 26 Mayıs 2023. https://eodev.com/gorev/19570697

Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu: 30 Mart - 01 Nisan 2012. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. baskı., 2013.

EKLER

Ek-1. Araştırma Görüşme Formu

Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

"Manevi Danışmanlar Gözüyle Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulaması (2019-2022 Marmara Bölgesi Örneği)" ismiyle hazırlamaya gayret edeceğimiz yüksek lisans tezimiz ile hastanelerde yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmetini manevi danışmanlar gözüyle değerlendirmek ve gelinen noktayı saptamaya çalışmak gayesi içerisindeyiz. Kişisel bilgiler kısmı dahil 19 sorudan oluşan bu sorulara samimi ve gerçekçi olarak cevap vereceğinizi umar, cevaplarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

* Zorunlu soruyu belirtir

1. Cinsiyet *

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

- Kadın
- Erkek

2. Yaş *

3. Medeni Durum *

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

- Evli
- Bekar

4. Eğitim Durumu *

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

- Lise
- Ön Lisans
- Lisans
- Yüksek Lisans
- Doktora

5. Yüksek Lisans yapıyor/yapmış iseniz alanınız?

6. Doktora yapıyor/yapmış iseniz alanınız?

7. Aslen hangi kurum ve meslekte görevlisiniz (Kurum ve Ünvan) ve Manevi Danışman olarak hangi hastanede görevlisiniz? *

8. Hastanede Manevi Danışman olarak görev almayı siz mi talep ettiniz yoksa bu görev size tevdi mi edildi? *

9. Hastanelerde Manevi Danışman olabilmek için nerede, nasıl ve ne kadar bir eğitim aldınız? *

10. Sizce alınan eğitimler yeterli mi? Geliştirilmesi için ne gibi değişiklikler (ekleme, çıkarma, artırma ve azaltma gibi) yapılabilir? *

11. Manevi Danışmanlık hizmetini yürütürken nasıl bir yol izliyorsunuz? Onlar mı size geliyor, siz mi gidiyorsunuz? *

12. Danışmanlık yaparken genel olarak hangi yöntemleri kullanıyorsunuz? *

13. Sizce genel olarak hastanelerde bu hizmetin sunulması gerekli midir, değil midir? Neden? *

14. Sizce bu hizmetin bugünkü geldiği nokta yeterli midir? Geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması adına eğitim ve kurumlar bazında neler yapılabilir? *

15. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik görevini sürdürürken ne tür problemlerle karşılaşıyorsunuz? *

16. Ne kadardır bu görevdesiniz? Halihazırda hastanede Manevi Danışmanlık ve Rehberlik görevini yürütüyor musunuz? Ayrıldıysanız neden ayrıldığınızdan bahseder misiniz? *

17. Pandemi döneminde de bu görevi yürüttüyseniz, pandeminin Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmetine olumlu/olumsuz ne tür bir etkisinin olduğundan bahseder misiniz? *

18. Danışanlarınızdan size gelen geri dönüşlerden bize biraz bahseder misiniz? *

19. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmetini yürütürken sizi en çok etkileyen bir anınızı bizimle paylaşır mısınız? *

Bu içerik Google tarafından oluşturulmamış veya onaylanmamıştır.

Google Formlar

Ek-2. **Bursa Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurul Onayı**

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULLARI
(Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu)
TOPLANTI TUTANAĞI

OTURUM TARİHİ	**OTURUM SAYISI**
27 OCAK 2023	**2023-01**

KARAR NO 24: Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nden alınan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mehmet Emin AY'ın danışmanlığında yüksek lisans öğrencisi 702031008 numaralı İhsan DEMİR'in "Manevi Danışmanlar Gözüyle Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulaması (2019-2021)" adlı tez çalışması kapsamında uygulanacak anket ve görüşme sorularının değerlendirilmesine geçildi.

Yapılan görüşmeler sonunda; Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mehmet Emin AY'ın danışmanlığında yüksek lisans öğrencisi 702031008 numaralı İhsan DEMİR'in "Manevi Danışmanlar Gözüyle Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulaması (2019-2021)" adlı tez çalışması kapsamında uygulanacak anket ve görüşme sorularının fikri, hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğu başvurucuya ait olmak üzere uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi.

Ek-3. **Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sağlık Bakanlığı Arasında Hastanelerde Manevi Destek Sunmaya Yönelik İşbirliği Protokolü**

T.C. BAŞBAKANLIK DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI İLE T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI ARASINDA HASTANELERDE MANEVİ DESTEK SUNMAYA YÖNELİK İŞBİRLİĞİ PROTOKOLÜ

AMAÇ

Madde 1- Bu Protokolün amacı; T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı ile T.C. Sağlık Bakanlığına bağlı hastane, kurum ve kuruluşlarda talep eden hastalara, hasta yakınlarına ve hastane personeline, içinde bulundukları şartlar göz önünde bulundurularak hastaların iyileşmelerine katkıda bulunmak amacıyla moral, motivasyon ve manevi destek sağlamaya, dini/manevi konularda danışmanlık ve rehberlik hizmetleri sunmaya yönelik usul, esas ve yükümlülükleri belirlemektir.

KAPSAM

Madde 2- Bu Protokol; yukarıda belirlenen amaç doğrultusunda yapılacak işbirliğinin esas ve usullerini belirler ve T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı ile T.C. Sağlık Bakanlığı merkez ve taşra teşkilâtları arasında yürütülecek olan manevi destek sunmaya yönelik işbirliğini kapsar.

TARAFLAR

Madde 3- Bu Protokolün tarafları T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı ile T.C. Sağlık Bakanlığı'dır.

DAYANAK

Madde 4- Bu Protokol, 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'a; 663 sayılı Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'ye ve 01/08/1998 tarihli ve 23420 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan "Hasta Hakları Yönetmeliği'nin" "Dini Vecibeleri Yerine Getirebilme ve Dini Hizmetlerden Faydalanma" konusundaki 38. Maddesi'ne dayanmaktadır.

SORUMLULUK

Madde 5- Bu Protokol'ün yürütülmesinden taraflar eşit derecede sorumludur. Protokolde yer alan hükümlere işlerlik kazandırmak amacıyla; merkezde Başkanlık ile Bakanlık, taşrada ise İl Sağlık Müdürlükleri, Halk Sağlığı Müdürlüğü ve Kamu Hastaneleri Birliği Genel Sekreterliği ile İl ve İlçe Müftülükleri yetkili ve sorumludur.

TANIMLAR

Madde 6- Bu Protokol'de geçen,

Başkanlık: T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı'nı,

Bakanlık: T.C. Sağlık Bakanlığı'nı,

Kurum: T.C. Sağlık Bakanlığı'na bağlı tüm kamu kurum ve kuruluşlarını,

Müftülük Personeli: Müftü, müftü yardımcısı, vaiz, uzman ve dini yükseköğrenim görmüş diğer müftülük personelini ifade eder.

Madde 7- Protokol'ün amacına ulaşılabilmesi için tarafların görev ve yükümlülükleri şunlardır:

A- Ortak Görev ve Yükümlülükler:

1.Bu protokol kapsamında görevlendirilen personele; Başkanlık ile Bakanlık tarafından düzenlenecek ortak programa uygun olarak eğitim müfredatını belirlemek, hizmet içi eğitim vermek ve hizmet içi eğitim sonrasında başarılı olan personele, Başkanlık ve Bakanlığın onayladığı sertifika/katılım belgesi düzenlemek, periyodik aralıklarla hizmet içi eğitimin tekrarlanmasını sağlamak.

2.Protokolün yürürlüğe girmesinden sonra, öngörülen hizmetlerin yürütülebilmesi için ortak faaliyet ve çalışma programı hazırlamak. Uygulanan bu programları kayıt altına alarak periyodik aralıklarla değerlendirmek ve raporlamak.

3.İbadethanelerin hasta ve yakınları için erişilebilir ve ulaşılabilir hale getirilmesi konusunda ortak çalışma yapmak.

4.Çalışmanın yürütüleceği sağlık birimlerinin saptanması, eğitim programlarının geliştirilmesi, eğitim materyallerinin hazırlanması ve değerlendirmelerin yapılması konularında ortak çalışma yapmak. Bu çalışma çerçevesinde hazırlanan ve çoğaltılan eğitim materyalinin ilgililere ulaşmasını sağlamak.

5.Kurumlarda öncelikle millî ve dinî günler olmak üzere çeşitli zamanlarda ahlaki, dinî ve millî duyguları geliştirmeye yönelik ortak faaliyetler ve programlar yapmak.

6.Başkanlık yayınlarının imkânlar ölçüsünde, Bakanlığa bağlı kurumlarda bulunan kütüphanelere ücretsiz olarak ulaştırmak. İlgili Bakanlık yayınlarını Başkanlığa ve ilgili birimlerine ücretsiz olarak ulaştırmak.

7.Bu protokol kapsamında görevlendirilen müftülük personeli, izin ve görevleri konusunda görevli olduğu müftülüğe bağlıdır.

B- T.C. Sağlık Bakanlığı Görev ve Yükümlülükleri:

1. Kurumların büyüklüğü, niteliği ve hasta sayısı göz önüne alınarak, kurumlara ihtiyaç planlamasını Başkanlık yetkilisi ile koordineli yapmak.

2. İsteyen hastalara, hasta yakınlarına ve çalışan personeline müftülük personeli tarafından sunulacak manevi destek, dini danışmanlık ve rehberlik faaliyetlerinin belli bir düzen içerisinde yürütülebilmesi için gerekli önlemleri almak.

3. Bu protokol kapsamında; görevlendirilen müftülük personelinin manevi destek hizmetini amacına uygun olarak yürütebilmesi için çalışma odası temin etmek, imkânlar ölçüsünde bu odayı tefriş etmek; emniyetli ve huzurlu bir ortamda çalışmalarını sağlamak, hastaların ve çalışan personelin, müftülük personeline ulaşabilecekleri dâhili bir telefon numarası sağlamak.

4. Bu protokol kapsamında; görevlendirilen müftülük personelinin, öngörülen hizmetleri yürütebilmesi amacıyla unvan ve nitelikleri Bakanlıkça belirlenmiş bir personel görevlendirmek.

5. Bu protokolün yürürlüğe girmesinden sonra öngörülen hizmetlerin yürütülebilmesi için Bakanlığa bağlı kurum ve kuruluşlarda manevi destek hizmetini sunacak olan müftülük personeli ile koordinasyonlu çalışabileceği bir personelin görevlendirilmesini sağlamak.

C- T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Yükümlülükleri:

1.Bakanlığın ihtiyaç planlaması doğrultusunda talep edilen müftülük personelini görevlendirmek.

2. Talep eden hastalara hasta yakınlarına ve hastane personeline içinde bulundukları şartları dikkate alarak moral, motivasyon ve manevi destek sağlayacak, dini ve manevi konularda dini danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunacak müftülük personelinin niteliklerini, görev alanlarını ve çalışma usullerini belirlemek.

3. Kurum kütüphanesinde bulunan dini kitapların gözden geçirilmesini ve kurumlara yeni gelen dini kitapların ilgili personel tarafından incelenerek uygun olmayan yayınların Kurum Yöneticisine bildirilmesini sağlamak. Ayrıca imkânlar ölçüsünde ücretsiz olarak Başkanlık yayınları ile kurum kütüphanesini desteklemek.

PROTOKOLÜN SÜRESİ VE DEĞİŞİKLİKLER

Madde 8- a) Bu Protokol herhangi bir süre ile sınırlandırılmamıştır. Taraflardan birinin en az altı ay öncesinden diğer tarafa gerekçelerini de içerecek şekilde yazılı olarak bildirmesi suretiyle ya da yazılı olarak mutabakat sağlanması durumunda bu protokol sona erer.

b)Taraflardan biri bu Protokol'de değişiklik önerdiği takdirde, bu önerisini yazılı olarak karşı tarafa bildirir. Tarafların karşılıklı mutabakatı ile protokolde değişiklik veya ek yapılabilir.

ANLAŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ

Madde 9- Bu protokolün uygulanmasından doğacak uyuşmazlıklar, Başkanlık ve Bakanlık tarafından belirlenecek alanında uzman ikişer kişiden oluşturulacak bir komisyonca çözümlenir.

YÜRÜTME

Madde 10- Bu Protokol hükümlerini T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı ile T.C. Sağlık Bakanlığı birlikte yürütürler.

YÜRÜRLÜK

Madde 11- Bu Protokol 4 (dört) sayfa ve 11 (onbir) madde halinde düzenlenmiş olup taraflarca imzalandığı tarihte yürürlüğe girer.

İşbu Protokol 7 Ocak 2015 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ	Dr. Mehmet MÜEZZİNOĞLU
T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanı	T.C. Sağlık Bakanı